

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, *Csontos János*, *Horváth Antal*,
Kalász Márton, *Kő Pál*, *Nemes Attila*,
Salamon Konrád, *Szakály Sándor*,
Szentmártoni János, *Vásy Géza*

Főszerkesztő: **Oláh János**

E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:

Bíró Gergely (olvasószerkesztő, próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Falusi Márton (Európai Figyelő)

E-mail: europaobserver@magyarnaplo.hu

Filip Tamás (vers)

E-mail: filiptamas@magyarnaplo.hu

Kelemen Lajos (dunántúli szerkesztő)

E-mail: kelemen-lajos@freemail.hu

Molnár Csenge-Hajna (tördelőszerkesztő)

E-mail: csengehajna@magyarnaplo.hu

Nagné Nespör Gabriella

(honoráriumok)

E-mail: nngabriella@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (Könyvszemle)

E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu

Rosonczy Ildikó (tanulmány)

E-mail: irosonczy@magyarnaplo.hu

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Tornai Szabolcs (szerkesztő)

E-mail: tornaiszabolcs@magyarnaplo.hu

Urbán Péter (Nyitott Műhely)

E-mail: urban.peter.up@freemail.hu

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

A borító Zách Eszter és Árkossy István munkája

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Bp., Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672; 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Internet: **www.magyarnaplo.hu**

Kiadja az Írott Szó Alapítvány (1092 Bp., Ferenc krt. 14.) és a Magyar Napló Kiadó Kft. (1062 Bp., Bajza utca 18.). Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (1097 Bp., Táblás u. 32.) Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága (1080 Bp., Orczy tér 1.) Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, emailen (hirlap@posta.hu), faxon (303-3440) egy évre 7390 Ft, fél évre 3870 Ft. További információ: 06-80-444-444 Elektronikus formában terjeszti a Digitalbooks.hu Kft. www.digitalbooks.hu Nyomda: Pannónia Print Kft. (1139 Bp., Frangepán u. 16.)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válszborítókkal ellátott levélre választunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Címlapon:
Pósa Zoltán
(Máté Péter felvétele)

A magyar irodalom élete és állapota

39. Tokaji Íróttábor

Irodalmunk társadalmi jelenlétének, érdemi gyarapodásának feltételei – mint az értékek átörökítésének, vagy magának a mindenkori alkotómunkának a feltételei – nem maguktól, még csak nem is a piac törvényeinek engedelmessé válnak. Ezek a feltételek korról korra változnak, és a legjobb esetben is, alighogy kiharcolják, megteremtik őket az irodalmi élet szereplői, alkotók és olvasók, valamint az anyanyelvi kultúra felvirágzásáért felelős politikusok, az idő máris szétfeszítheti vagy éppen meghaladhatja a korábban optimálisnak tartott kereteket. És kezdődhet előlről, vagy inkább folytatódhat a megállapodottságot nem tűrő és nem ismerő együttgondolkodás: az értékek megszületését és társadalmi befogadását elősegítő munka.

A folyamatos és jelentős változások készítetik a 39. Tokaji Íróttábor Kuratóriumát arra, hogy 2011-ben az anyanyelvi kultúránkat, benne a klasszikus és kortárs magyar irodalom értékeit érő kihívásokról szervezzen tanácskozást. Ösztönözze az elmúlt évtizedben bekövetkezett társadalmi (európai integrációs és globalizációs) változások, a felgyorsult technikai fejlődés és a gazdasági válság káros hatásait kivédeni képes kulturális stratégia, a magyar irodalom életét biztosítani tudó feltételrendszer megalkotását.

Ebben nyilvánvalóan fontos szerep kell, hogy jusson mind az állam, mind az irodalmi élet intézményeinek. Az írói alkotó munkának, az új művek megjelenésének és terjesztésének feltételeit, az irodalomtörténeti, irodalomtudományos kutatások kereteit, a minőségi közgyűjtemények (könyvtárak, emlékhelyek) működését, az ezekhez szükséges költségvetési forrásokat, támogatásokat a mindenkori kormányzatnak kell biztosítania.

Ennek a feltételrendszernek a kimunkálásában és az írók érték- és érdekképviseletében igen jelentős az írószervezetek szerepe és felelőssége.

Jó kétszáz éve kiemelkedő szerep jut a magyar folyóirat-, és könyvkiadásnak is, amely a megszülető, új művek híret hozza-viszi, és teszi lehetővé az újabb és újabb alkotók és alkotások bemutatkozását. Az utóbbi évtizedekben nő a csak világhálón jelentkező irodalmi fórumok száma és jelentősége, és a digitális adattároló eszközök szerepe is. De az érték-közvetítés egyre inkább a médiumok, elsősorban – ha nem is kizárólagosan – a közszolgálati rádiók és televíziók egyik kiemelkedő feladata és lehetősége is. Ugyanakkor a magyar irodalom jelentős alkotásainak értékelésében és átörökítésében továbbra is az oktatás különböző szintű intézményei játszanak meghatározó szerepet.

Mindezek a területek együtt – megfelelő működésük esetén – képesek biztosítani a magyar irodalom életének folytonosságát, értékeinek befogadását, ezáltal a magyar társadalom önismeretének elmélyülését, szellemi kincseinek megőrződését.

A Tokaji Íróttábor Kuratóriumának felkérésére a 2011. augusztus 10–12-ig tartó tanácskozás-sorozatán minderről az irodalmi élet képviselőin túl azok a felelős személyiségek is előadást tartanak majd, akiknek feladatuk ma a magyar irodalom életfeltételeinek biztosítása.

Mezey Katalin

Mezey Katalin: <i>A magyar irodalom élete és állapota (39. Tokaji Írótábor)</i>	1
---	---

LÁTHATÁR

Both Balázs: <i>Kharónhoz; Pesti pillanat</i>	3
<i>Örizenek</i>	4
Dobai Péter: <i>Kezdetben volt az emlék</i>	5
Bucz Hunor: <i>Magor-ének; Séta közben</i>	6
Ferdinandy György: <i>Orpheusz úr ürügyén</i>	7
Deák László: <i>Eső</i>	8
Tornai József: <i>A negyvenéves</i>	9
<i>A fortissimo bujálkodása</i>	10
Tornai Szabolcs: <i>Egy anattavádin széljegyzetei</i>	11
Áfra János: <i>ébredés most; egybeszálaz</i>	14
Kelemen Lajos: <i>Szerelem: égni másért se</i>	15
Fecske Csaba: <i>Mifelénk</i>	18
Móser Zoltán: <i>Hallod-e, te szelídecske</i>	19
Demeter József: <i>Kifestő vers</i>	22
Szénási Ferenc: <i>Matthias Reibel igaz története</i>	23
Novák Valentin: <i>Szentcsalád-tandem (zakatolásmentes!) (Nem-szentesített Biblia-részlet)</i>	26
Jahoda Sándor: <i>Édesanyám! Csomagolj...; Az érzés-csillapítók...; Párhuzamos életrajzok</i>	28
Lázár Bence András: <i>Most lábujjhegyen</i>	29
Gángoly Attila: <i>Rettenetes ének a fákon</i>	30
Szokolay Zoltán: <i>Harmadik nap</i>	33
Cseke Péter: <i>A múlt nem mögöttünk van, hanem alattunk (A száz éve született Mikó Imre falukutatásának utóélete)</i>	34
Máriás József: <i>Fájó sebestől termő ágak (Cseke Péter legutóbbi köteteiről)</i>	38
Miskolczy Ambrus: <i>Mihail Sebastian „dunaisága”, avagy néhány szó arról, ami egy román pennaháborúból kimaradt</i>	42
Pósa Zoltán: <i>Orgiák és naptűzek; Éteri jázminok</i>	48
<i>Lélekharang; Segíts meg, szerelmem</i>	49

NYITOTT MŰHELY

Borbély László: <i>Haláltangó? (Beszélgetés Pósa Zoltánnal)</i>	50
---	----

KÖNYVSZEMLE

Baán Tibor: <i>„Áldozati füst” (Rába György: Disputa önmagammal)</i>	59
Ács József: <i>Miért és hogyan élünk? (Deák László: Fogadom ajándékok, idő; „Orpheusz úr” – Deák László emlékezete)</i>	61
Z. Urbán Péter: <i>„Elfogtam volna mást, s íme, elfogtak engem” (Nemes Nagy Ágnes válogatott műfordításai)</i>	63
Urbán Péter: <i>Aszfaltba ragadt életek (Borbély László: Büntetlenek)</i>	64
Szederkényi Éva: <i>„Judicium: adalékok egy ép erkölcsű költő pályaképehez” (Tverdota György: Zord bűnös vagyok, azt hiszem – József Attila kései költészete)</i>	65

SZAMÁRFŰL

Csontos János: <i>Bohócok, gének, diktátorok (Pósa Zoltánról, Zalaváry Istvánról és Lukács Csabáról)</i>	67
--	----

KÉPRŐL KÉPRE

Rónai-Balázs Zoltán: <i>Szelid fényű fenség (Kalmár Dorottya Gyes-ikonjai)</i>	72
--	----

<i>Szerzőink</i>	70
------------------------	----

Számunkat Kalmár Dorottya munkáival illusztráltuk.

BOTH BALÁZS
Kharónhoz

*Szél jár a dombhát nagy temetőinél,
kőkút vizének tükre ma hártya-jég.
Itt elcsitul a gond, betegség;
mezsgyehatár, kapu két világ közt.*

*Hány néma jajszó, tört obeliszk, fotó,
málló szoborkéz őrzi a tünt időt,
bástyázza körbe kővilágát,
míg feledést hoz a gyors utókor.*

*Új évtized jön. Mint a maréknyi mag
száll őszi szélben, majd gyökeret növeszt,
úgy nő a dombra rengeteg sír,
úgy szaporodnak halottaink is.*

*Mégis, te kérdesz, földi utam delén
mért bánt a romlás, távoli sors, halál?
Talán a testet és a lelket
nyugtalanítja a vég tudása.*

*Mi vár a földben angyali szépre is?
Visszfénye támad képzeletünk falán –
Borzadva hátrál, alkudozna
perc haladékra a végzetével.*

*Hányszor riadtam jégveritékenes –
Ködkép, ne kísértsd hajnali álmaink!
Tudnunk elég, hogy egy napon majd
vár eveződ a sötét folyókon.*

Pesti pillanat

*Tükörpaloták a parton, sátor
feszül a híd alatt.
Traverz rozsdás négyszögében
festékkel telefűjt falak,*

*metálfényű sor kígyózik
az olvadt gumik szagával,
öregasszony, kórházból jött,
a végállomásig szájal,*

*ember hátán ember,
– a Föld mélye ontja az utasokat –,
plakátok, ásító nincstelenség –*

*Itt vitték egyszer
tollbóbitás lovak
utolsó útjára Ady Endrét?*

Őrizetlenek

Gergely Ágnesnek

ha egyszer be kell lélegezni
a kísértetjárta álmokat
ha kitölti mint forró ólom
napjaimat a kárhozát
ha irányt keresni nehezebb lesz
mert fonalát nem találom
ha az egynemű sötét átsegít
egy ismeretlen világon
ha lakni kell a kimért haza
sóval beszántott földjét
ha egyre mélyebb körökbe vág
a retteghető öröklét

szabadított rab leszek
ki egy névvel torkán fut a világba
követ szavakat porlaszt az idő
a fátum szinonimája
kapaszkodni kell ebbe-abba
mit verssé transzformáltam
az agyra kód száll szívcsúcsig ér
az elszabaduló áram
engedj teredbe boldog arccal
hadd lássák mi az ünnep
ölelj át engem esőszagú angyal
te érted lényegünket

követ szavakat porlasztó idő
a számadás ideje jött el
szórványos dörgés hangja nő
párhuzamosan a földdel
tüzedből mennyi salak
marad hány elvetélt próbatétel
egy éremtömör pillanat
éveket vákuumba présel
láthatatlan létrafok az erőtér
egy szál eredője
reszketve féld a szembejövőt
mert menekvés nincs előle
ismeri terhed amivel jöttél
és megáld ha lehet a sírgödörnél

tölgyfa görcsébe vésett nevek
harminc éve ez itt a kód
félbetört percből kétfelé mehet
múlt idő és feltételes mód
harminc éves rejtjelekkel
mit üzenne még csont a csontnak
ha kések nyomát kell
őriznie az örök dimenzióknak
abban az ablakkeretben állnak
hol falomb rajza családot formáz
két apátlan kamaszlánynak
koncertterem dán kocsmá kórház
kiléphetetlen távlat
iszonyú ikonosztáz

Bialletti

DOBAI PÉTER

*Kezdetben volt az emlék**„Nekem soha nem volt anyám.”**Emily Dickinson*

Kezdetben volt az IGE. Így szól a Szentírás.
 Kezdetben volt a TETT. Ezt hirdette Goethe.
 De nem! Mégsem. Kezdetben volt az EMLÉK.
 Sem Ige, sem Tett, az Emlék volt a Kezdet!
 Emléked már akkor létezett, amikor még meg
 sem születtél, mielőtt még a világra jöttél volna:
 emlék voltál, mások emléke, ki tudja kié? Kiké?
 Valaha vajon megismered-e őket? Soha.
 Jövevénye egy pillanatnak s máris annak emléke vagy.
 Emléke vagy egy jövődő jelennek,
 (már benned a térítő távlat)
 mely eljő, mely lesz: nélküled – – –
 A játék nem volt játék,
 hiába játszottál annyit...
 Lassan megállt a hinta,
 a labda messze elgurult,
 messze, egy régi, ifjú, hősi,
 soha meg sem történt táncos tavaszba,
 melynek virágai mégis nyílnak
 máig és mindörökké – – –
 Ó, az a tágas, sugaras erdőtisztás, az a mező,
 az a mély májustenger!
 Hullámainak fényes lombsora!
 Ott mi még találkozunk, Mari. Valaha.
 Nem is kell hozzá hely, sem idő!
 Egyszer.

Ceruzahegyzős

BUCZ HUNOR
Magor-ének

*Fogantatásod huszadik hetében
Hallottam szívdobogásodat
Azóta is ott kuruttyol minden
Mozdulatod mélyén, mint
Bükkerdő közepén tükrös tó
Békaakórusa.*

*Visszhangzik szavaid
Bugyborékoló mosolyában
Huncut kacsintásaidban
A fekete fehér billentyűkön
Felsajduló zokogásodban
Könyörgéseidben*

*Lépteid előtt jár lüktet
Megelőzi kézfogásodat
Öleléseidet és vágyaidat
Mint a madárnak röptét
A szárnyának csattogása
Ha zsákmányára csap*

*Hallom ősszel a dióverésben
És hintázik télen ha hull a hó
Dobol minden rügyfakadáskor
A robbanni kész zsenge ágban
S az erdélyi havasokban fönt
Fenyő ízű nyárban*

*Dobogsz a Mindenségben
A fény mértani csipkéiben
Csillagvirágok körtáncában
És kivirulhatsz örökös mában
A termő világot megtartó
Boldog keresztfában*

Séta közben

*„Apci, ha majd visszaszületünk a csillagokba,”
– Rándított karon az alig ötéves Magorka –
„Ugye, a pesti srácok és Szondy két apródja
Biztos bevesz engem is a hős focicsapatba?”
Mire valami választ kikínlódhattam volna
A bölcs és tetterős megoldást Magor kimondta:
„De edzeni most kell, gyerünk labdáért a boltba!”*

FERDINANDY GYÖRGY
Orpheusz úr ürügyén

Katinak

A nyugati magyar irodalom fénykorában, amikor Rómától Párizsig színvonalas folyóiratok kínáltak Határ Győzöttől Cs. Szabóig a nagy neveket, tehát a múlt század második felében, ki hitte volna, hogy nem ők, és nem mi, fiatalok írjuk meg az új évezred számára az emigráció regényét! Munkásságunkat túl fogja élni Lénárd Sándor, a *Völgy a világ végén* krónikása, vagy Földes Jolán, *A Halászó macska utcája* párizsi történetének megírója.

Lénárd Sándor orvosként az őserdő szélén, betegek között, megtalálta az élet értelmét, a hasznos munkálkodást. A honvágy nála halk, távoli melódia, nem önmérsztő gyötrelmem.

Földes Jolán világában, Barabáséknál, más a helyzet. Ők sem otthon, sem idegenben nem találják a helyüket. A Halászó macska utcájából hazatelepülnek Budára, „A honvágy, ez a különös, konok földalatti moraj – azonban – nem némul el bennük idehaza sem.”

Nekem szerencsém volt; a Sas-hegyen még éltek a régi iskolatársak, lett könyvem, olvasóm, tisztességes mondható sikerem. Úgy tűnt, visszafogadott az aprócska haza. „Mintha *mise* történt volna!” – mondta Kalász Laci, Szalonna költője, vasárnap reggel a templom előtt.

*

Hát igen. Hazatelepülésem éveiben úgy képzeltem, barátok vesznek körül. Hogy még a férfikor delén is találtam igazi, hű barátokat. Ezek közé tartozott a Magvető lektora, Deák Laci. Róla szeretném lejegyezni ezeket a kiegészítő, józan sorokat.

Laci párizsi pályatársam és barátom, Parancs Janó köréhez tartozott. A Magvető lektorai a Grinzingi borozóban ültek össze majd minden délután. Itt lettünk barátok. Laci később önállósodott, kiadója, az Orpheusz jelentette meg 1996 és 2007 között fél tucat magyar könyvem mellett, a Puerto Rico-i Postdatával közös kiadásban a mai magyar vers 1999-es antológiáját, aminek Madridban jelentős visszhangja lett. Jó volt vele dolgozni, hibátlan, szép munka került ki a keze alól. Azokban az időkben voltak olvasóink, gyorsan elkelték a kötetek.

Délelőttönként találkoztunk, a Hollán Ernő (Fürst Sándor) utcai irodában, majd később az Írószövetség székházában is. Néhányan kijártak hozzám a sas-hegyi kertbe, Parancs Jánoson kívül Alföldy Jenő, Bodor

Ádám, Doboss Gyula, Kecskeméti Kálmán és Mező Feri, hosszú a névsor. Aztán persze szegény Antal Pista és Jovánovics Miklós, akit manapság moszkovita múltja miatt nem illik megemlíteni.

És hát voltak Lacinak a karibi szigetvilágban is tisztelői és barátai. Carlos Roberto Gomeznek, dominikai kiadójának, Orpheusz úr magyarrá fordította a verseit, az argentin-magyar Barys Kálmánnak pedig prózakötetét adta ki.

A dominikai Isla Negra 2004-ben kétnyelvű kötetben jelentette meg Deák László verseit. Ennek a válogatásnak egy Puerto Rico-i meghívást és Alberto M. Márquez barátságát köszönhette Laci.

*

Magyar irodalmat kolportálni – aki próbálta, tudja! – nem könnyű támogatás nélkül, idegen nyelven, távoli világrészekben. Anyagi érdek ma már nem fűződik az ilyen erőfeszítéshez. Megszállottság kell hozzá és – az én esetemben – konok baráti szeretet. Laci volt húsz éven át a leghűségesebb barátom. Mióta nincs ott, a Bajza utcai kis palotát is ritkábban látogatom.

Így aztán csak most jutott el hozzám egy két- és fél-száz oldalas irat: „*Orpheusz úr*” – *Deák László emlékezete*. Pályatársak és jóbarátok méltatásai.

Különös válogatás, Orpheusz úr megmosolyogná. Harmincnégy szerzője között az általam felsorolt barátokból talán, ha kettő van jelen. Van szerencsére néhány ismerős pályatárs. A többiek? Orpheusz urat nem volt nehéz tollvégre kapni a Deák ételbár és a kiadó szobáskája között. De vigyázat! Nem szerepel itt Szilvia, az utolsó évek hűséges élettársa sem. Úgy látszik, Pannóniában a nők sorsa ilyen.

Az ember örül persze, hogy Lacit ennyien és ennyire szerették. Mégis, mégis! Hogyan lehetséges, hogy a nyugati magyar írók közül a könyvben senki sincs jelen?! Sipos Gyulának, a párizsi társnak még a neve sem kerül említésre. Azt sem hiszem, hogy az egyik legbizalmasabb barát, Nagy Pál visszautasította volna, ha a szerkesztő felkéri: írja meg Laci párizsi emlékeit.

És nem utolsósorban: hová lett Deák latin-amerikai pályafutása? Laci széles látókörű, művelt ember volt. Mi ez a köldöknéző provincializmus? Persze, mi itthon kiebrudaljuk, aki – ami szokatlan. Ami idegen.

Ennyit erről a könyvről, ami még a címét is nekem köszönheti: én kereszteltem el Orpheusz úrnak – még a Hollán Ernő utcában – Deák Lacit.

*

Ismeretlenek között szerepelni számomra ma már nem öröm. De ha felkérnek, én is összeszedtem volna az emlékeimet. A fájdalomakat és a felejthetetlenül szépeket.

Mert voltak fájdalmasak is. Orpheusz úr nem volt üzletember. Könyvkiadóként sokat tévedett. A fennmaradáshoz szüntelenül lavíroznia kellett. Kényszerű helyzetben nemegyszer cserben hagyta régi társait.

Ez az emlékkönyv azonban Deák Laci minden tévedésénél fájdalmasabb. Mégis csak Barabáséknak lett volna igazuk? Illúzió lenne a visszatalálás? Az, hogy az óhaza visszafogadja fiait? Ezt jelentené a „különös, konok földalatti moraj” Földes Jolán regényeiben?

Az én vadnyugati pályafutásom persze sokkal inkább Lénárd Sándor életútjához hasonlítható. Dolgoztam, tanítottam, nemzedékeket neveltem fel a trópuson. Ez volt életem értelme, a hasznos munkálkodás. Bölcsőbb, és a valóságnak is jobban megfelel, ha elviselem a mellőzést. Végül is, mindent egybevetve, „völgy a világ végén” volt az életem. Miért keressem kies provinciánkban a (hült) helyemet!

DEÁK LÁSZLÓ

Eső

„Mit állunk itt? Már mindenki hazament.”
(Shakespeare: Rómeó és Júlia)

*Függöny lehull, ki járt egykor kéz a kézben, már magában botlik.
Galambszárny szín haja vállára omlik, hideg foggal tép a húsbá.
Sandít. Lépne oldalt, s vissza. Szembe jó, sötét torlasszal az idő.
Vad szél, satöbbi. Lelkére vehetné mily nyomorult, nem veszi.
Hurcolja, halasztja, fékezi, vesztene sorsát, de nem teszi.
Nem is fényezheti, mint ki suvickol néhanap, elvásott cipőt.
Régen volt, hogy míg állt az udvarnyi résben, nézve fel,
Hebegte legbelül: Eltűntek mind, és mindenki elhagyott engem.*

*Jöhetne Regensburg napfényben, vagy Kielnél a vasszínű tenger,
Mogorva kikötői népek, Krisztus után ezerszáznegyvennégyben.
Minden jó után már, és még minden jó előtt. Eljöhetne immár:
Így, párban egyedül, éneklő Chet Baker. Amikor megszólaltat
Gyémánt-tű, forgó, fekete lakkfelszint, alighogy megjelent.
Két évvel a forradalom után, máshol. Itt mindnek lógnia kell,
Mert képtelenség sokáig elbújni a csillagközi térben.
Hát befogad rög, sár. És rendszeren, esővert varjak gyomra.*

*De megóv, út menti hullámlemez-váró, esőfüggönnyel.
És egy végképp magára hagyott, rozsdás kerékpárral.
Nem lopták le a dinamót. Ajak biggyesztve, gazdára vár.
Ha jönne a gazda. Ha csűrben az idej termés.
Hosszan bámul esőbe a várakozó, kivárja végét.
Mi lenne, ha megtelne csirázó maggal az íróasztal?
Mi hozzá a zene? Boldog ölelőzés, parolázás – mire?
Hová tűnt? Ó, ha meglelné most az ifjonti friss erőt!*

*Elhagyatnak akkor mindenek, tanították eltelt napok,
És vidulunk, sírunk veled, idő, ostoroddal jóra terelődünk.
Hertzeg – fewld hyv mezeytelen, el futamlyk, azky csak eel,
Syr, nem syr, halaala lezen, mynth azkyth el sodor a' zeel.
Sodor, bőrig áztat, elver, áztatott kender vág hátamba árkot.
Ki vágyna nagyobb méltóságot? Mint a gyermekkor sodorta,
Rád ruházta terhet, ha rebbenő függönyön által megpillantod,
Dúlt halomban, nehéz és durva fegyverein heverni az időt.*

TORNAI JÓZSEF
A negyvenéves

*Szabolcs, a negyvenéves,
mintha hasonló volna mind a negyven évhez,*

*pedig ha valaki így értelmezi,
ráébredhet, hogy nincs igaza sem neki,*

*sem senki másnak,
mert elfeledkezik a változások*

*évadairól, mikor Szabolcs
hol a játék álmokból-faragott királyfia volt,*

*hol művész: portrék és a hadihajók megfestője
és éjszakázó, ki nem gondol a labirintus-jövőre,*

*vagy indián, apjával együtt az erdőn,
ki azért sátorozott vele, hogy egy kis nomád vért örököljön,*

*aztán, hogy az egyetemen angol szakra járt,
egy kiadóban lefordított egy polcnyi irományt,*

*és újságíró lett, és interjúkészítő,
míg rájött, hogy nem mások merev tükörképe ő,*

*hanem költői és filozófiai mindent-olvasó,
apjával, barátaival szelíd és makacs vitatkozó*

*agy. Egyre jobban kereste, mi az én, a self
és a brahmanizmusra, a buddhizmusra lett,*

*majd Hamvassal is megpróbálkozott,
de annak is csak az Evangéliumok*

*voltak a közlekedési lámpái. Közben házasság, feleség, két gyerek:
egy mosoly-lány meg egy gyors fiú, ágyban-ugrálásos reggelek,*

*még ugrálósabb cicák, kutya-kényeztetés
és hol durcáskodás, hol hosszú nevetés*

*és tánc, közös zene-ámulat és televízió
és Ildi mama, a palacsinta-varázsoló,*

*és kelt Ázsiából a fény: nincs semmi, csak a függő keletkezés,
mint Buddha hirdette, s minden a tudatunk köde, és*

*Nágárdzsuna verse, hogy Szanszára, Nirvána egy,
és a szubsztancia-hit nyugati örület.*

*Megírja első könyvét: A világ mint téveszme, de
Magyarhonban ezzel nem lehetett sikere,*

*a lét-guruk világában ez nihilizmusok
nihilizmusa. Am filmekről olyat is tudott,*

*amiről Robbe-Grillet, Fellini, Bunuel és a többi nagy
is csak homályosan vallanak,*

*mintha félnének, hogy a
művészetnek úgyis az ösztönökben marad az oka,*

*csak álmodunk, rendezünk, festünk, esszét írunk,
de ki tudja, mi az üresség? Biztos, hogy nem a ma, a holnap, a múlt.*

*Nágárdzsuna minden igen-nem választ tagadott,
éppen ezzel kötötte magához a fiatal elmélet-taposót*

*a mai napig. Mégis azt mondom: öregebb vagyok most nálad negyvennégyvel,
de még mindig az, aki nem szégyell*

*átgyalogolni bármelyik filozófiai gázlón,
mert nincs olyan megszegetlen gondolat, hogy még frissebbért ne kiáltson.*

A fortissimo bujálkodása

*Fáj a külön életem. A halála.
Fáj, hogy saját arcom a semmibe fogy.
És a föltételek hálójában
a galaktikák sem élnek túl csak
egy-egy pillanatot.*

*Így kell elmenni. Feleségem,
hiába simogatom most a kezed,
milliárd tenger hulláma csap
át kis partjainkon.
Az Örökéj. Az Örökdél. Az örület.*

*Légy táncos virág.
Csak önmaga üres szemgödre lehet az ember.
Az istenek látnak.
Minket boldogítson valami zene. A nyitány.
A fortissimo bujálkodása a csenddel.*

TORNAI SZABOLCS
Egy anattavádin* széljegyzetei

Remélem

Mostanában egyre gyakrabban tűnődöm azon, hogy számít-e, mit gondolok a halálról. Hiszen a halál így is, úgy is ledarál. Ősrégi elképzelés, hogy a halál hasonló az elalváshoz, ezért fel szoktam tenni azt a kérdést is, hogy számít-e, mit gondolok az alvásról, hiszen bármit gondolok róla, így is, úgy is el fogok aludni. Az álmoság ellen ugyanúgy nem tehetek semmit, ahogy az elmúlás ellen sem. Tehát két felfogás lehetséges. 1. Nem számít, mit gondolok a halálról. 2. Igenis számít, hogy mit gondolok róla. Az első felfogás a reménytelenség, a második a remény útja, de mindkettő filozófiai út. A kérdés tehát az, hogy a gondolkodás változtathat-e bármit azon a rettenetes perspektíván, amelyet a nagy közgazdász, Keynes epésen így fogalmazott meg: „hosszútávon mindannyian halottak vagyunk”.

Mert hosszútávon nemcsak minden ember halott, de minden élőlény és valamennyi létező is. S persze el fog tűnni maga az élet is, akárcsak a Föld, a Naprendszer, a Tejút és minden galaxis. Amikor Buddhától megkérdezték, hogy mi a világ, a mester azt felelte: a világ az, ami szertefoszlik. Buddha egész filozófiájában következetesen leszámolt mindenfajta vallásos képzetel, módszeresen metafizika- és transzcendenciaellenes volt, tagadott bármiféle léten túli létet, abszolútumot. Nemhogy valamennyi válasz eltűnik, de a kérdések is megsemmisülnek. Az egyetemes meg nem maradás fényében tökéletesen mindegy, hogy mit gondolok a halálról. Kozmikus méretekben jelentéktelen ponttá zsugorodom, de eltöpreng maga a halál is. Hiszen a halál csupán egy parányi bolygó és a rajta tengődő törékeny lény ügye, a mérhetetlen mindenségben ez a probléma sehol másutt nem létezik. Valóban ennyire nem számít, mit gondolok a halálról? Dehogynem számít. Hiszen az az álláspont, hogy szemernyit se számít, nagyszabású elképzelés, és alapvetően meghatározza, miként várom az elkerülhetetlent. Egyrészt tehát mindegy, mit gondolok a halálról, másrészt egyáltalán nem az. S ezt a helyzetet, azt hiszem, Paul Valéry aforizmája világítja meg a legjobban: „Komor hangon szól hozzánk a halál, de nem mond semmit.”

Nincs mit töprengeni a halálon, és igenis folyton töprengeni kell róla. Szerintem ezt mondja Valéry. Ennek megfelelően, amikor csak lehet, sokat gondolkodom az

elmúlásról, illetve a saját elmúlásomról, másrészt viszont úgyszólván félvállról veszem, hányaveti módon füttyülök rá. Csacskaság – így intézem el. És persze csacskaság bármiféle elképzelés a halálról, legyen bármily magasztos, bonyolult vagy egyszerű.

Camus úgy közelítette meg a kérdést, hogy kijelentette: a filozófia legfőbb kérdése az öngyilkosság. Rendkívül bosszantó csacskaság; sosem érttem, hogy a híres író hogyan tudott ennyire melléfogni. Alapművében, a *Sziszüphosz mítoszában* Camus abból indult ki, hogy ha nincs értelme az életnek, akkor a legjobb az öngyilkosság. Hát senki sem szólt Camus-nek, hogy az életnek az égadta világon semmi értelme? Hiszen éppen az a lényeg, hogy az ember a teljes értelmetlenségben – vagy ahogy Camus mondta, az abszurdításban – mégis kitűz egy életcélt vagy többet. Camus úgy viselkedett, mint egy sértődött kamasz, amikor kiderül, hogy sosem kaphatja meg hön áhított játékszerét, s erre azzal fenyegetőzik, hogy kiugrik az ablakon. Másik alapművében, *A lázadó emberben* aztán erre rátett még egy lapáttal, és azt az elképesztő sületlenséget találta írni: „Minden tudástól megfosztottan minden arra sarkall, hogy öljek, vagy hogy egyetértsek az öléssel, pusztán ezzel az evidenciával rendelkezem, mely egyre erősödik a bennem dúló önmarcangolástól.” Az éretlen kölyök tehát már nemcsak öngyilkossággal fenyegetőzik, hanem azzal is, hogy kiirtja az egész családját. Ám az évek múlásával belátja, hogy felnőtt fejvel már nem cirkusozhat, mint egy gyerek, és kijelenti, hősiesen el kell fogadni az elfogadhatatlant, vagyis az abszurdot. Nemrég újraolvastam Camus műveit, és teljesen megdöbbentem az író félresiklásain. Főként azért, mert Camus elévülhetetlen érdeme, hogy megalkotta az abszurd fogalmát, művészileg is hitelesen ábrázolta, mintegy egyetemessé téve az abszurditást, s mindezt azzal koronázta meg, hogy újraértelmezte a világ alighanem legnagyobb mítoszáét, Sziszüphosz történetét.

Ám az volna csak igazán abszurd, ha az élet értelme központilag meg volna határozva. Ekkor esett volna csak igazán kétségbe Camus. Ellentmondást nem tűrő parancsot kap a mindenség transzcendens urától, hogy hogyan és miért kell élnie. Szabadságától ekképpen megfosztva, Camus-nek valóban igaza lett volna; ebben az örjítő helyzetben tényleg az öngyilkosság volna nemcsak a legfőbb filozófiai kérdés, de a „metafizikai lázadás” egyetlen értelmes eszköze is. Camus megállapítása azért is melléfogás, mert elsőrendűnek nyilvánított egy másodrendű problémát; megfeledezett arról, hogy a filozófia legfőbb kérdése a halál, más nem lehet. Ám a tibeti bölcsek ennél is tovább mentek; azt mondták: ha az ember reggel nem elmélkedik a halálról, kárba vész

* Indiai (páli) kifejezés: szubsztanciáttagadó. Az első és legnagyobb szubsztanciáttagadó Buddha volt.

az egész délelőttje, ha délben sem tűnődik rajta, akkor oda az egész délutánja, ha pedig este sem töpreng a halálon, veszendőbe megy az éjszakája is.

Ezek szerint hosszú éveket fecsérelem el, és továbbra is heteket, hónapokat élek le fölöslegesen. Mélyen egyetértek a tibeti intellemmel, mégis úgy vélem, ugyanúgy hiba, ha az ember túl sokat foglalkozik a halállal, mint ha nem foglalkozik vele. A lelki és szellemi egészség alapja, sőt a kiteljesedés elengedhetetlen feltétele, hogy az ember időről időre elgondolkodjon a saját halálán, s ahogy Szókratész-Platón mondta, felkészüljön a halálára. Szembe kell néznie a saját halálommal, viszont jó szkeptikusként arra sem vehetek mérget, hogy a halál így is, úgy is ledarál. Bölcsebben járok el, ha a kérdést folyamatosan napirenden tartom, és újra meg újra megvizsgálom. Tulajdonképpen minden hónapban, de legalább évente egyszer összegezni kellene, hogy mit gondolok a halálról. Egy egészséges társadalomban nemcsak életmódmagazinokra van szükség, de néhány halálmodmagazint is ki kellene adni.

Határ Győző sokat írt az elmúlásról, s ezen fejtegetéseiben különösen az a szimpatikus, hogy magától értetődő természetességgel tárgyalta a problémát. Kifejtette például, hogy a halál „mindig új”. Csak arra lehet felkészülni, hogy nem lehet rá felkészülni. Egy olyan esemény, amelyhez semmi sem fogható. A halálfélelem még nem halál; de nem halál a halál közeli élmény (*near-death experience*) sem; és mondanom sem kell, hogy mások halála, még ha az orrom előtt következik is be, szintén nem halál. Csak az a halál, ami velem történik, s amiből nincs visszatérés. Ha eltűnök mindörökre. Határ különösen sérelmezte, hogy „a halál árnyékában hatezer nyelven vonják meg tőlünk a szót”. Sosem értettem, hogy a szkepticizmus nagy hívét miért zavarja a hallgatás. Hát nem a csend a filozófia végső célja? Hogy minden lehetőséget számba véve és végiggondolva, az ember eljusson a csendig, a szavak nélküli határtalanságig? Határ Győzőt ez a határtalanság aggodalommal töltötte el. Ezért is sérelmezte például, hogy bár a zene rendkívül felemelő lehet, nincs benne szemernyi gondolat sem, vagyis kétségbeejtően üres, mit sem használ halálfélelem ellen. A zene valóban nem lehet gyógyír a halál ellen, viszont megtaníthat arra a szótlanúságra, amely a szellemi út legtündöklőbb csúcsa.

A logocentrikus Európa elvesztette a csend lehetőségét. Egyrészt mert az évezredek óta hiába hajszolt abszolútum állandó verbális megnyilvánulást követel, másrészt megmáshíthatatlanul bevésődött az a hamis rögeszme, hogy a lét – az ember által – kimondja önmagát. Szerencsére a Kelet ennek éppen az ellenkezőjét nyújtja. Ráadásul az ókori görög szkeptikusok felfogása is össz-

hangban áll a keleti szemlélettel. Bármiféle nyugópont csak akkor érhető el, ha csendben tudok maradni. A szkeptikusok azt vallották, hogy „panta agnosta”, azaz minden megismerhetetlen, ezért az ataraxiához, a zavartalan lelkiállapothoz, a derűhöz csak az juthat el, aki felhagy az igazság hiábavaló hajszolásával, és az aphasiát, a hallgatást választja. A keleti meditáció, az ellazult önfigyelem, az éber jelenlét eszköz és cél egyszerre. Vagyis nemhogy sérelmezem, ha hatezer nyelven megvonják tőlem a szót, hanem örülök, hogy végre felszabadulhatok a kérlelhetetlen verbális kényszer, a fantazmagórikus Ige hatalma alól. Komor hangon szól hozzám a halál, de nem mond semmit. Nincs mit mondania, hiszen misztérium. Csak a halálfélelem beszél egyfolytában és megállíthatatlanul, s addig nem nyugszik, míg meg nem örülök. Bebeszéli például, hogy ha meghalok, megsemmisülök. Vagy épp ellenkezőleg: elhiteti velem, hogy van túlvilág. Bármilyen esztelenségbe belerángat, mert azt hiszem, ha elkötelezem magam valamilyen világnézet mellett, mindörökre meg vagyok mentve.

Ám minden áldott éjjel, amikor álomra hajtom fejem, és elalszom, kicsiben a halált gyakorolhatom. Minden áldott éjjel hatezer nyelven megvonják tőlem a szót, s ez nemcsak szellemi, de biológiai szükségletem is. Ha nyolc órát alszom, ebből összesen mindössze két órát töltök álmodással, hat órán át álommentes mélyalvásban vagyok. Minden éjszaka hat órát a tökéletességben töltök. Ebben az állapotban megszűnik minden kettség: nincs lét és nemlét, nincs élet és halál, nincs jó és rossz, sőt, nincs ébrenlét és álom sem. Ez volna a nagybetűs Semmi? Szó sincs róla. Ebben az állapotban a Semmi sem létezik. Ha bárkinek az az ellenvetése volna, hogy mindez igaz, de csak az alvó ember szemszögéből, hiszen a világ közben zakatol tovább, akkor azt javaslom, próbáljon meg ellenérveket felhozni álomtalan mélyalvásában. Teljességgel lehetetlen.

Minden ember élete egynegyedét az oly sokat magasztalt üdvösség vagy megszabadulás állapotában tölti, kinek melyik tetszik. S ha az ember felébred ebből a csodából, felteheti magának a kérdést, hogy a lét minden borzalma, fájdalma és gyönyöre vajon honnan ered, ha eredetileg nem volt sehol. Ha meghalok, alighanem ugyanez történik. Hogy pontosan micsoda? Visszatérek abba az állapotba, amikor még nem voltam. Bele kell gondolnom, hogy milyen volt, mikor még meg sem fogantam – hát pontosan ilyen lesz a halálom után is. Ezt tanította nemcsak számos keleti guru, de nyugati bölcs is, így Lucretius, Cicero, Seneca, Plutarchos, Teles, idős Plinius.

Van azonban egy közkeletű tévhit. A legtöbb ember meg van győződve róla, hogy a halála után az élet megy

tovább. Hiszen naponta százezrek és százezrek halnak meg, s a világ folyásán ez mit sem változtat. A kozmikus show folytatódik. Csakhogy mások halála merőben különbözik a saját halálomtól. Mert ha én meghalok, az élet is, a világ is, a kozmikus show is véget ér. Pontosan abban a pillanatban, hogy exitálok, a mindenség eltűnik. Hasonlóan, mint elalváskor. Vagy lehet, hogy minden egészen másként lesz? Remélem, kiderül.

Platón és én

– Ha önmagammal akarok filozófiai párbeszédet folytatni, nem kezdek mással, mint a platóni dialógus kérdésével. Nem vitás, hogy Platón filozófiai műfajt teremtett, egyúttal létrehozott egy tökéletes módszert, amely oldja az álláspontok merevségét, dogmatikusságát, valamint fenntart egy olyan állapotot, amelyben mindig megvan a véleményváltoztatás lehetősége. Szókratész ügyes kérdéseivel bárkit el tudott bizonytalanítani, s „bábáskodva” rá tudott vezetni a következetes gondolatmenetekre, de az a jó, hogy végül, amikor vitapartnereit már teljesen meggyőzte, sosem olümposzi magasságból szónokolt hozzájuk, hanem hangsúlyozta, hogy nincs rosszabb, mint ha valaki önmagát vezetni félre, ezért a vizsgálódást sosem szabad teljesen lezárni. Ebből a szempontból Szókratész a szkeptikusok előfutárának is tekinthető. Amit az is indokol, hogy a szkepszis a skeptomai görög szóból ered, amely nem azt jelenti, hogy kételkedni, hanem azt, hogy kutatni, vizsgálni.

– Ennek ellenére úgy látom, hogy a maga által előírt tiszteletkörök után Platón többnyire eljutott arra a pontra, ahol magabiztosan és határozottan fejthette ki álláspontját. Igaz, hogy nem vált dogmatikussá, de neki is megvoltak a maga szilárd tételei, így például a nevezetes ideatan, a lélek halhatatlansága, a demiurgosz világteremtése vagy az a gyönyörű elképzelése, hogy azokból lesznek filozófusok, akik az ideákból a legtöbbet láttak, s hogy a tudás nem egyéb, mint visszaemlékezés, anamnesis.

– Éppen ezért nagy teljesítmény, hogy képes volt tüzetesen és kiegyensúlyozottan vizsgálni. Amit azzal ért el, hogy megsokszorozta önmagát. Méghozzá úgy, hogy mások bőrébe bújít. Számos filozófussal tudott azonosulni, de még olyanokkal is, akik homlokegyenest mást állítottak, mint ő. Ebből a szempontból legnagyobb teljesítménye a Parmenidész című dialógusa.

– De a legkülönösebb, hogy mesterével, Szókratészszel szétválaszthatatlanul eggyé vált.

– Ám éppen ez a dialógusok gyöngéje is: gyakran kilóg a lóláb, hogy valójában nem mások beszélnek,

hanem mindig ő. S a szerepjáték oly tökéletesre sikeredett, hogy ő maga nem is szerepel a dialógusokban.

– Bevallom, csak találgatni tudom, hogy miért nem szerepeltette magát. Talán azért nem írta bele saját személyét a dialógusokba, mert módfelett élvezte e grandiózus szerepjátékot s a vele járó helyzetet, hogy láthatatlanul irányítja a háttérből.

– Tökéletes és következetes megoldás. Mert ha az olvasó egy idő után átlát a szitán, lehet, hogy méltatlankodik, de aztán hamarosan el kell ismernie, hogy ha tényleg minden figura Platón, akkor Platónnak valóban felesleges megjelennie a színen.

– Csakhogy Platón annyira a végletekig vitte ezt a játékot, hogy hön szeretett mestere végső óráit is másokkal meséltette el. Nem hübrisz ez már? Betegségre hivatkozva nem elbúcsúzni mesterétől?

– Nem: ez a szintizista fikció.

– Túl agyafűrt és pimasz írói ötlet, hogy a tanítvány úgy adja elő mestere gondolatait, mintha ő maga nem létezne.

– De zseniális...

– Miért?

– Mert ő az, aki nincs, és mégis van. Ő az, aki sehol sincs, mégis mindenütt megjelenik. Ő mindenki, és senki sem. Ráadásul ez a rafinált módszer is hozzájárult ahhoz, hogy életre keljen Európa három nagy kimérája: a mindenható elbeszélő, az objektív megfigyelő és legfőképpen az objektív valóság képzete. Szóval amilyen igaz, hogy Platón nem volt Szókratész mellett a börtönben, ugyanolyan igaz, hogy mindvégig vele volt, míg a mester ki nem ürítette a bürökpoharat. Világirodalmi bravúr a Phaidón szájába adott bizonytalankodás: „Platón azonban, azt hiszem, beteg volt.”

– Bármennyire is elismerem a platóni előadásmód briliáns voltát, számomra kiagyalt és természetellenes. Ráadásul egy hiba azért mégiscsak becsúszott. Sőt, a hübrisz vádja újból felmerül bennem.

– Mire gondolsz?

– Platón dialógusaiban mindenki vitatkozik mindenkivel, mindent a lehető legtöbb szempontból megvizsgálják, ám a legfőbb vita feltűnően hiányzik: a mester és a tanítvány polémiaja. Rendkívül közvetlen és rejtetlen valószínűleg megtalálható, hatalmas filológiai munkával talán kikövetkeztethető, de úgy, ahogyan a valóságban nyilván gyakran megtörtént, nem fért bele a kérlelhetetlen koncepcióba. A hübriszt pedig abban látom, hogy Platón saját személyének kivonásával látszólag szerényen alárendelte magát mindenki másnak, legfőképpen mesterének, de valójában mindenkit öntelten bekebelezett, és mesteréből is ugyanolyan szócsövet csinált, mint bárki másból.

– Szócsövet? Erős túlzás.

– Meglehet, mindenesetre számomra sokkal elfogadhatóbb például Timón módszere, aki úgy őrizte meg mestere, Pürrhón tanítását, hogy művében saját maga beszélget vele. Persze ez sem jelenti azt, hogy Timón hüen adta vissza mestere szavait, nyilván ő is a maga képére formálta Pürrhónt, de legalább nem szemfényvesztő módon tette, mint Platón. Bár ő éppen azzal téveszt meg, hogy azt a látszatot kelti, mintha a dialógusok a valódi beszélgetések lejegyzései volnának.

– Ha tehát a kezdőpont a mások közt folyó platóni dialógus a szerző kiiktatásával, akkor a végpont az a lecsupaszított előadásmód, amely nélkülöz minden csa-

lafintságot, látszatot és rejtőzködést, s bár első pillanatra nevetségesnek tűnik, az egyetlen igazán hiteles dialógusnak bizonyul. Mert végső soron egész életében kizárólag önmagammal beszélgetek, senki mással.

– Ezek szerint szolipszista vagy?

– Bizonyos szempontból igen.

– Nem félsz, hogy kinevetnek?

– Dehogyan. Én nevetek másokon, hiszen egytől egyig én vagyok mindegyikük. Platón életművének ez a titkos értelme.

– Kiforgatod a platóni hagyományt.

– Már rég meg kellett volna tenni.

ÁFRA JÁNOS *ébredés most*

*lémentes emlékek falra fagyva,
közös estéinket a tegnap felszámolta,
sötétség mozog a függöny mentén,
lékek szavakon, levegőben léthiány,
most nehezen adódik a tudónek,
hagyja, hogy helyére más lépjen,
együtt éreztük test mögötti vonzatunk,
míg itt voltunk ágyon, csendben,
de most dühösebben szuszognak
az árnyak, belőlük lettünk és felénk*

*áramlik unalmunk, a lét bennük
éri utol önmagát, mondta, és képekre
szakadtak állványra simuló sorai,
megtelepedő kísértetek uralták el
belső látóhatárunkat, és mikor olyan
közel kerültek hozzánk, hogy képesek
voltak arcunkba lihegni, belülről,
én átengedtem nekik, csak húsát
hagyták hátra a száraz csontokon,
amit eddig sem volt erőnk uralni*

egybeszálaz

*átfonva nagyon, mint
két öreg, oldalasan nyugszik
a testünk, kimozdulunk,
hajam és fülem lélegzetére,
szíve hátamra simul, halkan
öleli a mellem, most ott
vagyunk nedves lepedők
és hámsejtek elpuhultságain,
ujjak, nyelvek, szavak itt
a sötét testben, illatokon át
látjuk egymást, lehunyt
szemmel, így a létet, és így
a másik embert, belém
álmodva nyugszik, csak
időnként rezzen fel,
megremeg, hogy mi lesz,
ha nélkülem kel*

KELEMEN LAJOS

Szerelem: égni másért se

„...úgy égsz te egyért”

(Babits)

Szerelem: először erről is a görögök hallattak eredeti és hallattak járulékos gondolatokra serkentő hangokat; ők az ember ifjúkora. S velük kapcsolatban mindig van egy kép, hogy az ég csak adott helyen s adott ideig engedi telítődni a szellemet, itt kell hát keresni a fényt. Ami ugyanis kívül esik e körön: bármi is, ha fél-fény, ha tobzódás, talán új, de nem ideális. Különben pedig éppen egy görög szövi nekünk a jövőt, mondván a lélek visszaemlékszik az ideákra.

Szerelem: mire futja, a görög eredetiségen túl, az aranyalapból? Mert akármit is jelentsen ez: szerelem, ernyedni nem enged. Alapja, ereje az életnek – szerelem: sok hűhó, zürzavar, biokémia, birkózás. S egy előkerült napló ekképpen folytatja a históriát: a szerelem két emberfél, nő és férfi egymás keresésének örök mérlegjátéka. És így tovább. Például: két *nem* végösszegeként egy *igen*. Itt csakugyan se vége, se hossza az ismeretlennek, s e tárgyban tényleg csak azt tudjuk jól, amit még nem mondtunk ki.

Ha a szentélyedet mások húzzák is fel, szerelem, hadd legyünk legalább padlókövezőid!

Így írja az előkerült napló, lépcsőről lépcsőre, tegnap és ma, oda és vissza, s járjuk az időt. Képek a lépcsőfalon, és zeng a himnusz, fuvalázik az elégia. Micsoda gyülekezet! Meg kell állni egy-egy percre, foglalást tenni a szépségre, aztán tovább, egyenesen. Szerelem: először erről is a görögöknél üzen kicsinosodott szóval a föld az égnek, és viszont. Alighanem ők veszik észre először, hogy a szerelemben nincs útvesztőbb, mint az egyenes.

Ha szerencsénk van, örökéletű darabokban is megpillanthatjuk magunkat, itt és itt, ekkor és ekkor. Homérosz kezében például annyi mindenről peng a szent fa! „Férfiúról szólj nékem, Múza, ki sokfele bolygott / s hosszan hányódott...” Férfiúról szól, tehát kalandokról is. A csábos nimfáról, Kalüpszóról, a napgyereknek született cseles Kirkéről, a csodás *hókarú* Nauszikaáról. Szerlemesekről, szívszédítőkről. Az ő sokszoros édességükkel szemben kellő ellenerő-e a háztűzhely szigorú órének hűsége? Innen a gondos háziasszony mint kikötő – átellenben varázsos nők az ismeretlenből, tengernyi kaland; hová, kihez szegődik a szív? Akinek a tarka kalandregény e szála nem elég tömény lírai teszt, annak, egy századdal későbből, az elégia őskonstruktőre, Mimmermosz üzen: „Élni mit ér, mi öröm van arany szerelem tüze nélkül?”

Mi öröm van? A naiv részrehajlás, megtanulni egy nyelvet s elfelejteni a többit, ha nem a romlatlan szépségre vonatkozik. „... légy köztünk, vígadj s hivednek öntsél / isteni nektárt” – az átfűtött szellem majd a századok során hányszor fölsajdul, hogy de szívesen is visszaesne ide, a szapphói miliőbe! Képek a lépcsőfalon, ismétli az előkerült napló, hogy ott tartson az eszményi közéletben. Képek, a képzelet utolérhetetlen tárlata. Paraszt-*nótáktól* és *szimfóniáktól* hangos az alacsony fedelű szoba vagy a zenecsarnok. A tanultak kényesen ügyelnek a test és a szellem, a hév és a mérséklet kellő elegyére. A líra reggelén a barbár mágusok mutatványainak vadságával szemben még a mérték sugalmazza a lényegét. És az ideális azt kívánja, hogy hosszan szeressék, kitartóan és feltétlenül.

És csakugyan: bár egy kissé elfajzik, de ész, értelem virágföldjén, új presztízzsel, újra kihajt a mitológia. Itt-ott rejtett, szemernyi foltok az építményen: oda se neki, utóvégre ez se csak gipsz és tégl. Jön a reneszánsz. Jönnek a kegyetlenül tökéletes szépségű nők. Hitte volna-e a kitűnő poéta és kitűnő önreklámozó Petrarca, hogy titokzatos Laurájának húgai végeláthatatlan glédában gyarapodnak majd az irodalomban? Laura: az epekedő könyvember szüleménye, vagy ő az, akit tényleg a Santa Chiara templomban pillant meg Petrarca? Jelképes értelemben nővére ő Dobó Krisztinának, esetleg Szárkány Annának. S amennyiben szegről-végről rokona Celia, rokona-e Lady Dark?

Petrarcáig persze hosszú az út, közben a rafinált művészségű Horatiust okvetlenül említeni kell, holott a hosszú út az antiktól a modernig: akár egyetlen ugrás. „Boldog ember, mint az egek lakói, / aki vigan ül, kegyes, ellenedben, / s andalog kellő szavad édes hangján, gyöngé mosolygást // látván ajkadon szeliden lebegni... / De nekem szívem riad, én nem látlak, / mert jelenléd leborít azonnal / és odalészek” – dalolja a leszboszi pacsirta. Ugyanez Adytól az adyság kritériuma szerint átfordítva: „Boldog legény, istenek párja, / Szemben ki ülhet szép szemeddel, / Édes kacajos közeleddel, / Kacajoddal, mely szíven-vágva / Fogja a mellem.” Alkalmasint így röppen ki a szó az idő kötelékeiből.

Ady, aki héja-nászt ül, vagy ha csak nászt is, többnyire személyileg regisztrálható nőkhöz kötődik. Ám a vágy, a hódolat, a test egy áldott pillanatában közös magaslaton éri a Sötét Hölgy lelkes hívét. Shakespeare szonettjei: csodálatos pátosz és pogány szenzáció. A szabad fantázia viharzása. Olvasója (ahogy alighanem anno címzettje is) úgy érezheti, e versekben nyilatkozó érzelemlél nemigen lehetséges feljebb srófolni a szenvedélyt. „semmi nélküled e nagy egyetem...” S erre az avoni hattyú még rátesz: „Az vagy nekem, mint testnek a kenyér...” *So are you to*

my thoughts as food to life. Az életnek, egyáltalán a meglétnek segélye, falatja, tüzelőanyaga, feltétele a kenyér; azonkívül alapszimbólum – jelentőségét és szükségességét felesleges magyarázni. Egy körön éppen ez az élet: kenyér. Akié a kenyér, azé az élet. ... *as food to life: mint testnek a kenyér:* mi egyéb lényegbeli fontosat mondhatna a szerelmes férfi a nőnek. És mégis! Ha Shakespeare sora a netovább, van még eggyel feljebb.

Shakespeare kétségtelenül lenyűgöző. Ady azonban, vele ellentétben, nem az emberi érzésvilág egy fázisát fejezi ki: lelkének és világának *egészevel*, s üdvösséget remélve zuhan szerelembe. Neki most egy nő szíve a teljességről dobog. Ezerkilencszáztizenkettő tavaszán mint ha Anakreón írta Ady Endre életrajzát: „Engem a Szerelem piros / labdával sziven ért, és egy / szépcipőjű, aranyhaju / lánnyal játszani hívott.” A kenyér, akár Shakespeare hasonlatában, Adynál is megjelenik, csak hogy nem a test mindennapi eledele gyanánt. Följebbről kínáltatik, hogy fölemeljen. Ady ahhoz a kenyérhez hasonlítja Boncza Bertát, amelyet a reformátusoknál a liturgikus tér kiemelt pontján álló úrasztalról kap a bűnvalló. „Vegyétek, egyétek! Ez az én testem, mely ti éretetek megtöretik” – fogalmaz az ige. Az Úrvacsoráról van szó, tehát szentségről. Innen nézve talán mégsem intézhető el, mint ahogy történt már párszor, gyorsan lefirkált, felületes jelzőkkel Csinszka és Ady kapcsolata. Amikor Ady magasabbra csavarja a hangot, mint Shakespeare, szíve ügyét isteni ügyként is jelenti, a Teremtőig lódul: „Óh, véremből véredzett büszke Vér, / Bora közös hitünknek, / Lyánykám, testem, úrasztali kenyér.” A föld hajdan egy korong volt, aztán gömbnek mondták, most az egész mindenség egy lány: *testem, úrasztali kenyér.* Lehetetlen nem észrevenni a lelki lépték és intonáció kiáltó különbségét, hogy a test kenyerének shakespeare-i képéhez mértén mennyivel féktelenebb, fenségebb és átszellemültebb Ady romantikája! Hogyne lenne hát különösképp érdekes, hogy a női fizikumot oly behatóan ismerő szakember, Ady Endre a messziről szenvedélyesek és csakis e messziség óvó távolában tüzesek számára valóságos rajongástant hagyományoz: „Ó, Istennek nagyszerű teremtményei a nők. Érdemes értük élni. De leginkább csak azokért, akiket még nem ismerünk. És mindenekelőtt azokért, akiket sohse fogunk megismerni.”

A Laurák, Celiák, vagy Ovidius Corinnája, Dante ihletője, Beatrice, Aranyánál Rozvány Erzsébet, Vajdánál Gina s mind a többi asszony-idol persze nem idegen nők. (Mondják, a Sötét Hölgy kiléte sem titok – a Lady állítólag: Emilia Lanier.) Személyükben nem idegenekre zuhog a szívtűz, annyi szép szó, hanem eszményekre. Az eszményt a képzelet, a tudat és a gondolat fényességi arányai rajzolják; az eszmény az isteniben fogan, s a

nyelv szüli, az ideálok örök paradoxonja szerint, tudniillik, hogy különbözőségükben is azonosságukat hordják. Mindegyikükre igaz a shakespeare-i verdikt: „Szép, jó, s igaz élt már, külön, gyakorta; / Soha, mint most, hármásban egybeforrva.”

Ennyi a világ, írja az előkerült napló. Az ember tisztán lát, ha a levegőt nézi. A jeleket pedig, amelyeknek tartalmát itt meg amott magába szívta, vagy elfelejti, vagy rávési valamely felületre. Ennyi a világ egy képben: vihar kerekedik, kidönt néhány vén fát, de éjszakára kitisztul az ég. „...míg fülünk vízcsobogást hall, / s szemünk felhőt lát” – Auden sorai ezek, a Déltől búcsúzó versében olvashatni: „Tanulónak jók vagyunk, de nem oktatónak: Goethe, / amint dobol homéroszi hexameterben / egy római lány lapockacsontján...”

Goethe, az egészséges Goethe: kalandor ő és a lelkiismeretesség lovagja. Csak a törvény adhat szabadságot, mondja, a lelki szétszóródás ellen beszél, és kitüntetett törvénye a szabadság. Azzal, hogy a saját erős életét énekli, a virulencia, ebből az egyszerű szemszögből nézve is, azt jelenti, az élet maga keménykötésű és egészséges, de legalábbis tarka sors. A nagyság gyakran magányos igyekszik lenni, s milyen jó, hogy a változatosság (Friderike, Charlotte, Christiane, Ulrike) itt is helyreállít valamit. „Rád gondolk, ha nap fényét fűrösztli / a tengerár; / rád gondolk, forrás vizét ha festi / a holdsugár. // Téged látlak, ha szél porozza távol / az utakat; / s éjjel, ha ing a kis palló a vándor / lába alatt.” A napfény, a tengerár, a forrásvíz, a szél, az út, a palló a vándor lába alatt – csupa valószínű, kézzelfogható tapasztalat. A szó bizonyos értelmében: testi realizmus, közvetlenül érzékelhető jelenség. A szerelem ennél tovább megy, éppen megzabolázhatatlansága az, ami véget nem érő feszültséget feltételez.

A gyötrelém és a gyönyör fénygejzírjeinek színmegfejtése csak részben a végtelennel való pazarkodás. A szerelem a véges birodalmához is hozzá van kötve. Ez is a szerelem: testnek a test. Ez is a szerelem: lényünk kettőssége. A kéktiszta ideál és a szomjas, gyönyöréhes anyag. A szexualitás hosszú-hosszú kalandjai során néha furcsán fordul a kocka: a lélek igázza le az emberi energiát. Az ilyesmi nem ritka. Igaz, hogy máskor viszont anyag az egész világ. Nem baj. Utóvégre lényünkben fakad, tehát lényünkhöz kell, hogy hasonlítson a szerelem. Így van ez rendjén, írja az előkerült napló. Folyton folyvást keresztútról keresztútra talpalunk, az ellentétek sokaságában rejlik birtokaink korlátatlansága. A keresztút sok mindent visszaad: erőt és termékeny világosságot. Nincs kép, amelybe az alkotó ne lopna be egy keveset magából, a szerelem-művészek sem kivételek. A mű, aminek lényege a lélek, mi vagyunk, s a hús-vér gépezet, a zsigerek masinája is mi vagyunk. Gép, mely szüntele-

nül megilletődik, és szüntelen derűvel nyugtázza, hogy lélek által organikus. „kedvesem teste, kire szívem éhes: / hús, hús, eleven hús! világnak magva, mag” – rikolt Babits *lelkesen* a nyers és forró életről.

Aki öreg és keserű, nem érti, miről is mesélnek a képek a lépcsőfalon. Az *epitheton ornanst* testileg is meg kell alapozni. Hókarú Nauszikaá! Emiatt a két kar miatt beszegődnék phaiáknak! – lehetetlen, hogy valami efféle ne sajgott volna fel Odüsszeusz szívében. Az élet végre csak egy módon képes maradéktalanul kedvére lenni az óvéinek: ha testet ölt. És ha testet ölt?

Amikor az ártatlan lelkébe befészkelődik a kéj, az ösztön azonmód félrehajítja a kétségbeesett világot, s az ember nem tudhatja magát többé ártatlannak, egyet akar: kielégülni. „Egy kis cukrászlányt szerettem egyszer minden csepp véremmel (...) Emmának hívták a lányt (...) Szép teste mesebeli Eldorádó volt fiatal vágyaimnak s csókjaimat maga Lucifer sugallta, hogy minden nap új öröm gonoszságával szórakoztassam kényes barátnőmet. Új, rafinált öleléseim megbotránkoztatták, mintha ez új szüzesség letörését jelentené, s testének minden foltocskáját csak könyörögve tudtam idegen örömök számára megnyerni.” A gyönyör itt Babits memóriáját izgatja.

Amint a vágy testre talál, kit formáz hát: az egyembert? Az örök embert? Egy lény hasonmása vagyunk, aki egész életében azért erőlködik, hogy össze ne roskadjon? Igen, az emberben ott motoszkál a gyanú, hogy valamennyi testvére az utókor számára áll modellt. Ugyanazokba a folyókba lépünk, mégsem ugyanazokba, és mégis ugyanazokba – a szerelemben pláne. A szerelemben minden bölcsesség fülbemászó s minden bölcsesség csöndje fültépő.

Képek a lépcsőfalon, tessék! És a legrégebbieket, s a legmodernebbeket. De valójában melyik is van hátrább, melyik elébb? Íme, egy tudósítás, mely az úgynevezett Hilaria, a Magna Mater-ünnep alkalmából íródott, s elég egyértelműen céloz rá, hogy a szerelem más is, mint lelki ambíció. S nemcsak magasba tör, egyéb irányokba is. „...a hitvány színészek – jegyzi le Augustinus – olyanokat énekeltek, amelyeket szerintem nem az istenek anyjának, hanem bármelyik szenátor vagy bármelyik becsületes férfi anyjának, sőt még a színészek anyjának sem illett volna meghallgatni ...”

A testi alaköltés archetopozsaként emlegetett barlang kapuja kettős porta; itt, ahol a szellem anyagba öltözik, nyomban lerója áldozatát is: az ember duális lényén isteni és állati természet osztozik. S test a testtel, lélek a lélekkel sosem telik be. Az angyaljárta álmukat óvó Jeromosok még sokáig ott fognak térdelni hitük előtt, s nagy lelkükben a kultúra s az igazság vívódik. A pogány örökség újra és újra megkeresztelkedik az új Ágostonok-

ban, a szent pedig arra tanít, hogy egyszer kell töredelmesen leírnia, s békéjét nemhogy megbontja, végleg meghozza a vallomás: „Mámoros gőzök szálltak folyton testi vágyaim mocsarából és ifjú erőm forrásaiból, és úgy ködbe, homályba burkolták szívemet, hogy nem tudott különbséget tenni a szeretet csendes derűje és fajtalan kívánczóság sötétsége között.”

S a más mindig ugyanaz lesz, de változatokban egyre gazdagabb. Míg az áhítózó egyre finomabb, szubtilisebb, egyre komplikáltabb, addig a nyugtalan kéjelgő, a test vad ösztöneiben tomboló egyre profánabb, áttüzesedet-tebb, egyre szókimondóbb, s csöppet sem egyszerű. A szent szerelem és a legégőbb testiség egymásnak is ad. Emitt a szenvedély, a test csodája színek domborjátéka, de egy átléphetetlen lírizmus medrében: „Oh mely szépek a te lépéseid a sarukban, oh fejedelem leánya! A te csípőd hajlásai olyanok, mint a kőöntvény, mesteri kezeknek míve. / A te köldököd, mint a kerekded csésze, nem szűkölködik nedvesség nélkül; a te hasad mint a gabonaasztag, liliomokkal körül kerítve. / A te két emlőd, mint két őzike, a vadkecskének kettős fiai.” Salamon király szemei nyílnak föl, s a szerelem diadalmas ünnepén ő a tisztánlátóbb, vagy századokkal odébb, az apostolság és a mámorok romjai alól a kereszténység felé kapaszkodó Baudelaire? Mindenesetre Baudelaire nem közönséges zenét játszik alá a hús bűnének. „Óh, szüzek, démonok, óh, szörnyek és mártírok, / akik megvetitek a nyomorult Valót, / végtelent-keresők, jámborak és szatírok, / sorsok, ujjongva és zokogva áradók, / / kiket poklotokig követett árva lelkem, / szeretlek, hugaim, s szánlak benneteket, / mert kínatok komor, szomjatok telhetetlen / s mert a vágy csorduló urnája szivetek!”

Nő és férfi, írja az előkerült napló, már csak a természet ürügyén is köteles küzdelem – egymásért vagy egymás ellen, de küzdelem: ha a küzdelemben beleértendő, hogy előbb-utóbb önmagát égeti föl, és pedig a békességért, amelyet friss szertelenségek és fundálások szántanak, míg a nyugalomból ismét új küzdelem támad, kicsit tán másarcú, de nem másnemű. Hol a hang, amely kész kirohanni a természet e geometriájának szabályai alól, és mégis természetes? Hol a hang, amely a nő és a férfi százsorosán bonyolódó testi viszonyait és a százsorta bonyolultabb lelki stációit és üdvét mélyen és jól tagoltan adja vissza? Minden nagy költészet a szemléletben mérhető: hol a költő, aki e szemléletben homlokráncolás nélkül komoly, torz grimaszok nélkül kedélyes, s tisztában van vele, hogy a szerelemfírmában minden munkadarab különleges: itt az igazság, ha az, csakis geo-érvényű igazság gyanánt dolgozható bele a munkadarabba. „Nézem a hegyek sörényét – / homlokok fényét / villantja minden levél.” A géniusz enged egy pillantást vetni a

távoli asszonyra, a szavak mágiájában viszont egyik leg-pompásabb ünnepét üli. Íme, a megszemélyesült távlat. Melyik a háttér: a fölmagasodó természet, a néznivaló és éreznivaló emberarc? Csak az számít, ami a közeledben van, a szíveden: „Minden mosolyod, mozdulatod, szavad, / őrzöm, mint hulló tárgyakat a föld. / Elmémbe, mint a fémbe a savak, / ösztöneimmel belemartalak, / te kedves, szép alak, / lényed ott minden lényeket kitölt.” Ez a már-már terhes okossággal és mérhetetlen szenvedéllyel sújtott költészet, és szülője, József Attila az *Óda* minden egyes sorában a fenomén szintén konferálja a szerelemről, hogy az övé, amit senki nem tud, s eközben kihullani érzi a kezei közül, ami sokaké, csak az övé

nem. „Visz a vonat, megyek utánad” – már túl vagyunk a gyönyörködő és vergődő képzelet és az élettan, a testi funkciók naturalista képein. Mintha ez a vonat nehezen mászna meg egy hegyet, amelynek túloldalán – ki tudhatja? – talán Éva egykori háztartása, valami édenszerű vár. Vagy a pokol? Mégis, ez a kopár hegy a kapaszkodó vonattal az égi és földi dolgok középpontja.

A szerelem egyetlen őszinte gesztusa sem téríti el az embert a mindennapok földi világától. És nincs egyetlen őszinte gesztusa, amely ne lenne egyenrangú a mennyeivel. Ha eltűnik a szemünk elől, az ég magasában, az alacsony földön tűnik el? Ha marad, hol van? Égen? Földön?

Szerelem: *örök dolgok közé legyen híred beszótt.*

FECSKE CSABA

Mifelénk

*ha erre tévednél ha itt járnál
mifelénk bizalommal fogadnának
napcserzette arcú földijeim
a rögbe szerelmes parasztok
akik rég belekalapálták
szavukat az időbe*

*kakukkfű szagával kínálna
a fulladozó déli szél
tüzek füstjét láthatnád éggé
válni a gatz ropogtató falánk
lángokat az éjbe süllyedő mezőn*

*belegázolhatnál a zöld köveken
bukdácsoló pizstrángos patakba
hogy tükröképeddel ajándékozd meg
itt a mészkö lapockájú hegyek közt
ahol a roskadozó ég pihen
fenn a hegytetőn Szádvár
napszíta szélmosdatta romjain*

*az ödémás hold kékje
vakitaná szemed amíg
az éjszakában holdkóros tücsök
folyton megújuló ciripelését hallgatod*

MÓSER ZOLTÁN
Hallod-e, te szelídecске

Kazinczy Ferenc 1810. március 28-án levelet írt Zabolai Kis Sámuelnek,¹ s ebben egyebek mellett a következő megjegyzés is olvasható: „Az úr engemet az erdélyi ujságoknak tisztelőjévé teszen. Örömmel hallom, hogy ők a muzsikát és a magyar poézist kedvelik. A muzsika a lelket emeli. Mely bölcs volt a görögök nevelése, kikenél muzsikát tudni s honért érzeni oly szükség volt, mint nálunk tudni a deák gram. törvényeit. – Kedves dolog lesz talán tudni az úrnak, hogy a Földiekkel játszó muzsikája Zemplény vgyében készült. Kosovics József udvari muzsikusa volt 1794-ben Szulyovszky Menyhértnek s barátja. Midőn ez dec. 14-dikén Rákócon, a maga házánál, elfogattatott, s velem Budára vitetett, Kosovics a Szulyovszky² szerencsétlenségére készítette azt a muzsikai kompozíciót.”³

Ez valószínűleg válasz arra a levelére, amelyben 1809 szeptemberében Zabolai Kiss Sámuel számolt be Kazinczynak arról, hogy Erdélyben zongorán játsszák s énekelik Csokonai megzenésített verseit: „Itt [= Marosvásárhelyen] léteztől fogva, jó alkalmatosságom lévén, Muzsikát is tanulok a’ Klaviron [...] lejövetelem után ifiú: Grófné, Teleki Rákhel játszotta a’ boldogult Csokonainak Földiekkel játszó- Énekét, ‘s azt Gróf Teleki Józsefné más Grófnékkal énekeltek a Muzsika után, a’ M. Dámáknak oly érzéssel való Magyar Énekekből származott örömem kevés idő múlva szemrehányást tett, hogy miért nem tanultam én eddig Muzsikát, holott arra mind kedvem, mind alkalmatosságom volt.”⁴

A kassai zeneszerző, Kosovics (Kossovich) József és a Csokonai-vers kapcsolatáról tudtunk: „A *reményhez* című vers kész dallamon épült – írja Molnár Antal –, Kossovics ismert, verbunkszerű melódiáján.”⁵ Majd ugyanitt ezzel egészítette még ki megállapítását: „mintha a széphalmi mester kissé gunyoros mellékizzel hánytorgatná fel tübingai pályamunkájában, hogy Csokonai rendelésre készítette verbunk-dallam nyomán

»A reményhez« versét. De valószínű, hogy nem az általános eljárás maga, hanem csak a nóta »barbár« mivolta szűrt szemet Kazinczynak.”⁶

Kazinczy 1802. május 9-éről, püspökfürdői tartózkodásáról ezt írta naplójában: „Kijövének a cigány muzsikások Váradról. Csokonai ezekkel vonatta el Szulyovszkynak Kossovicsnak azt a muzsikai kompozícióját, melyben az, ki a Szulyovszky elfogattatásakor Szulyovszky házánál, Rákócon, kisasszonyait muzsikára tanította, Szulyovszkynak elfogattatását kesergette. Ezen muzsikális kompozícióra írta Csokonai a Földiekkel játszó stb. énekét.”⁷

Ez a vers Nagy Gábor közlése szerint azok közé tartozik, amelyek már 1797, a „Komáromi esmeretség” előtt készen voltak.⁸ A dallam először 1800 körül Bécsben jelent meg szöveg nélkül. Szöveggel Márton József adta ki, 1803-ban Bécsben, a költő *Muzsikális Gyűjteményében*.⁹

A vers, miután nyomtatásban dallammal együtt megjelent, igen hamar rendkívül népszerű lett, s országszerte énekeltek: „hallottam Pesten egy Angyalka leánytól Csokonaynak Földiekkel játszó... énekét. Tsak érezni szeretem én ennek szépségeit, mint sem szárazon írogatni a’ benn fellelendő Magyar karaktert. Bár többen is támadnának, kik Nemzeti Muzsikánkat tisztogatnák” – írta Döbrentei Gábor Kazinczynak 1807. szept. 19-én.¹⁰

Nekem Debrecenben végzett magyartanárom volt a bonyhádi gimnáziumban, aki megtanította az énekelte verset is. Sőt, mi még – talán utolsók közül valók voltunk – ezzel az énekkel jártunk szerenádozni.

*

Maradjunk még egy darabig a széphalmi mesternél, mert véletlenül kezembe került egy másik, eléggé meglepő feljegyzése. Ismert, hogy Kazinczy 1816 nyarán, háromhónapos erdélyi útjának élményeit az *Erdélyi levelekben* próbálta összefoglalni. Az *Erdélyi levelek* 26 levélből áll, amelyeket barátjához, Dessewffy Józsefhez írt. A szemléletes leírásokat történelmi, kultúrtörténeti ismertetőik egészítik ki és – az akkoriban divatos levélformának megfelelően – az író személyes vallomásai kísérik. Ezekre is figyelve a

1 Zabolai Kis Sámuel gróf Teleki Mihály unokájának volt nevelője Harinnán, Doboka megyében.

2 Szulyovszky Menyhért Zemplén megyei táblabíró, 1790–91-ben a megye követe. Kazinczyval együtt 1794. dec. 14-én tartóztatták le, és 1801. június végéig volt börtönben.

3 Kazinczy Ferenc: *Levelek*. Bp., 1979. 276.

4 *KazLev.* VI, 527–528.

5 Molnár Antal: *Nyugatis magyar dallamok a XVIII. század végén és a XIX. század első felében*.

In: *Zenatudományi Tanulmányok IV. A magyar zene történetéből* Bp., 1955.103.

6 Molnár Antal: i. m. 131.

7 Csokonai Vitéz Mihály *Összes Művei. Költemények V.* Bp., 2002. 719.

8 „Meg kell jegyezni, hogy a’ Lillában lévő darabok már a’ Komáromi esmeretése előtt sokak megvoltak, ‘s későbbben alkalmaztattak Lillára.” (Nagy Gábor *följegyzése*.)

9 Csokonai Vitéz Mihály *Összes Művei. Költemények V.* i.m. 732

10 *KazLev.* V, 158.

15. erdélyi levélben egy érdekes népdalszövegre akadtam: „Ponori Thewrewk ez oláh népdalt közlé velem magyar ortográfiával és magyar fordításával:

Ama zöld kertben
Ül egy fehér asszonyszemély
Pázsit pamlagon,
Rózsa árnyéka alatt.

Ül a szép andalogva,
Zöld lepellel beburkolva,
Zafir szemekkel,
Rubin ajakkal.

Vitéz mégyen el mellette,
S ezt adja ki lehellete:
Hallod-e te, asszonyszemély,
Mondjad nékem jó lélekkel:
Leány vagy,
Menyecske vagy?

»Nem vagyok lány,
Nem vagyok menyecske,
Hanem virág tengeren túlról,
Aki lát, meghal kívántában.«

Ha tengeren túli virág volnál,
Nem ülnél mindig rejtekedben,
S kijönnél világosságra.”¹¹

Mennyi homály, mennyi szépség és jelképes üzenet, beszéd. Szinte már érthetetlen számunkra. Régi magyar kéziratos énekeskönyvek közül Vutskits-ék,¹² 46/a-b. lev. LXVI. Ének címen közli ennek egyik változatát. A román folklorisztika *Brumărelu* (A dér) címen tartja nyilván ezt a román és magyar változatban egyaránt elterjedt szöveget:

Amott egy virágos kertben
Nyugszik puha pázsint székben
Egy hószin kisasszony ülve,
Árnyékokkal körülveve.

S ül csendes szenderedéssel,
Koszorút felövedzéssel,
Sáfirt képező szemekkel,
Rubint ajak s egyebekkel.

Egy friss ifjú ott halad el
Látásán illetődéssel,
Ah! kedves, a te nevedben
– Így szól, járulván elében –

Lány vagy-é oh! szelidecske?
Én sem leány, sem menyetske,
Egy tengeri virág vagyok,
Csak alig látsz, s már halódok?

Ha nyílt virág vagy tengeren,
Én vagyok Harmat úgy ezen,
Estve virág mellé szállok,
Reggelig elébb sem állok.¹³

„A virág-leány és harmat-vitézről szóló dalocska a maga erotikus szimbolikájával keleti eredetre mutat – írja Köllő Károly. – Már a vers első közlője, O. Ghibu megjegyezte, hogy a ballada a Havasalföldről kerülhetett át Erdélybe. Valószínűleg helyes nyomokon jár, mert a vers jelzői, költői képei szokatlanok az erdélyi román népköltészetben.”¹⁴ Ez a balladás ének azonban a román folklórban profán kolindaként is elterjedt volt:

Krajován túl, ott az útnál,
Ahol az a tiszta kút áll,
Egy leány sulykolt a kútnál,
Vásznat fehérített, aztán
Szépen elszunnyadt a lankán.
Fölbreszteném, de szánom,
A szemén szép, tiszta álom.
Megsókolnám én, míg alszik,
Ámde félek, megharagszik.
Zöld levél a zsenge repcén,
Vettem a dohányszelencém,
Kis szelencém kézbe fogtam
S lovam orrához tartottam:
Prüszkölt egyet, éleset,
A leány megébredett.
– Lány vagy-é te vagy menyecske,
Vagy szép csillag, földre esve?
– Nem vagyok lány, sem menyecske,
Sem szép csillag, földre esve;
Tengerentúli boglárka,
Hozott engem ringó bárka,
Kannácskában növekedtem,

11 Erdélyi levelek. 1824. 15. levél

12 „Világi énekek Mellyek sok meg illetődött érzékeny szívek szerzeményei közzül egybe szedegettettek 1798. Esztendőben.” (149 db érzékeny éneket tartalmaz.)

13 Égő lángban forog szívem. Összegyűjtötte: Dr. Kóciány László. Jegyzeteket összeállította: Köllő Károly. Kolozsvár, 1972. 49.

14 Égő lángban forog szívem. i. m. 131–132.

Meghal, ki megcsókol engem.
 – Én harmat vagyok; meg esve,
 A virágra szállok este,
 S tovatűnök illa szárnyal
 A virágok illatával.
 S dér vagyok, hol én leszállok,
 Elhervadnak a virágok.

(Kiss Jenő fordítása)¹⁵

Első nyomtatott kiadása a Felső-Magyarországi Minerva VII. (1831) évf. III. k. 605. lapján jelent meg. Ezt szokták tekinteni a legrégebb román balladaközlésnek a magyar szakirodalomban. (A Felső-Magyarországi Minervának ugyanebben a számában jelent meg az a magyar fordítás is, amelyet a már idézett Ponori Thewrewk József készített.)

„Ez a román világi ének már csak azért is fontos számunkra – írja Kőllő Károly –, mivel kéziratos énekeskönyveinkben fennmaradt változataink keresztül szinte lépésről lépésre nyomon követhetjük a „Brumărelul” (A harmat) motívum meghonosodását a magyar népköltészetben.

A folklorizálódott magyar változatok közül néhányat itt bemutatunk.¹⁶ Faragó József az *Alsófehér vármegye monográfiájából* (Nagynyed, 1899) közöl egy változatot, s azt a „Régi vagy klasszikus balladák” csoportjába sorolja (i.m. 450.).¹⁷

Mon' meg nekem szelidecske:
 Szűz vagy-é te, vagy menyecske?
 Nem vagyok szűz, sem menyecske,
 Mer én kerti virág vagyok
 S asz harmatér maj mekhalak.
 Ha te virág vagy a kerbe,
 Én meg harmat leszek benne.
 S a virágot akkâ szedik
 Mikâ riggê harmat esik,
 A legínnek akkâ tecczik,
 Mikâ szépen felőtezik.

Más változat szerint:

Öste a virágra szállak,
 Reggelig rajta sétállak.
 (Szent-Benedek)

Kriza János a *Vadrózsák* című, székely népköltési gyűjteményében is közre ad egy háromszéki változatot:

Ahon egy virágos kerbe
 Zöd pázsint van leheverve,
 Égy kűsasszon ott nyugoszik,
 Koszoruval körülkődik.

Egy úrfi arra sétála,
 Ámélkodik csudájába,
 Kérdi tölle: szelidecske!
 Leán vagy-é, vaj menyecske?

Én sem leán, sem menyecske,
 Sem pediglen szelidecske,
 Hát a kerbe virág vagyok,
 Elig nyilom, s már hervadok.–

Ha te virág vagy a kerbe,
 Én meg leszek harmat benne:
 Este a virágra szállok,
 Reggelig réta maradok.¹⁸

Az előző változat 1899-ben, az utóbbi 1863-ban jelent meg nyomtatásban. Közben elmúlt egy évszázad, és ennek egy másik, erősen erotikus magyar változatát megtalálta Kallós Zoltán, de amitől különlegesen értékes számunkra, hogy ő dallammal együtt adta közre:

Poco allato $\text{♩} = 144$

Hal - lod - a te sze - h - deco - ka, le - ány vagy - e vagy me - nyeco - ke?

Meni va - gyok éni sze - h - deco - ka, oem le - ány de oem me - nyeco - ka

Mér' én ker - ti vi - rág: va - gyok: a har - ma - tá' maj me - ka - lok

„Ha te virág vagy a kertbe, Én meg harmat vagyok benne,
 Este a virágra szállok, Reggelig rajta úszkállok,
 Este a virágra szállok, Reggelig rajta úszkállok.”¹⁹

A harmat a néphit szerint az istenek ajándéka, *élet-, tisztaság- és erőjelkép*. Már az Ószövetségben az ég

15 Szarvasokká vált fiúk. Bukarest, 1971. 121. Munténiában (Drăgășani) énekelte egy öreg zenész.

16 Az alábbiakon kívül még megemlítünk néhány változatot: Erdélyi János: Népdalok és mondák, Pest, 1846. 1. k., 446–7., 456. sz. ének; Kálmány Lajos: Koszorúk az Alföld vadvirágaiból. 1. Pécskáról való. Arad, 1877. 39.; Mailand Oszkár: Székelyföldi gyűjtés. Budapest, 1905. Magyar Népköltési Gyűjtemény Új Folyam VII. k.,

320–321. Mailand a Rákoson gyűjtött változatot a *Kétes népdalok* fejezetbe sorolja. In *Égő lángban forog szívem*. i. m. 131–132.

17 Faragó József: Jávorfá-muzsika. Népdalok. Irodalmi Könyvkiadó, 1965. 54.

18 Kolozsvár, 1863. 178., 359. sz.

19 Gyűjt. Kallós Zoltán. Feketelak (Mezőség), 1962. In: *Balladák* könyve, Bukarest, 1971. 553.

áldásának, tehát a termékenységnek jelképe és eszköze. Izsák áldásában (Genezis 1,27–28) olvassuk: *adjon neked az Isten az ég harmatjából és a föld kövérjéből, és sok gabonát és mustot.* Ozeás próféta szerint (14,6) az Úr szava: *Olyan leszek én mint a harmat. Izrael majd virágozni fog, mint a liliom, és gyökere megfog, mint Libanon.* A 133. zsoltárban Dávid király így énekel: *Íme mily jó és gyönyörűséges az atyafiaknak együtt lakniok. Mint fejen a kenet, mely lefoly a szakállra, Áron szakállára, mely lefoly ruhája szélére. Mint a Hermon harma-*

*ta, mely leszáll Sion hegyére. Mert odarendel az Úr áldást és életet mindörökké.*²⁰

Talán az is érdekes és különös, hogy ez a népdal egy kortárs magyar költőre, Orbán Ottóra olyan hatással volt, hogy szöveg-varinást készített belőle.²¹ A *Hallod-e te sötét árnyék* című, Lászlóffy Aladárnak ajánlott verse el is énekelhető a fent idézett kotta alapján.

20 Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium. 1977. I. 309.

21 Hallod-e te sötét árnyék, Új versek, 1995–96. Budapest, 1996.

DEMETER JÓZSEF

Kifestő vers

*Magamra festem egykori ön-
Magam. A Lányt pedig e képre.*

*Kutya a Hold? Megugat, de
Álmunkat szaglássza
Éjjelente. Szerelmünk vad-
Gyöngyvirág. Befelé csilingelő
Harmat. Ugye semmi sem
Mossa le. Szőke vizesés ———*

*h
a
j
a
d*

TENYERÜNKBŐL ISZIK A MÁROS.

S a tenger szomjan hal.

Partra vetett tátongó holnap a mélység.

Szél lapozza az ősz albumát.

Lágyan hullámozó, tiszta ég,

TÜKÖRKÉPEM MIÉRT ZAVAROS,

Mint! Szemetet szállító, tavaszi

Nagyvíz. SZENT BABBA MÁRIA,

Hogy örvénylik, kormosodik

E fordított világ. Bennem.

Idd ki az ég kelyhét fenéig. Az

Idő úgy is téged igazol – sosem –

Volt kedvesem legalább még ezer évig.

Magamra festettem egykori

Énem. A Lányt pedig! Most tükör-

Képe, és! Önmagát issza a

Maros, hogyha kiönt a tükör –

Milyen zavaros! E dagálynak mikor lesz

Vége? Idd ki a fény kelyhét az ég szerelmére.

SZÉNÁSI FERENC

Matthias Reibel igaz története

1.

Nem, kedves magyarországi rokonaim; kedvenc Seppi bácsitok hátrahagyott börtönnaplójáról én nem fogok rosszat mondani. Őriztétek csak áhítattal a jó öreg embervadász vérfoltos emlékét. És rám zúdított, szép-lelkű kommentárokat sem fogom vitatni. Szóban talán könnyen ki is kerekíteném a kegyes hazugságot, a levélpapíron azonban már az első álszent betű táncolni kezdene szemem előtt. Az egyenes beszéd talán jobban viseli majd az álarcot: le kell írnom előbb, amit őszintén gondolok. Magamnak. Kirekesztve a külvilágot, mellőzve a tapintatot. Hasonló helyzetet keresek tehát: én is cellamagányt képelek magam köré, és én is naplófélet írok. Ezt, amelybe most belefogtam. Aztán jöhet a jóságos képmutatás, jöhet az álca, a levél.

A két kivégzés miatt, mely az iromány gazdája lelkén szárad, előítéletemet nehéz lesz kikapcsolnom. Különösen így, hogy szavaim kizárólag önmagamnak szólnak, vagyis szabadjára engedhetem gondolataimat. Lám, a külvilág kizárása is rejthet kelepécét. Tárnyilagos és tisztességes alapállást keresek tehát. Megpróbálom átélni Joseph Klein szorongatott helyzetét. Ártatlansága mélységes hitéből bizonyára alapos megoldozással próbálták őt kimozdítani, s ki tudja, milyen lelkiállapotban foghatott íráshoz. Ellenszenvenmet tehát kötelező együttérzéssel fogom kioltani. Így a korrektség megnyugtató tudatával olvashatok.

2.

Papír és toll. Magányos cellában kivételes ajándék. Különösen annak, aki gyakori használójuk. Tudják ezt azok is, akik a viaszos fedelű, légyiszkos mappát ma reggel hozzám küldték. Remélnék tőle valamit. (Igaz-e, uraim?)

Írjam le talán ki tudja hányadszor, amit már ki tudja hányszor leírtam? Más helyzet, más végeredmény? Igen, bosszúéhes fogva tartóim alighanem erre számítanak. Aki kihallgatáson, felszólításra ír, az vallatójához, ellenségéhez beszél. Aki az írással magányát űzi el, az társat keres, bizalmas barátot. Ellenségének hazudhat a fogoly, bizalmasának nem fog. (Ugye így gondolkodnak, uraim?)

Persze közömbös dolgokról is írhatok. Számolhatom a napokat, falba vésett rovátkák helyett naplóval mérhetem az időt, följegyezhetem, mit ettem, miféle zajokat

hallottam, fáztam-e vagy melegem volt, békén hagytak-e vagy századszor is kihallgatásra hurcoltak. Kezdetben bizonyára minden gyanakvó rab így tesz, hisz ez is segít rajta, ezzel is valamiféle rendet tart, időben és gondolkodásban is. Ám egyre jobban csábítani kezdi a fehér lap. Ha telik-múlik az idő és zavartalanul írogathat, ha hosszú ideig senki sem olvassa, senki sem ellenőrzi börtönnaplóját, gyanakvása alábbhagy, óvatossága lankad, s elejt egy-egy árulkodó szót, leír egy-egy titkolni való mondatot, míg végül észrevétlen belesétál a csapdába, és bizalmasan önmaga ellen vall.

De hát nekem nincs mit vallanom (ne reménykedjenek, uraim), belőlem nem bukkannak ki árulkodó szavak, titkolni való mondatok. Én igazán túlléphetek a közömbös dolgokon. A legféltettebb gondolatom sem tartozhat a vádhoz, olvashatja bárki. Írhatok, ahogyan jólesik.

Csakhogy szorgos behódolókra bízam-e féltett gondolataimat? Emlékeimet, vágyaimat? Családomnak szóló szavaimat? Borítójának légyiszkos ígéri a fehér papír is: piszkos körmű, szennyes akaratu kíváncsiskodókhoz juthat vissza. Ha rájuk gondolok, abban sem lehetek már biztos, hogy amit leírok, valóban nem fordítható ellenem. Egy mosdatlan észjárású bérolvasó nem a tényeket fürkészi majd benne, hanem személyes gyengémre vadászik, azt lesi, hogy hogyan kezdhetné ki ártatlanságom szilárd rendszerét. Sőt, megvallott kételeyeim talán máris ütőkártyát adtam a kezébe. Úgy látszik, mégiscsak hibás a kiindulópontom. Amit eddig írtam, csak odáig maradhat meg, hogy „Írhatok, ahogyan jólesik”. Azt, ami utána következik, mai bejegyzésem végén ki kell majd tépnem a naplóból.

Más magatartást kell tehát választanom. Példának tekinthetném talán azt a híres író – már nem emlékszem, ki volt –, aki azt állította, hogy ő ellenséges olvasónak ír. Talán elhíhetem neki, hogy mégsem kell ágos-toni vagy rousseau-i nyitott lélek a tollforgatáshoz. Lehet rideg vagy kihívó társalgást is folytatni. Kevésre becsülni, idegenként kezelni, messze lökni, akihez szó-lunk. Írjak tehát ellenséges olvasónak én is? Ilyet, ahol most vagyok, bőszéggel találhatok. Ellenséget bizonyosan, de olvasóra is jó okkal számíthatok.

Lássuk tehát. Tegyük fel, hogy írás közben minden szavam alaposan mérlegre teszem és ellenségesre formá-lom. Más szóval magamnak gondolkodom, de másoknak írok. Rendben van. De akkor miben különbözik majd írá-som attól, amit vádlóim felszólítására körmölök? Lehetséges volna, hogy ördögibb a terv, mint elsőre gon-doltam? Ha a pillanatnyi szabadság tudatával használom a tollat, a legártatlanabb szóval is árthatok magamnak; ha arra figyelek, hogy kik olvashatják, amit leírtam, állandó kihallgatáson vagyok. Valóban csapdahelyzet. Nem marad

más, mint a szabadság csalóka pillanatait a fogság józan tudatával váltogatni: írni és tépni, írni és tépni...

Mégis..., nem írhatnék-e olyasmit, ami egyenesen belőlem jön, s ugyanakkor fogva tartóim orra alá is odatolhatom? Olyasmit, ami elgondolkodtatja őket. Nem, nem bölcséleti traktátust és nem is vitairatot, inkább afféle példázatot. A történet mindig többet mond. Nem írhatnám-e le mégiscsak azt, amit már ki tudja, hányszor leírtam, csak most új megközelítéssel? Egy apró részletet állítva középpontba, amellyel látszólag vallok, mégis inkább én kérek számon? Ezzel belelépek ugyan a csapdába, ám sértetlenül ki is sétálok belőle. S meglehet, éppen az esik majd foglyul, aki a csapdát állította és nyomomban jár. Igen, ez látszik legalkalmasabbnak. Legyen hát. (És olvassák bátran, uraim!)

Mi más lehetne a példázat, mint a harmadik szökevény esete. Százszor több tanulságot kínál, mint a tragikus sorsú másik kettőé. Az ő tragédiájukért most a vae victis logikájával engem akarnak elítélni, holott azzal, hogy továbbítottam a tűzparancsot, én is csak szem vagyok a láncban, mint a halálos lövést leadó, ártatlan kivégző osztagosok. És próbált volna csak másképp tenni a helyemben az, aki most vádol! Lelkiismeretem éppen azért nyugodt, mert amikor valóban dönthettem, amikor a parancs buzgó követésétől az észrevétlen szabotázsra nyílt mozgásterem, vállaltam a kockázatot. Az a harmadik életben maradt. Matthias Reibelt, akit nekem kellett volna elfognom, én futni hagytam. A vallatólapokon ennyit mondtam el, mert oda csak ennyi tartozott (az önök szemében, ugyebár, ez enyhítő körülmény, uraim). Kétszólamú naplóm számára azonban akad itt egy igencsak fontos epizód. Főszereplője is új: Matthias Reibel kardos felesége, az a naivul elszánt, gyermeki hitben élő asszony, aki harciasan vágta a szemembe: „Még ha tudnám is, hol bujkál, csak nem gondolja, hogy elárulom?”

Ó, angyali ártatlanság! Öntudatos szembeszegülése annyira abszurd volt, hogy sokáig nem is értettem, miért nem nevettem szánakozón a képébe. Egy emberi terem-

mény, aki a háború kellős közepén tudomást sem vesz a Gestapóról! Képtelen göggyében azt hiszi, hogy elhallgathatja, amit csak tőle tudhat meg a Birodalom! (Kacagjanak helyettem is, uraim, önök is jól ismerik a módszertant.) Egy ideig tágra nyílt szemmel, meghökkenve álltam előtte, nem jöttek a számra szavak, elakadtak a gondolataim, még azt a kérdést sem tudtam föltenni magamnak, hogy honnan veszi

Edényes, legós

a bátorságot ez a cingár kis asszony. Végül valami olyasmit dünnyögtem, hogy „Persze, persze”, aztán méltatlankodó fejcsóválással ott hagytam. Kötelességből még napokig visszajártam hozzá, de csak jóval később értettem meg, hogy nem valamiféle hetyke hősködés mondatta vele, amit mondott. Pár hónappal később jöttem erre rá, akkor, amikor az én áldott jó, öreg tantim rákiáltott az udvarukba rontó, géppisztolyos orosz katonára, hogy csukja be maga mögött a kertkaput. Igen, Frau Reibel is pontosan így viselkedett: iratlan, örök emberi rendet óvott. A kertkapunak csukva kell állnia, az asszony nem árulhatja el urát. Nem a Gestapóról, magáról a háborúról nem vett tudomást. A háború vétkes rendtelenség, amit nem lehet elfogadni.

Erről kellene most írnom (erről kellene beszélgetnünk, uraim). Nagy-nagy megértéssel, ám tisztán és világosan el kellene mondanom, hogy szép, szép ez a tiszta szívű naivitás; tollforgató emberként, mondjuk egy napilap-tárcában magam is lírai hangú történetet kerekítenék belőle, ám életelvnek legföljebb az ifjúsági irodalomba utalhatom. Mert felnőtt fejjel már tudnunk kell, hogy a test gyöngye, a lélek esendő: bármekkora volt az az elszánás, hatékony biztatásra bizony Reibelné nyelve is megoldódott volna. Tantim és Frau Reibel megmosolyogató kitartással hitték, hogy dacolhatnak azzal, ami iratlan szabályainkba ütközik. Hogy szorult helyzetben is követhetik e szabályokat. Nem ismerték a világot, és nem ismerték benne önmagukat sem. Nem tudták, hogy ha úgy adódik, ők is sietve kiadnak bármilyen parancsot. Mit ér hát az ilyen hit? Érzelmős tárcát lehet ugyan írni, de mégiscsak ez a legfontosabb kérdés. És nem térhetünk ki a válasz elől: a felnőtt lét azt kíván-

ja tőlünk, hogy korlátainkkal tisztában legyünk. Önáltás nélkül fölkészüljünk arra, amit ránk kényszeríthet a sors, ránk erőszakolhat a történelem. S aztán, ha elmúltak a bajok, bölcs megértéssel és tiszta lelkiismerettel élhessük hétköznapjainkat. Micsoda képtelenség, hogy tőlem most épp e naiv hitet követelnék! Utólag. Még-hozzá olyanok, akik könnyűszerrel átgázoltak rajta. Ám szeretnek ítélkezni a nevében. Jogrendet építenek rá. Képmutatón számon kéri, cinikusan eszköznek használják, hogy tisztára mossák vele bosszújukat. Azt kérdezik tőlem: miért nem én vonultam a katonaszökevények helyett a halálba...?

3.

Olvassam-e tovább? Bősséggel árad még, sok-sok füzetlapon át. És lám, Seppi bácsi a „példázat” előtti, töprengő lapokat is meghagyta, nem követte a maga „írni és tépni” elvét. Talán túlságosan beleszeretett kéziratába, egyetlen tollvonását is sajnálta megsemmisíteni.

Lehet, hogy kíváncsiságból tovább olvasom, de valójában nekem bőven elég ennyi. Elég ahhoz, hogy az én derék, háborús bűnös bácsikám végképp lelepleződjön előttem. Mert Matthias Reibelt ő bizony elfogta. Nagy odaadással, buzgón, szemernyit sem tétovázva. Szabotázs? Ugyan! Meg akart ő felelni annak a parancsoknak! Lélekemelő példázatában pedig nem számolt azzal a kockázatos mellékkörülménnyel, hogy Reibel nemcsak késlekedő cipész volt, hanem nagy mesélő is, történetét mások is ismerhetik, sokszor talán éppen azért késett a munkával, hogy ott foghassa a cipő gazdáját, és háborús élményeivel traktálja. Nem lehet kétséges, hogy az ő históriáját hallottam most vissza, a név is és a kulcsjelenet is egyezik. Csakhogy...

Csakhogy az én jótét lélek bácsikám alaposan megsépítette a valóságot. A besorozott, bujkáló Reibelt ő hamarosan elfogta, s nem rajta múlt, hogy az élni akaró suszterember nemcsak a biztos halált ígérő fronttól, hanem a még biztosabb halált hirdető statáriumtól is megmenekült. Amikor a fogolyszállító teherautó egy erdő szélén haladt el, mesélte nekem Reibel, ő vakmerően leugrott a platóról, és az esést kisebb sérülésekkel megúszva bevette magát a sűrűbe, s ellillant az embervadász járőr csapat elől. Igen, Joseph Klein elől. A dühöngő Joseph Klein elől, aki aztán kitartóan kereste még otthonában is, szüntelenül zaklatta és fenyegette a feleségét.

Együttérés? Érdemtelenre pazaroltam. Hisz még a napló nagy moralizálása, a naiv hit és a „felnőtt lét” erkölcsstana is árulkodik: a megkapó fejtegetéssel Joseph Klein a maga büntudatát gyomlálhatja, s gyöngye testről és

esendő lélekről gyónva, a maga újabb megalkuvását készíti elő. Önigazoló irományát mégsem olvasom tovább.

4.

Kedveseim!

Ha ezt a börtönnaplót halálom után megtaláljátok, rejtsetek el magatok is, és majd csak jobb időkben vegyétek elő. Nem szóltam róla senkinek, nehogy bajba keverjek bárkit is. Egyszer még, tudom, rehabilitálnak, s akkor mindenkinek megmutathatjátok. Egyvalaki kivételével. Wernernek sohase adjátok kezébe. Ne is említsétek neki, sem levélben, sem szóban, ha hazalátogat. A síron túlról elárulhatom: ő az új hatalom első besúgója közé tartozott. Buzgó volt és odaadó. Hogy hűségét bizonyítsa, engem, saját nagybátyját is sietett följelenteni.

Éljetek boldogan, és őrizzétek meg ártatlan emlékemet!

Joseph

5.

Kedves Távoli Rokonaim!

Köszönöm a fénymásolt küldeményt, Seppi bácsi börtönnaplóját. Érveitek egyik fele ugyan túlzás („te jobban meg tudod ítélni, hozzá hasonlóan tollforgató vagy”), másik fele azonban nagyon is helytálló („no meg nálatok az újabb kori ügynökök sem maradtak titokban”).

Nos, én úgy látom, hogy a napló híven tükrözi egy börtönbe zárt és szorongatott ember világát. És azt is elismeréssel állapíthatom meg, hogy a sanyarú helyzet a mi Seppi bácsinkból a legjobbat hozta elő. Tiszta fejjel gondolkodott, és meggyőzően fejezte ki gondolatait. Naplójának az a része pedig, amelyben az íratlan emberi normákról és a beléjük vetett ösztönös hitről ír, mindannyiunk számára tanulságos lehet. Egészen addig magaménak érzem szavait, ameddig ti. Mert kiigazításokkal mélységesen egyetértetek: igen, a Gestapóról, a gestapókról tudnunk kell, de amíg ránk nem zúdul az erőszak – helyesen mondjátok –, addig a bennünk élő rendet kell követnünk. Egy ideig, az első súlyos eszmélésig, valameddig – osztom véleményeteket – mind-egyikünknek hinnie kell, hogy üldözött hitvesét el tudja rejteni. A „nevetséges hittelt kitartani” és a „túl korán földadni” között pedig – igazatok van – meg kell találnunk a kívánatos határt, mert máskülönben – nagyon szépen mondjátok – kertkapunk örökké fölszakítva áll, be sem kell rajta rontani. Elegendő besétálni rajta.

Szeretettel,

Werner

München, 1997. február 4.

NOVÁK VALENTIN
Szentcsalád-tandem
(zakatolásmentes!)
 Nem-szentesített Biblia-részlet

Az alább olvasható holt-tengeri tekercek mellett elkaldott apokrif irat nem került elő. Ellenben valamiféle isteni sugallat tudomra hozta a tartalmát egy hánykolódásokkal teli hajnalon. Mikor nem bírtam tovább ezt a blaszfemikus álomjelenést, felkeltem, és papírra vetetem mindent. Délután már egy barátom orra előtt lobogtattam a kinyomtatott álom-tekerceset, mondván, még soha, semmit nem írtam, és ezután sem szándékozom, ám ez a szöveg kitolult belőlem, mint médium füléből az ektoplazma, s annyira irodalmiasan nyomult elő, hogy feltétlenül meg kellett keresnem őt, tudván tudva, hogy bejáratos bizonyos irodalmi lapok szerkesztőségeibe... Most annyira nincs pénzem, hogy el is adnám ezt a szöveget, mert rövidesen rám dörömböl a végrehajtó számlatartozásaim miatt, hiszen még egy félkomfortos, nyolckeri lukat sem tudok fenntartani kerékpáros *szak-tudásomból*. Az irodalmi ipse átfutotta az anyagot, és sokatmondóan bólogatott. Ennek meg kell jelennie a Présben. Olyan antiklerikális éle van az írásodnak, hogyha így folytatod, rövidesen ösztöndíjat nyerhetsz B-be, ahol számos író nyaral írás helyett. Végre egy igazi, Biblia-ellenes kirohanás, egy fasza istenkáromlás. De nem folytatom – jelentettem ki kategorikusan. És nem hiszem, hogy ez istenkáromlás lenne, s egyáltalán nincs kedvem senki ellen sorakoztatni a soraimat, és B. sem érdekel. Adjanak érte egy normál honoráriumot, mert abból kiperkálhatom a villanyszámla-tartozásaimat, ami miatt már inkasszálták a számlám, amin persze egy fia forint sincs féléve. Á, ez így nem megy. Ezt folytatni kell! Add el nekem az ötletet! Megveszem a vélhető honorárium fejében. Nagyjából tudom, mennyi dellát nyomatnak egy ekkora anyagért. Előhúzott mellényzsebéből egy nekem tetemesnek tűnő összeget, és *hozzám vágta*. Pár hónap múlva olvastam, hogy író ismerősöm kijutott B-be (az istenkáromlásokért járó emelt ösztöndíjjal), hogy megírja a Sátán evangéliuma (elég plágiumgyanús című) munkát...

Ennyit hát bevezetőül, mert úgy gondolom, kerékpáros-regényemben fontos helye kell legyen egy efféle álomnak, még ha azt ördögi kísértés sugallta is egy átvitt nap után... Hozzáteszem, az itt leírt sorok nem

bántó céllal születtek, ártó gondolkodás nem előzte meg jöttüket, egyszerűen csak *lettek* az Üpnosz jótékony örvényeiből, amelyek éjjelente (részben összeforrt kutacsom és platinahomlokom eresztékein) agyamba forognak... (S még valami! A *Nazaretha* kerékpáros verseny útvonala egyáltalán nem követi a Szent Család Betlehembe bolyongásának állomásait...)

József és Mária elhatározták, hogy beneveznek a nagy, szentföldi kerékpáros versenyre, a Nazarethára, melyet az üstökösök is közvetítenek más világok felé. Szamaraikat eladták, és a jószágok árát megspórolt pénzükhöz csapva, megvásárolták koruk legtökéletesebb gépcsodáját, a „Nezer” márkájú tandemet, melyet a tökéletesen megmunkált ébenfaracsnik és cédruscsapágyak (bennük a legtisztább, közel-keleti olívaolajban fűrdtek az obszidián golyók), valamint az első és hátsó vörösfényő váltómű, meg a *damaszkuszi acélból* sodort bówednek tettek fölöttébb értékes darabbá. Hogy a hegyikristálytömbből faragott, szupercsillogó vázról már ne is beszéljünk. Edzéseket tartottak a Nazareth körüli földeket szegő birtokhatár-utakon, ahol a legkisebb veszélynek voltak kitéve a számos banán-, datolya-, dinnye-, kókusz-, mirha-, ámbra-, fakereszt-, tóratekercs-, hamis frigyháza, légiós sisak-, falanx- és falanszter-szállító Camel kamionok vészes le-föl dübörgésének, de kimerészkedtek a Pusztába is, hogy Azazel dombjai között, a *kibuckák* népét is segítségül hívva találják meg az utat. Egyszer egy pusztába kiáltott szóval, másszor pedig egy pusztába zavart bűnbakkal lettek gazdagabbak. Mindkettőt hazavitték. A szót belevesték az ácsműhely falába, értelme – bűnös nép vagyunk. A bűnbakot pedig rövid felhizlalás után levágták, s bemutatták Jahve előtt áldozatképp, kérve a *kimondhatatlan nevű* Urat, segítse meg őket tandemes próbálkozásukon. A Nazaretha tájékozdási viadal volt. Fődíjként szentföldi királyságot lehetett nyerni, mely örökíthető a legközelebbi rokonra. Vészesen közelgett az indulás napja. Több szakaszban kellett megküzdeni a szentföld viszonyaival. (Terep, éghajlat, lakók, rablók, szerencse- és szerencsenlovagok, kóborló királyok, taposóaknák...) Az alsó-galileai Nazarethból először az 588 méter magas Tábór hegyére kellett föltekerni, majd a Móre-halom mellett elsuhanva nyugatnak vették az irányt Jezréel völgyébe, melyből csak a Megiddó romjait is átszelő hosszúsági körnél fordult a verseny délnek, s tartott egyenesen a fent nevezett szellemvárosig. József és Mária Nezer márkájú tandemé hamar az élre állt. Már az első napon többen óvást nyújtottak be, mondván, két ember gyorsabban teker, mint egy. Egyenlőtlen, s így érvénytelen a verseny. Mint a Bírák könyveiből kiderül, a döntnökök elutasították az óvást, mondván, két ember sokkal többet nyom a latban

Részlet a Sziszi című kerékpáros regényből

emelkedőn, s így nehezebb felkapaszkodni a hegyoldalakon, mi több, egy kétszemélyes kerékpárt sokkal kínzóbb irányítani, mint az egyszemélyest, s így az előny tulajdonképp kiegyenlítődik, ráadásul, az egyik tekerő személy nőszemély, akinek útközbeni szeszélyei valószínűleg jócskán hátráltatják a sima előbbre jutást, a megnövekvő súrlódási együtthatóról már nem is szólva. Ekkor újabb óvás érkezett. Hogyan lehetséges, hogy e férfias megmérettetésbe egy nő vegyül bele, akinek a házi tűzhely körül lenne a helye. Ezt a protestálást is elvetették a bírák, mondván, egy férfi kioltja a női jelenlétet. Erre azzal érveltek a kákán is csomót kereső, mindenképp királykodni vágyó versenyzők, hogy a női jelenlét ugyanúgy kiolthatja a férfijelenlétet, így a kerékpárt nem is ember hajtja, hiszen se nő, se férfi nem ül rajta, hanem egy nemtelen pusztadémon, amely kettősalakban jelentkezik, amit azon nyomban ki kell zárni a küzdelemből, mert megmértelyezi a tusa tisztaságát. Egyesek a csecsemőket kohóbelével emésztő Molochot látták az ártatlan Szent Családban. A bírák ezt a kérvényt is elutasították, mondván, Mária és József nevű versenyzők húsvér emberek, a Nazarethát megelőzően áldoztak Jahve előtt, amit egy démon még az álcázás érdekében sem tett volna meg. Végül a mezőny lázadóbb fele belenyugodott a hajthatatlan, valamit sejtő bírák döntésébe, és a királyságban reménykedő palik és férfinak álcázott nők izzadva nyomultak a jó másfél bibliai mérőföldnyi előnyre szert tett Szent Család után. A szakaszgyőzelmet József és Mária szerezte meg, így másnap mirtusz leveles trikóban folytathatták a küzdelmet. Az első szakaszt egy nehezebb hegyietap váltotta, Samaria kietlen dombjai között kerestek utat a tartomány fővárosába. A szakaszgyőzelmet József és Mária szerezte meg, így másnap a samariai kóro leveléből összevarrt, az izzadás hatására rendkívüli viszketések és ekcémát okozó, de áramvonalasságot növelő T-shirt-öt ölthettek magukra. A harmadik napon keletnek fordultak, és az Ébál-hegy mellett a Jordán folyóig tekergett az ezüstkígyó. (Egyes befűvezett szemtanúk gigantikus ezüst kígyónak tóditották a verseny száz nemesfém és hegyikristály-csillogású gépét.) Az időfutamat József és Mária nyerte, így a harmadnap induláskor a jordáni keszeg pikkelyeivel díszített szalagot vethettek át a vállukon. A Jordán és a Jabbók folyók találkozásánál eltöltött éjszaka, valamint a nagy báránysültparti után egy pihenőnap következett, majd pedig kiadós tekerés a folyó völgyében Gilgáig, s azon át Jerikóig. A szakaszgyőzelmet, szintén időfutam volt, József és Mária szerezte meg, így másnap a „jerikói falfehér” fantázianevű, a Sodoma Divatház által direkt a Nazerethára piacra dobott atléta prototípusát viselhették, melyet az különböztetett meg a többi tíz- és tízezer hasonlótól,

hogy volt rajta egy olajlevél hímzés, a földkerekség első márkajele. Az utolsó szakaszon a 811 méter magas Olajfák hegyére felkaptató menet a Gecsemáné-kert mellett a Susai-kapun begurult Jeruzsálembe, és a főtemplom előtt ünneplők sorfala között továbbiparkodott a Heródes palotája alatt végtelenbe vesző Hebroni úton a végső cél felé, a júdai Betlehembe. A szakaszgyőzelmet József és Mária szerezte meg, így másnap átvehettek egy ígérvényt, mely a zsidók fölötti uralkodásra jogosította volna föl őket, ha... De menekülniük kellett... Hiába dicsőítette őket és a családi összefogást a nép, a verseny alatt végig zúgolódó, a bírának fellebbezéseket, feljelentéseket, óvásokat benyújtó biciklis hapsik és férfinak öltözött (egyébként fölöttébb férfias) nők, akik mind királykodni akartak a zsidó nép fölött, addig lázították az *istenadtát*, míg pogrom fenyegette a Szent Családot. Senki nem volt hajlandó a nagy tekerésben megfáradt Máriát és Józsefet befogadni, pedig szegény asszony megpocakosodva ért a verseny végére. Sőt az a hír járta, hogy Heródes király a Nazaretha egész szervező bizottságát bírástul börtönbe záratná, mert engedélye nélkül írtak ki versenyt a zsidókirályi címre. Egyes palotabeli jósok, csillagvizsgálók és bélpróféták pedig egyenesen arról hadováltak, hogy eljön a megváltó, aki halálos veszedelmet jelent az uralkodóra, mert ő lesz a zsidók királya. Ezt csak megerősítette a legnagyobb jeruzsálemi misztériumkoncert három lemeznyűvője, a Háromkirályok fantázianéven fellépő: dj. Gasperek, dj. Menyus és dj. Bauldy Saar. *Hö, király!* című szerzeményükben egyenesen arról géphangoskodtak, hogy egy csillagot követve jöttek el a jeruzsálemi techno-rap zenei találkozóra, és tovább is mennének, ha a rajongók engednék királyt látni. Heródes maga elé citálta a nemzetközi dj-triumvirátust, hogy kifaggassa, s államellenes összeesküvés miatt börtönbe vettesse őket, de egy jó sugallat megsegítette őket, s még idejében távoztak Jeruzsálemből három kiérdemesült, korabeli kempingbiciklin. A jó sugallat csóvás csillag képében arról is értesítette dj. Gaspareket, dj. Menyust és dj. Bauldy Saart, hogy menjenek Betlehembe új királyt imádni, mert most született, s odaszületett, nem Jeruzsálembe, a vízfejbe (ahogy korábban gondolták), amit a zsidók királyai a világmindenségnek hisznek. Menjenek, vigyenek ajándékot, még többet is, mint a kerékpárok csomagartózára fér, de siessenek, mert a Szent Családnak menekülnie kell Heródes hatalomfélése miatt, tudjuk, hisz a bitang kivégeztette az összes két év alatti gyermeket, akinek biciklit hozott a Jézuska karácsonyra. A csillag Betlehembe vezérelte őket. A jászolba tekintve önkéntelenül is felkiáltottak: Hö, király, s leborultak a földön élt legnagyobb létező előtt...

Itt véget ért az álmom. Szép-e, csúf-e, isteni-e, ördögi tán, nem tudhatom, döntsék el, de ne ítéljenek elhamarkodottan, mert az álmok is valahonnan származnak. Isten laboratóriumából, vagy ördögüstökből, esetleg a párhuzamos univerzumokból, vagy a fekete lyukak repedéseiből szivárognak, nem tudhatjuk. Valahonnan jönnek, s a földön televényre lenek. Most bennem. Most így. A történet folytatását négyféle, kanonizált

verzióban ismeri és tiszteli mindenki. De a kerek e világon első kerékpáros-versenyről, a Nazaretháról csak ebben a kis kezdőbetűs könyvben olvashatnak. S még hozzátennem, hogy a Nazarethát az agyamban sem rendezték meg többé, mert a szervezők a nagyszámú botrány, tüntetés, atrocitás, pogrom, keresztre feszítés, gyermekgyilkosság, feljelentés és jelentés kapcsán lemondtak arról, hogy hagyományt teremtsenek...

JAHODA SÁNDOR

Édesanyám! Csomagolj...

Úton-útfélen leszólítottak a nélkülözéstől félholt emberek. Hozd el, Sándor! Hozd el nekünk, különben mindennek vége... Annyira megsajnáltam őket.

Hazaszaladtam rögtön, és elszántan álltam anyám elé. Édesanyám! Csomagolj össze nekem. Töltsd tele a kulacsomat erős kávéval, tarisznyámba egy nagy zacskó csipszet, meg egy karton cigit tégy. Nem. Ne is próbálj visszatartani. Máris indulok Eufóriába, Mánia-ország fővárosába. Ne aggódj. A mobilom be lesz kapcsolva. És elhozom, amire vágnak! Elhozom, ha a fene fenét eszik is! A létfontosságú verseket.

Az érzés-csillapítók...

Az érzés-csillapítók nem hatnak. Tér-szüksületem is van. Dalom-csillapítót meg elvből nem szedek. Kórházba? Minek? Hogy elmeosztályelső legyek? Akármilyen becsvágyó is vagyok, de erről lemondok. Órült vagyok – mit érdekelne engem az Órület maga? Nem volna szép... Én egymagam is végig tudom élni kettesben az életemet. Miért kérjem ehhez egy pszichiáter segítségét? Hogy még többen legyünk?

Párhuzamos életrajzok

*Harmincegy éves vagyok.
Napóleon is
éppen harmincegy éves volt,
ennyi idős korában.*

Hát nem különös?

LÁZÁR BENCE ANDRÁS
Most lábujjhegyen

1.

*Karodban gyümölcsökkel – fél négy volt, hajnali,
ágyamból vízért mentem – azt hiszem, karodban
gyümölcsökkel láttalak, álmodtam, azt hiszem.*

*Karodban gyümölcsöket hoztál, nyár volt, két gyerek
a konyhában, két kisgyerek, én dolgoztam,
közös volt a lakás, közös a párna, közös, ha kéred,
közös volt az élet, közös a tárna.*

*Aztán, hogy véget ér – most múlik el – nem
feszélyezik üres szavak, és, hogy anya voltál,
két kisgyerek, én dolgoztam, nem tudom,
álmodtam csak, azt hiszem.*

2.

*Itt állunk hát fészegen, egymás életéből
kiesve, félbevágott gyümölcsök vagyunk mi mindannyian,
te meg én főleg az.*

*Ezután már csak születés, új halál.
És az isten felülről csak figyel, figyel, vár.
De mit mondhatnék, hogy megértsd,
ha egyszer eljön a tavasz, ha a tél
egy évig elszökik, a fák nem siratják
a múlt töviseit, és virág nyílik, madarak
legelik a föld széleit. Te az vagy, mi én
nem lehettem, mit én csak reggelente
elfeledtem.*

3.

*Most este van, az elrejtethőt,
az el-nem-rejtetteket,
tél van, otthonunkban
idegenség, elviszik az éjszakában
lábujjhegyen öreg papok, öreg
mennyasszonyok állnak sorban,
és a nagyharangban, ha megmozdul,
ha megindul az ének, elhitetik,
a születés nem halál, és az isten
felülről csak figyel, figyel, vár.*

4.

*Azt hiszem, fél négy volt, hajnali, ágyamból
vízért mentem, konyhába, és most lábujjhegyen
félbevágott gyümölcsöket keresek,
hogy csak én rakhassam össze őket.*

GÁNGOLY ATTILA
Rettenetes ének a fákon

1

Ne vegye zokon a világ, de torkig voltam már a semmittevéssel, a részlegek duhaj nótázásával meg a sivár, idegen utcákon való lődörgéssel; unalomig ismertem a kapualjak nappali macskáit és éjszakai pillangóit is. Valami fölemelő élményre vágytam. Egy „keresztény” cselekedetre.

...Sok év telt el azóta, és már rég nem vágyom semmi különösre, legfeljebb arra, hogy békén hagyjanak. De ez egy másik (igaz, hasonlóan kínos) történet lenne, fölösleges kitérő, s most nem akarok elkalandozni a tárgytól.

*

Egyik reggel – miután tiszta inget húztam a kocsmaszagú helyett – nekivágtam a közeli intézet felé vezető útnak. Negyedóra alatt ott voltam. A téren kóbor kutya futott keresztül, átugorva egy sírgödört, amelyről csak akkor derült ki, hogy fekete vizű tócsa, amikor lyukas talpú cipőmmel beleléptem.

Néhány pillanatig várakoztam a kísérteties csöndben, majd bedörömböltem a vaskapun. Orrom előtt piszkos papirosra rótt, ákombákomnál alig méltóságtelegesebb betűk hirdették országnak-világnak: nevelő kerestetik... Végül lépések hallatszottak, portásforma öregember bukkant elő, a kulcsaival babrált, kerülte a tekintetemet.

Akkor már hónapok óta nem akadt munkám (igazság szerint nem is jártam utána, ahogyan fütyültem nagyszabású irodalmi terveimre is), s egy háromnapos újságban olvastam, hogy „fogyatékos gyermekek” mellé keresnek felügyelőt.

– A hirdetésre tetszik? – vakkantotta a portás.

Hányavetinek szánt biccentésem után a rozsdafoltos kapu csikorogva tárult ki.

2

A direktor jó ember volt. Annak idején – hosszú-hosszú évekkal ezelőtt – fafaragásra tanított árva gyerekeket. A természetben rejló formák végtelenségéről magyarázott nekik, s a falkába gyűlt „lelencek” szájátva hallgatták. Hallgatták, egyszersmind kikerekedett szemmel bámulták is, mert külseje legalább olyan férfias volt, akár mélyről zengő hangja.

Megszállottan hitt abban, amit csinált. Virulónak látta az életet és a földgolyón civilizációt teremtő emberi fajt. Vakon bízott a szocializmusban és a szovjet elvtársakban is. Csak később lett az ital rabja.

Úgy emelkedett az igazgatói polcig, hogy évtizedes, kipróbált kapcsolatait voltak a megfelelő berkekben. Atyafiai, komámasszonyai terpeszkedtek ott a hivatalok mélyén. Az urambátyámvilág íratlan törvényei szerint neki is kerítették egy „bársonyszéket” a szerényebb fajtából. Hatvanadik esztendeje felé járt akkoriban, s régóta nem hitt már abban, amit csinált. Betegnek látta az életet és a földgolyóra barbárságot zúdító emberi fajt. Nem bízott vakon a szocializmusban és a szovjet elvtársakban sem. De megkedvelte a kényelmet meg a ranggal járó tekintélyt: az alázatosan elrebegett jókívánságokat nyáron, buzgó kalapemelgetést télen. Évei számát meghazudtoló dús üstöke deres volt, amilyen nagyfejedelmeké, indián kacikaké és antik isteneké lehetett; s már nemcsak keserűségből ivott, hanem néhanap büszkeségből is. Alighanem közel járt a megőrüléshez.

Pozícióját a rendszerváltás sem tudta megingatni.

Az intézet, amelyet igazgatott, ódivatú hodály volt, félszázada halott grófok kastélya, nemes penésszel és nemtelen piszokkal. A barokkos cirádákról tenyérszi darabokban mállott a vakolat: egy-egy ajtócsapódás egész „hóhullást” idézett elő. A főépülethez – még az előző direktor uralma idején – korszerűnek mondott szárnyat ragasztottak, amely néhány év alatt hozzáöregedett a vén kastélyhoz.

A mi direktorunk már nem kísérletezett ilyesmivel. Egyetlen szenvedélye maradt – s az korántsem az építész volt.

Naphosszat ott gubbasztott az igazgatói irodában, kupicaszám nyakalta a kisüstit, s mikor felöntött a garatra, beparancsolta magához a miniszoknyás titkárnőt, nem létező dossziékat kerestetett vele a legelső polcon, s gyermeki örömet érzett, ha egy szempillantásra elővillant a szolgálatkészen hajlongó fiatalasszony bugyija. Ilyenkor fütyült rá, hogy unokái vannak.

*

Ő vett föl engem is azon a szeles őszi eleji délelőttön; tudniillik három teljes órát rostokoltam az irodája előtti folyosón, mire becammogott.

Addigra már kifagगतott a titkárnök.

– Okleveles tanár?

– Két év után útilaput kötöttek a talpamra a képzőn – válaszoltam fennhéjázva.

– Egyszóval képesítés nélküli... No, nem baj. *Ide* úgyse jön más.

Mire azonban kiszedhettem volna belőle, hogy ezzel pontosan mit is akart mondani, zavart mosollyal a folyósóra tessékelt.

*

– Ezek itt hülyegyerekek – szólalt meg köszönés helyett a direktor, amikor négyszemközt maradtunk, s mélyen a szemembe nézett.

Kérdő tekintetem láttán fölvilágosított: némely mozgássérülés gyakran gyöngelméjűséggel párosul. Száraz adatszerűséggel koppanó magyar mondatai értelmére a közjük kevert idegen szavak borítottak árnyékot.

– Mi a fenéért akar itt dolgozni? – kérdezte aztán keresetlen egyszerűséggel, végére érve az intézeti orvostól fölszedgetett latin szókinccsének.

– Mert ez talán olyan munka, ami nem a közönről, tülekedésről és harácsolásról szól – mondtam ártatlan képpel. – Ráadásul úgy érzem, hogy a másokon való segítséssel önmagamon is segíték. Elkerülöm, hogy a legrosszabb tulajdonságaim tönkretegyenek...

Később beláttam, mekkorát tévedtem, de abban a pillanatban módfelett elégedett voltam útközben betanult, magasröptűnek szánt fejtegetésemmel. (Őszintén szólva inkább abban bíztam, hogy idővel a nehézkedési erő, más szóval a megszokás fog a helyemen tartani.)

– Van felnőttérszlegünk is, de magát a kiskorúakhoz osztjuk be – folytatta a direktor, eleresztve a füle mellett, amit mondtam. – Ismétlem, idiótákról van szó. Úgy is kell hát bánni velük.

Az „idióta” szóról Dosztojevszkij *Félkegyelműje* jutott eszembe, benne Miskin herceg, a tüneményesen együgyű arisztokrata legény – a könyvet annak idején szélsébesen olvastam végig –, s elképzeltem magamban a sok kis aranyszőke hajú, tolószerű szőgezett Miskint.

– Családja van? – kérdezte váratlanul az igazgató.

Nemet intettem, ő meg busa fejével azt, hogy helyes, mancsával pedig valami olyasmit, hogy egyfelől föl vagyok véve, másfelől tisztuljak az irodájából.

A papírzizegessel járó formáságokat már a titkárnő intézte el a szomszéd helyiségben. (Férjnél vagyok, sziszegte a harmadik suta bók után.)

Így indult nevelői pályafutásom a „hülyegyerekek” intézetében.

*

Összefoglalva, a direktor részeges szoknyabolond volt. Már évek óta az, mondogatták az újabb dolgozók; már évtizedek óta, fűtték hozzá a régiek.

Nemcsak neki volt azonban rossz híre. A testes, szep-lős, szalmahajú igazgatóhelyettesről – aki a közvetlen

főnököm lett – hol azt rebesgették, hogy náci, hol meg azt, hogy zsidó, de abban szinte mindenki egyetértett, hogy pedofil.

– Zaklatja a gyerekeket – suttogta a portás a látogatóba érkezett szülők fülébe, miközben himlőhelyes ábrázatán szent borzadály ült. – Főleg a kisfiúkat szereti... Aki ellenszegül, az megnézheti magát, kérem. A fűtő szerint egy gyereket már meg is ölt, mert azt merete mondani neki, hogy rács mögé juttatja. Megfojtotta a szerencsétlent, aztán elásta a kertben, a kutyaól mellett...

(Korábban úgy gondoltam, hogy aki ilyesféle helyen dolgozik, annak tettei mögött szívjóúságot, vallásos buzgalmat vagy ahhoz hasonló emberszeretetet találok majd, de rövidesen rá kellett ébrednem, hogy itt is csak ugyanaz a könyöklés és marakodás folyik, mint a kerek világon mindenütt.)

*

– Szóval beszéltél azzal a szeszakazánnal? – fogadott az igazgatóhelyettes, tíz perccel a direktortól való távozásom után.

– Igen... A titkárnő pedig...

– Az egy ribanc – szögezte le a szalmahajú öntelt, ellentmondást nem tűrő hangon.

Némán bólintottam, amit helyeslésnek vett.

– Iszol? – kérdezte később barátságosabban, bár továbbra is mérhetetlen elbizakodottsággal. – Ugyan, ne kérsd magad! – Azzal előhalászott egy Johnny Walker-es palackot, töltött két vizespohárba, s a magáét a levegőbe emelte: – Proszit!

Ittunk. A második pohár után képet alkothattam új főnököm történelem iránti érzékéről is.

– Hidd el – magyarázta nekivörösödve –, hogy a spártaiaknak volt igazuk. Azok nem teketóriáztak, az összes bénát lehajigálták a Taigetoszról, szép sorban, ahogy kell. Csak mi vagyunk olyan bolondok, hogy veszködünk ezzel a hálátlan csúrhéval... A szakadékba velük! Vagy Auschwitzba!

...Erőszakosan ugató hangja még akkor is a fülemben csengett, mikor az első „munkanap” végén kifordultam a kapun.

3

A gyerekek, akikkel foglalkoznom kellett, másnap érkeztek meg a vakációról. (Az intézetben ugyanis csak az „öregek” tartózkodhattak egész nyáron át, a kamaszokat minden tanévzáró ünnepély után hazaszupplták. Még az árvákat is holmi anyaintézetekbe szállították egy ütött-kopott mikrobusszal.)

A dolgozók jó része láthatólag gyűlölte a „nyomorékokat”, főként az izgága serdülőket, noha ezt nyíltan – az egy igazgatóhelyettes kivéve – semmi pénzért nem vallották volna be. A gyűlölet azonban, akár a kosz, éppúgy megbújt a fűtő zsebében és a nővérfityulák alatt, mint a portásköpeny vagy a direktori zakó ráncában.

*

Rajtam kívül még két nevelő volt beosztva a kerekesszékekkel gördülő, illetőleg mülákkal, itt-ott manókkal topogó kamaszokhoz: egy alacsony barna és egy magas szőke nő. Ötven felé közeledtek. Elnyűtt arcuk volt, és a szemfesték alatt is fásult tekintetük. A barnát rossz idegeivel kezelték, s orvosi diplomája ellenére takarítónőként alkalmazták az előző munkahelyén. A szőke népművelő volt még a szocialista időkben, aztán évekig munkanélküli, végül itt nevelő.

– Egyik ordasabb kurva, mint a másik – jellemezte őket a tegnapi ivászat során az igazgatóhelyettes, akinek a szépnemről jószereivel csak egyetlen dolog jutott az eszébe. – Vagy legalábbis az *volt* – fűzte hozzá engesztelően, mintha a múlt idő használatával zárójelbe tette volna a minősítésüket. Azután mondott, pontosabban morgott még valamit: – Az agyturkászunknak viszont tényleg Afrikában lenne a helye...

De ezt akkor még nem értettem.

*

A gyerekek között a vezér egy angyalarcú, többszörösen csonka fiú volt, akit a robogó vonat ajtaján löktek ki ismeretlen kezek. (Legalábbis ő maga sose említette a tettes nevét, s a rendőrök hiába faggatták róla.) A vasúti töltés szinte a felismerhetetlenségig összeroncsolta kezét-lábát, s állítólag eleredtek az ügyeletes orvos könnyei, mikor a tetőtől talpig vérpíszkos srácot kiemelték a mentőből.

Három végtagját amputálni kellett. Ám mindez alig-alig zavarta abban, hogy kikerülve a kórházból, megmaradt egyetlen, rendkívül izmos kezével zsarnokoskodni ne kezdjen. Balegyenesének hamar híre ment új sorstársai között...

Mikor aztán egyszer kést rántott az éjszakás nővérré, a direktor dörmögő hangján feddésben részesítette, az igazgatóhelyettes pedig tanúk előtt kijelentette, hogy tőből levágja a maradék karját is, ha a dolog valaha megismétlődik.

– Én meg a farkadat vágom le, te hígagyú barom! – szólt vissza foghegyről a fiú.

Zolinak hívták, Hauser Zolinak.

Mivel hozzám osztották be, kolléganőim azt tanácsolták, hogy lóhalálában keressem föl az intézeti

pszichológust, s töviről hegyire kérdezzem ki a Hauser gyerekek viselt dolgairól.

*

A lélekbúvár a földszinten, félig az alagsorban „rejtőzködött”, egy eldugott oldalfolyosó mélyén, zsebkendőnyi irodában, amelynek négy fala különböző tesztek ábráival volt elcsúfítva.

– Magam készítettem őket – dicsekedett a jökötésű fekete.

– A pszichológust keresem... – játszottam a tájékozatlan munkatársat.

– Én vagyok az – villantotta rám hófehér fogait a néger férfi, s bemutatkozott. Mint kiderült, Angolából menekült el az európai híradókban is mutogatott polgárháború elől, majd végezte el az egyetemet Pesten.

Hauser Zoliról csak annyit jegyzett meg (a szokásos, semmitmondó, papirosízű szakzsargonban):

– Túlérzékeny személyiség. – Meg hogy: – Agresszív alkat. – Az intézetről viszont eredetibb véleménye volt, s nem is habozott kirukkolni vele: – Ez egy elvárásolt kastély. De jobb, mint az igazi a Vidám Parkban... Elvárásoltabb!

A *zs* hangot portugál anyanyelve szerint ejtette, és az *r-t* is alaposan megropogtatta, főleg amikor Frankeinsteinről mondott valamit. Ám arra, amit később hadart – időnként kerékbe törve a magyart –, már képtelen voltam rendesen odafigyelni. Részeg módjára léptem ki az ajtón (holott aznap még egy kortyot se ittam).

4

Nem kellett sokáig várnom az első komolyabb összeütközésre.

Alig helyeztük el valamennyi gyereket a második és harmadik emeleti lakószobákban (az elsőt az „öregek” tanyáztak), s gyűltünk össze mi, nevelők a tanárban, kinézve láttam, hogy Hauser Zoli, egy másik tolószékes meg három, verébként ugráló srác – nyomon követve az igazgatóhelyetteset – eltűnik a park sűrűjében.

Történetesen szokatlanul érzelmes hangulatban ültem a megvetemedett keretű ablak mellett, a rozsdás párkányon könyökölve. „Angyalok a pokol tornácán – gondoltam. – Szárnyaszegett angyalok...”

Később észrevétlenül kísértáltam a tanáriból. Nem sokára magam is ott osontam a kerti ösvényen, amely madárdaltól volt hangos, és ahol annak idején szemérmesen piruló grófkisasszonyoknak tehették a szépet szemérmetlenül hozományvadász dzsentrik. A terep egyaránt alkalmas volt csókra és emberölésre.

Bár még csak délutánra járt, a fakoronák sötétjében bagoly huhogott, el-elnyomva a rigófüttyöt is. Mind beljebb merészkedtem a százados óriások közé, a fantasztikus torzókká töredezett kőszobrok sora mentén. A kavicsos út végül egy tisztásba torkolt, amelyet elvadult, szeszélyesen burjánzó díszcserjék nőttek körbe.

A tisztás közepén az igazgatóhelyettes görnyedt, körülötte kerekesebb szék, mankók meg öklök kavargtak: lecsapó és emelkedő és újra lecsapó öklök.

Egy kőoszlop derékmagasságú talapzatánál kerestem támasztékot; talán fedezéket is. Senki sem vett észre. Fél percig is eltarthatott, amíg fölcsúdtam, s meghallottam, hogy galamb bűg az oszlop tetején álló szobron (amely a kopott aranyozású felirat szerint Szent Antalt ábrázolta). Fölpillantva láttam, hogy a madár épp a kicsorbult vállon tollászkodik. Megfájdult a fejem.

– Üssétek! – sipított vadul Hauser Zoli. – Törjétek el a gerincét! *Rohadjon csak meg ez a szemét állat is egy tolókcocsiban!*

A távolban mintha harangok kalimpáltak volna. Összerázkódtam. A galamb az égbe röppent; szárnycsattogására, amely leginkább papírzörgéshez hasonlított, újra föl kaptam a tekintetemet, majd megint le – a tisztáson gomolygó kupacra.

– Átkozott, bűdös kölkei! – hallatszott alulról. – Hogy döglőnétek meg... a spártaiak bezzeg... jaj...! – És végül: – Segítsééég!!!

Esküszöm, hogy közbe akartam lépni, szétválasztani az egymásba csavarodott karokat, lábakat, vagy legalább fellármázni a portást, a fűtőt, bárkit... de Isten tudja, miért, váratlanul elpárolgott belőlem a szándék. Sarkon fordultam, s faképnél hagytam az egészséget.

Valószínűtlenül ropogott talpam alatt a kavics, amint nyilálló koponyával távolodtam az ösvényen.

Ekkor különös dolog történt: a lombok közt néhány másodpercre megpillantottam a legfelső iroda ablakában a direktor puffadt arcát, borvirágos orrát. Ő volt az egyetlen, aki az épületből a tisztásig elláthatott, az egyetlen, aki rajtam kívül tehetett volna valamit. Vártam is, hogy kicsapja az ablakszárnyat, megjelenik benne deréktól fölfelé, rádörren a kölykökre, mint amikor egy messze hordó ágyút sütnek el, hangjára odaszalad a titkárnő, összesereglik az intézet...

A direktor azonban néma közönnyel, majdhogynem *unottan* fordult el.

*

Egy darabig még hallottam a dühös kamaszok átkait és ütlegeik pufogását, no meg az igazgatóhelyettes szitkokkal kevert jajveszékeltését is – azután már nem hallottam semmit, csak a madarak rettenetes énekét a fákon.

SZOKOLAY ZOLTÁN

Harmadik nap

*Nem én vagyok, aki itt fekszik.
Sem ő, se más. Talán a tér maga
és köré dermedt burokként a pillanat.
A lényegemtől fényévekre. Végleg.
Mint képernyőn a kép megáll, lefagy.
Innen nincs út, nincs hír, nincs szó.
Itt senkinek már nincs neve. Jöttek
mosolygó egyenruhások, mint a gépek,
azonosító jeleinket összeszedték.
Karunkról a tetovált ábrákat, szánkból
a kedves ízeket, az otthont, a hazát,
szemünkből a levetíthető rövid videókat,
mindet egy zsákba összeöntve gyorsan.
Még eszembe jutott, nehezen fogjuk
szétválogatni szabaduláskor,
tumultus lesz majd, sokáig tart.*

*Fekszünk? Nem tudom. Bocsásd meg,
pontatlan vagyok. Itt nincs vízszintes,
nincs függőleges. Helyzetemet mihez
viszonyítsam? Hogy élek, az még így is
bizonyos, mert látom néhány mozdulatodat,
most arcod elé bukik a hajad,
hallom sírásod, sejtem légzésed ritmusát,
de már sűrűsödik, sürget az idegen anyag
és belé kell vesznem észrevétlenül,
elemenként elkeveredve, elbujdosva, mély
illegálisba rejtőzve a hivatásos gyilkosok elől.
Ők győztek? Vagy én? Vagy egyikünk se.
Nem adom fel. Marad egy titkos kapcsolat,
egy riadólánc. Kihagy a figyelmük,
összeszedem magam azonnal. Találkozunk.*

CSEKE PÉTER
**A múlt nem mögöttünk van,
 hanem alattunk**

**A száz éve született Mikó Imre
 falukutatásainak utóélete**

Alighanem *Balázs Ferenc útítársa* című szociográfiai riportomnak köszönhetem, hogy utolsó rádiós interjújában később engem is a nyomába lépők sorában emlegetett. Írásom az Igaz Szóban jelent meg az ugyancsak Balázs Ferenc-rajongó Gálfalvi György támogatásával, majd helyet kapott 1976-os Forrás-kötetemben is, a lényeglátó Csiki László szerkesztésében. A kötet előmunkálatai során többször megfordultam a Kriterion kolozsvári műhelyében. Ahol akkoriban olyan – politikailag stigmatizált – személyiségek dolgoztak, mint Mikó Imre, Dávid Gyula, Páskándi Géza és mások. Egyik alkalommal, amikor Csiki Lacira várakoztam, Imre bácsi megszólított: „Nem akarja elolvasni? Úgy hiszem, hogy ez magát is érdekelni fogja...” A *Bejáróm a kerek világot* élére szánt nagy ívű Balázs Ferenc-tanulmányát ajánlotta figyelmembe.

Mikó az unitárius kollégium diákja volt, akárcsak korábban Balázs Ferenc. Tizenhét éves, amikor az Unitárius Közlöny hasábjain köszönti a hazatérő világjárót. Hogy mi váltotta ki e korai érdeklődést? Bizonyára az önképzőkori hagyományoknak volt ebben döntő szerepük. Az 1927/28-as tanévben maga is a Kriza Jánosról elnevezett önképzőkör elnöke, mint egy évtizeddel korábban Balázs Ferenc. Minthogy a kollégium és az unitárius teológiai akadémia a püspökség épületében volt, nyilván arról is idejekorán értesülhetett, hogy a teológus Balázs Ferenc kollégiumi szobája volt a fellépésre készülő fiatal írónemzedék, a *Tizenegyek* találkozási helye. Sikeres bemutatkozásuk után az antológia tagjai külföldi tanulmányútra indultak, majd degeszre tömött szellemi batyujukkal rendre visszatértek. Öt év múltán Balázs Ferenc is hazaérkezett, és nyomban munkához látott. Megírta, hogy világ körüli útján milyen – Erdélyben is hasznosítható – tapasztalatokat szerzett. A Keleti Újságban, majd kötetben is napvilágot látott naplórészleteknek – Bözödi szerint: a világjelenségek szociográfiai rögzítésének – megdöbbentő hatásuk volt a kortársakra. Nem csoda, hogy amidőn Balázs Ferenc felöltheti papi palástját, Mikó nemegyszer gyalog indul nemzedéktársaival a Hezsdát völgyén át a Tordai hasa-

dék irányába, s onnan az aranyosszéki Mekkába, hogy hallgathassa a korszerű vidékfejlesztés mészkei apostolának szavait. Ekkor már maga is Balázs Ferencel azonos jogú társtulajdonosa az Erdélyi Fiataloknak.

A joghallgató Mikó Imre a Dávid Ferenc Egylet Ifjúsági Körei képviselőjében és a Székelyek Kolozsvári Társasága Ifjúsági Bizottsága vezetőségi tagjaként került az Erdélyi Fiatalok alapító-főmunkatársai közé. Szakérdeklődésének megfelelően az értelmiségnevelő műhely kisebbségjogi szemináriumát vezette. Elsődlegesen a székely autonómia, a Duna-konföderáció kérdései kötötték le érdeklődését, illetve a nemzetiségi viszonyok 1918 utáni alakulása. Leginkább a vegyes lakosságú vidékeken felgyorsuló asszimiláció, a döntően magyar lakosságú erdélyi városok népesség-arányának megváltozása foglalkoztatta. Ehhez persze történelmi/helytörténeti okadatolás, alapos szociológiai felkészültség és szociográfiai megjelenítő erő szükségeltetett. Egyikben sem szenvedett hiányt. Hiszen olyan mesterek voltak segítségére, mint a Székelyföldről elszármazott Asztalos Miklós történész, Balogh Arthur jogtudós, Csúry Bálint nyelvész, Dimitrie Gusti szociológus, Jászi Oszkár kisebbségpolitikus, Kelemen Lajos történész-levéltáros... Kevesen tudják, hogy a felvidéki Sarló programját először ő ismertette nálunk az induló Erdélyi Fiatalok első számaiban. Azt sem, hogy szoros kapcsolatot tartott fenn a Budapesten tanuló erdélyi, felvidéki, délvidéki egyetemi és főiskolai hallgatókat is tömörítő – Asztalos alapította – Bartha Miklós Társaság tagjaival. Amikor 1930 decemberében Bukarestben járt a kolozsvári magyar egyetemi hallgatók egyesületének ügyében, már az *Erdélyi Fiatalok* faluszemináriumának első pályázatáról számolhatott be az európai hírű monografikus szociológiai iskola megteremtőjének, Dimitrie Gusti professzornak.

Már az első felhívásban szerepelt a *Vegyes etnikai területeken az együtt élő népek viszonya és kölcsönhatásai* című pályázat, amelynek bírálóbizottságába Bitay Árpádot, Csúry Bálintot, Domokos Pál Pétert, Garda Kálmánt és Szentimrei Jenőt kérték fel. Annyira fontosnak tartották a témát, hogy a következő nyárra is meghirdették. E kiírás hatására született meg *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés*. A kéziratot Csúry Bálint, Szentimrei Jenő és Zágony István bírálta el. A korhangulat érzékelte-ése érdekében hadd idézzünk Mikó Imrét, aki a Kévekötés című unitárius ifjúsági folyóirat 1931. októberi számában szükségesnek látta feljegyezni: „Vegyes érzelmekkel fogadták ezeket a diákokat falun. Sokfelé valami úri huncutságnak gondolták ezt a nagy érdeklődést, másutt helyeslően bölintottak a hallottakra. Egy helyen azt kérdezték tőlem, hogy a Magyar Párt küldött-e vagy kommunisták vagyunk.”

Részletek egy hosszabb tanulmányból.

Demeter Béla *szociográfiai* kérdőívet állított össze az Erdélyi Fiatalok falukutatói számára. Kiértékelésében mégis *tanulmány*nak minősíti Mikó Imre teljesítményét, nem pedig *szociográfiai tanulmány*nak vagy *tudományos szociográfiának*. A műfaji bizonytalankodás persze érthető: a szociográfia akkoriban még csak keresi a maga arculatát. Tömegesen, frontátütő erővel kellett jelentkeznie ahhoz, hogy a műfaj iránti elméleti érdeklődést kiválthassa, egyszersmind a típusalkotást is lehetővé tegye. Ez pedig Erdélyben történt meg, mégpedig a Korunk 1937-es műhelyében. Gaál Gábor műfaj-tipológiáján nem sokat kellett változtatnia az utókorak. Legfennebb annyiban, hogy az irodalmi és a tudományos igényű szociográfia mellé bekerült a kettő újságírói változata is. Kétségtelen, hogy *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* ma is kimeríti a tudományos igényű szociográfia ismerveit, és a maga nemében ez az első ilyen jellegű mű. Szembetűnő a tudományos felkészültséggel párosuló, társadalomtudományi gondolkodásban gyökerező valóságmegközelítés, a leírás, az egzaktásra törekvő összehasonlító elemzés.

Mindezt csak mostanság sikerült tisztáznom, *A magyar szociográfia erdélyi műhelyei* megírása közben. Kiderült, hogy Balázs Ferenc, Demeter Béla, Gyallay-Pap Zsigmond, Mikó Imre „falumunkáját” ma is számon tartja a szakkutatás. Mindenik kisebbségi társadalomkutató kötete referenciális alapmű az egyetemi oktatásban is. Legalábbis a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem média- és kommunikáció-tudományi szakirányának mesterképzőjén. Minden bizonnyal igaza van Bárdi Nándornak, amikor Bibó István, Kovács Imre és Venczel József mellé emeli a kisebbségkutató Mikó Imre teljesítményét.

Az 1968-as nyitást követően Mikó Imre elsőként hívta fel a figyelmet az Erdélyi Fiatalok nemzedéki mozgalmára és annak kiadványaira az Igaz Szó 1970-es évfolyamában. Ezt követte Gáll Ernőnek a vegyes lakosságú falvak kutatásáról írt tanulmánya, amelyben a szerző tudománytörténeti távlatban emeli ki *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* korabeli jelentőségét. A hatvanadik születésnap a felvidéki Sarló szociográfiai kutatásait kezdeményező Balogh Edgárnak kínál alkalmat 1971-ben, hogy portrévázlatában éles kontúrokkal jelezze: Mikó „az Erdélyi Fiatalok romantikus falukutató kezdeményezését tudományos felmérésig viszi tovább”.

László Dezső eseményszámba menő kor- és nemzedék-történeti visszaemlékezésének megjelenése után, 1973-ban úgy tűnt, hogy lezárult az ötvenes években „nacionalistának”, „profasisztának” bélyegzett ifjúsági mozgalom rehabilitálása. Hogy aztán most Mikó szekus-dossziéjából kiderüljön: a hetvenes évek elején

nemcsak Gáll Ernőt foglalkoztatta a kolozsvári értelmiségszűkevelő műhely tevékenysége – a belügyesek is élénk érdeklődést mutattak iránta. Merőben más megfontolásokból persze. Az idő tájt, amikor László Dezső írása beérkezett a Korunk szerkesztőségébe, M. I. szekus-iratainak V. kötege újabb dokumentummal gazdagodott. Egy 1973. március 25-i jelentés arra hívja fel a figyelmet, hogy *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* azt sugallja: Erdélyben a magyarok az őslakosok, a románok pedig betelepültek. Az ügynök ugyanakkor nehezményezi, hogy a falufüzet szerzője transzszilvanista alapon tárgyalja a nemzetiségi kérdést; M. I. szerint ugyanis a svájci modell érvényesítése jelenthetné a megnyugtató megoldást: az Erdélyben együtt élő nemzetiségek önkormányzatainak együttműködése. Szóba kerülnek Mikó politikai „pálfordulásai” is: előbb jobbra tart, aztán meg balra. De arra nem hajlandó utólag sem választ adni: marxistából miért lett antimarxista?

Hogy miért kerültek újlag terítékre az ötvenes évekből jól ismert vádpontok? Mikó politikai múltját többször is átvilágították, erdélyi és külföldi kapcsolatait figyelték – egyházi főgondnoksága idején (1964–1968; 1973–1977) különösképpen; irodalmi munkásságát, műfordítói és publicisztikai tevékenységét szemmel tartották – álnéven közreadott publikációit nemkülönben. Hiába hivatkozott baloldali kapcsolataira, vagy arra, hogy Dimitrie Gusti professzort nemcsak Bukarestben kereste fel, de Párizsban is eljárt a világhírű tudós előadásaira – mindez csak a gyanakvást növelte: mit akar leplezni ezzel? Az „éberségi hullám” újbóli feltarajlása alighanem azzal függ össze, hogy 1973 őszén meghívást kap az Egyesült Államokba. A meghívás egyrészt a nagy unitárius személyiségekkel – Bölöni Farkas Sándorral, Brassai Sámuellel, Orbán Balázzsal – foglalkozó írónak és világi unitárius egyházvezetőnek szól, másrészt a Kritérium-szerkesztőnek. Kihallgatásai során Mikó sosem tagadta, hogy a két háború között kapcsolatban állt a *Tizenegyek* egykori költőjével, Szent-Iványi Sándor kolozsvári unitárius teológiai tanárral. Csakhogy a meghívás idején Szent-Iványi az Amerika Hangja Rádió munkatársa, az Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat vezetője, az Amerikai Erdélyi Szövetség vezetőségi tagja volt.

Így hát nincs semmi meglepő abban, hogy a borsi határnál 1973. szeptember 27-én szigorú vámvizsgálatnak vetik alá Balla Bálint NSZK-beli szociológust, és elkobozzák tőle az Erdélyi Fiatalok négy falufüzetét, amelyeket Mikó szeptember 24-án adott át neki fénymásolás végett. Október 2-án a Tatár Péter fedőnevű ügynök az ifjúsági mozgalom népi, felekezeti feletti és „mérsékelt nacionalista” jellegéről tájékoztatja meg-

bízóit. Mikó falufüzetét lényegében „irredentának” tartja, mert azt a félelmet sugallja, hogy az erdélyi magyarság elrománosítása elkerülhetetlen.

A belügyesek ébersége ellenére Mikó az útlevelet megkapja. Bizonyára a legnagyobb kedvezmény elvének alkalmazásával járó előnyök „szemmel tartása” is hozzájárult ehhez: a hatalom nem akarta elveszíteni az Egyesült Államok jóindulatát. Más „hozadéka” is volt persze ennek az engedménynek: a Románia-ellenes magyar emigráció megfigyelése. Mind az elutazás (1973. november 12.), mind a visszaérkezés (1973. december 12.) sok megaláztatással járt. A Băneasa repülőtéren kiderült, hogy a kéziratot Kolozsváron véleményező megyei aktivista nem üttette rá a „nihil obstat”-ot, pedig Mikó román nyelven is benyújtotta azt láttamozás végett. Vendéglátóinál fejből kell újraírnia tehát a szöveget. A hazaérkezést követően egymás után keresik fel a lakásán a besúgók és az ügynökök. „Nemes” már december 17-én, „Stănculescu” december 22-én. Csak részleteket tudnak meg Mikótól, ami nem elégíti ki a tartótisztet, Oprea Florian örmagyot. Következik hát a kihallgatás 1974. január 4-én, aminek eredményeként hét gépelt oldalnyi szöveg került a dossziéjába. Szerencsére azt nem tiltották meg, hogy az irodalmi, illetve egyházi nyilvánosság előtt beszámolhasson az amerikai unitáriusok között szerzett élményeiről/tapasztalatairól. Nem, mert már folytak a Kolozsváron tartott 1974-es Unitárius Világkongresszus előkészületei. És ott ismét szükségük volt Mikóra: a Nyugatról érkezők közül kikkel tartja a kapcsolatot?

Ebben az összefüggésben ugyancsak érthető, hogy miért kerülnek újból előtérbe az Erdélyi Fialatok falufüzetei. Az 1974. június 27-én leadott idézetgyűjtemény voltaképpen Mikó Imrére „fókuszált”: a 136 lapot számláló kiadványból 25 idézetet ragadnak ki. Hogy mennyire tendenciózusan, azt az alábbi „szűrőpróba” is érzékelteti:

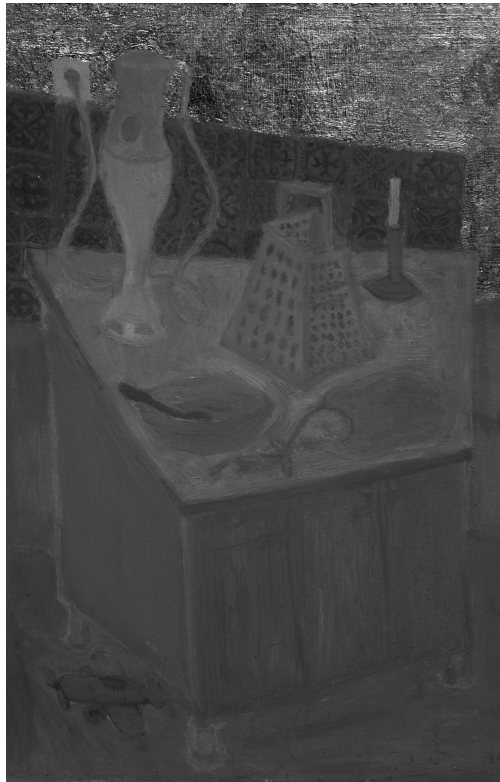
„A nemzet fogalma alatt ma egy olyan nemzetiséget értünk, mely az állami hatalommal rendelkezik, míg a szoros értelemben vett nemzetiség állami hatalom nélkül egy idegen nemzetiségnek reá nézve kedvezőtlen jogi és gazdasági rendje alatt él.” (8. lapról)

„Végigtekintve Bonchida, Válaszút, Bádok és Borsa lakosságában a XVII. És XVIII. században beállott változásokon, tisztán megfigyelhetjük azt a folyamatot, mely a magyar nevek megritkulásában, sőt kipusztulásában és a román nevek túlsúlyra emelkedésében áll. [...] Megfigyelhető továbbá az is, hogy a románok térhódításával számos magyar asszimilálódik...” (69. lapon)

A városok elrománosodását „az erdélyi magyarság csak a falu magyarságának megmentésével védheti ki, s csak így biztosíthatja az erdélyi népek nemzetiségi egyensúlyát”. (114. lapon)

Voltaképpen *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* „hozadékanak” tekinthető Mikó első álneve. Beke Györgynek adott interjújában ezt maga is megerősítette. A faluszociográfia megjelenése keltette fel Gaál Gábor érdeklődését, aki 1933 elején igyekezett megnyerni a Korunk számára a marxizmus felé tájékozódó értelmiségi fiatalokat, Antal Márk körének tagjait. „Gaál Gáborral akkor kerültem személyes kapcsolatba – idézte fel emlékeit Mikó –, amikor [...] a folyóirat a romániai valóság kérdéseivel [...] behatóbban kezdett foglalkozni. Hogy miért nem hamarabb, annak – bizo-

nyos mértékig – ő maga is oka volt. Az 1930-ban induló Erdélyi Fialokról lesújtó recenziót írt. A lap főmunkatársai (én is az voltam) »valamennyien egy tisztázatlan és kenetes, romantikusan átgőzölt *óhaj- és vocativus-ideológia* képviselői«, akik »még a helyzetük való felismeréséig se jutottak el, s ma még az sem hihető róluk, hogy eljutnak addig«. Ezek a sorok abban az időben íródtak, amikor a szektás baloldal a harmadik útban látta a fő ellenséget. Mindez nem sok bizalmat ébresztett a zord szerkesztő és a merev folyóirat iránt, s a Korunk magatartása nem is változott meg az Erdélyi Fialokkal szemben, amíg *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* meg nem jelent, de nem volt még sem *A tardi helyzet*, sem *Viharsarok*, sem *Néma forradalom*. Távoll áll tőlem, hogy szociográfiai kísérleteinket a később oly széles mederben kibontakozó népi irodalommal állítsam párhuzamba. De jellemző Gaál Gábor fokozódó hazai érdeklődésére, hogy a különben tőle távol álló, egy vegyes lakosságú falucsoporttal foglal-

Gyese-ikon XVI.

kozó munkát is azonnal elolvasott, és hivatott Jancsó Elemér útján. [...] A Korunk polgári rendű fiatal munkatársai, akiknek egyházi vagy társadalmi téren más elkötelezettségeik is voltak, többnyire álnéven írtak a lapnak. Amikor elvittem neki első írásomat az erdélyi magyar értelmiségről, a cikket jónak találta, de az aláírás ellen volt kifogása. Könyves László volt aláírva. – Kiált, hogy álnév! – mondotta. – Legyen inkább Könyves Tóth László. Ebben van valami dzsentris. Magához jobban illik.”

Az erdélyi föld sorsa és *A magyar értelmiségi proletáriátus Erdélyben* ezzel az aláírással jelenik meg a Korunk 1933. évi 3-as, illetve 4-es számában. Ezt követően, Mikó párizsi tanulmányútja idején, Gaál küldi számára a lapot, és újabb cikkeket kér. *A francia népfrontról* szóló írása 1936-ban jelenik meg, és egyik alapszövege lesz a Korunk „népfront-korszakának”. A Párizs felé tartó ösztöndíjas 1935 tavaszán megáll Debrecenben, majd Budapesten. *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* szerzőjének ekkor már neve van. A Debreceni Diétán – 1935. március 22. és 25. között – tartott előadását követően Németh László is „szóra bírja” a Magyar Rádióban. A konferenciát követő napon – a regionális autonómia és a Dunai Államszövetség kérdéseivel addig is intenzíven foglalkozó – Mikó arról tájékoztatja Budapestre Jancsót, hogy „az új magyar ifjúság, mely a kivezető utat a Duna-völgyi konföderációs államformában látja, meg akarja ismerni az utódállamokat és az ottan élő kisebbségeket is. Egy ilyen élcsapat, köztük Németh Lászlóval, jönne július közepén Erdélybe is. A meghívást én ajánlottam fel, most már közös erővel lehetővé kellene tenni ezt az utazást. [...] E kirándulás biztosítását azért látom rendkívül fontosnak, mivel egyrészt megismernék Erdélyt igazán, mert ma egyáltalában nem ismerik, és ami a legfontosabb: megindulna a közeledés a kisebbségek segítségével a győző, illetve a legyőzött népek között. Elsősorban pedig a román és a magyar nép közt.”

Valószínű, hogy Mikó magára vállalta Németh Lászlóék romániai útjának kultúrdiplomáciai előkészítését is, lévén, hogy a budapesti román követség kultúrattaséjához, Baltá Moiséhoz atyafiságos kapcsolatok fűttek. (A Tanut rendszeresen olvasó Baltá Moise neve egyébként sem ismeretlen az útirajz recepció-történetében. A Korunk Németh László-számában Nagy Pál is megemlékezik róla a *Magyarok Romániában* vitájáról írva. Boldizsár Iván fél évszázaddal későbbi visszaemlékezéséből arra következtethetünk, hogy az előkészületek voltaképpen két szálon futottak. A romániai utazás másik három részvevője – Boldizsár Iván, Keresztury Dezső és Szabó Zoltán – németországi konferenciákon került

1934-ben kapcsolatba Anton Golopențiával, Dimitrie Gusti bukaresti tanítványával és munkatársával. Golopenția közbenjárására ajánlotta fel Gusti professzor: szívesen látná a fiatal magyar szociográfusokat, hogy helyszíni tapasztalataik alapján maguk is híret vigyék a bukaresti szociológiai iskola módszereinek. Keresztury Dezső számára mindez már nem volt újdonság, hiszen a berlini egyetem mellett működő Magyar Intézet könyvtárigazgatójaként rendszeresen hozzájutott – miként ez a németországi tanulmányokat folytató Méliusz József és Jancsó Béla 1931-es levélváltásaiból tudható – az Erdélyi Fiatalok számaihoz, amelyek bőséges információkkal látták el a Gusti-féle intézet működéséről. Ezt a kapcsolatfelvételt pedig az Erdélyi Fiatalok falukutatózásait irányító Demeter Béla és Mikó Imre kezdeményezte a kolozsvári diáklap indulása idején.

Mikó Imrét így jellemzi az 1964. november 18-án kelt szekus-leírás: 1,75 cm magas, sovány, teniszezik, szolidan öltözködik, nem iszik, nem dohányzik, sok újságra és folyóiratra fizet elő; nem jár sportrendezvényekre, de télen sízik, tavasztól őszig pedig a Bükkbe jár (no persze ott is megszólítják a rá állított spiclik); mindig gondterhelt, szórakozott és visszafogott, fegyelmezett egyéniség. Hogy mennyire fegyelmezett, azt Dávid Gyula is megfigyelhette. „A Kriterion »kitűnő légkörű« kolozsvári szerkesztőségében (a rövid ideig itt dolgozó Páskándi Gézától kaptuk ezt a megtisztelő jelzöt), sok zsivaly és nemegyszer bohémos összevisszaság közepette ott ült az íróasztalánál, mint a megtettesült munkafegyelem – idézte fel Dávid Gyula *A szülőföld szerelmese* bemutatása alkalmával az Unitárius Püspökség centenáriumi Mikó-rendezvényén –, az általa szerkesztett kéziratok nem egy borzas hajú szerzőjével sikerült megértetnie és elfogadtatnia, hogy a pontosság a szellemi munka elengedhetetlen feltétele. Mérték volt számunkra, nála nemegyszer évtizedekkel fiatalabbak számára – ahogyan mérték volt az egyik jelentése magának a *Kriterion* szónak is. [...] Mértékletesebben, egészségesebben élő embert keveset láttam önála. Híre volt közöttünk tízezer lépésre méretezett vasárnapi sétáinak...”

Mikó a földrajzi távolságot azonban nemcsak Moszkvából hozott lépésmérővel mérte. Amerikai helyszíneken szerzett tapasztalatai tették emberiség-méretűvé gondolkodását – az európai kultúra távlatainak „időmértéke” mellett. Az erdélyi magyar emlékirat-irodalomról tartott amerikai eszme-futtatását ezzel a nagy ívű gondolattal zárta: „A kiválóak munkássága pedig átnyúl a jelenbe, és magatartásra ösztönöz, mai életünk hatótényezőjévé válik. Nem lezárt fejezet, hanem fundamentum. Hiszen a múlt nem mögöttünk van, hanem alattunk. Azon állunk.”

MÁRIÁS JÓZSEF
Fájó sebektől termő ágak

Cseke Péter legutóbbi köteteiről

1945-ben a Nagy-Homoród-menti Recsenyédről indult Cseke Péter. A székelyudvarhelyi gimnáziumban érettségizett, a hatvanas években pedig a kolozsvári egyetemen, a második Forrás-nemzedék eszméltető szellemi körében folytatta egyetemi tanulmányait. Ott érett meg benne a gondolata és hite annak, hogy „tollunk erejével magunk is befolyásolhatjuk a holtpontjáról kibillentett történelem mozgásirányát”, az a felismerés és küldetés-tudat, miszerint „az írást, a lapszerkesztést sorsformáló cselekvésnek éreztük”. A Falvak Dolgozó Népe hetilapnál indult életpálya fölél mottóként odairhatjuk a tanítójától, néhai Kozma Miklóstól magával hozott intést: „írni csak a velünk történt dolgokról érdemes”.

A szellemiekben bőséggel kitömött jelképes tarisznya alján ott rejtőzött az erdélyi falvak gazdasági, társadalmi életében hatalmi szóval és kényszerrel bekövetkezett változások ösztönös megtapasztalásának hozama, az az életerő is, amely a földdel birkózók sajátja volt: a kitartó, meg nem hátráló, makacs küzdelem, a minden tavasszal megújuló erő, az a hit, hogy a mélypontról való kilábalásra a szellem ösvényei kínálják a legjárhatóbb utat.

Cseke Péter élet- és küzdőtere a vízbe dobott kő keltette, a part felé terjedő koncentrikus körökéhez hasonlítható.

Az első kör az újságírásé: a valóságfeltáró riportoké, az eszméltetést segítő publicisztikáé, a napi gondokon felülemelkedő, távlatokat ígérő irodalmi riportoké. Az évek teltevel mind magasabbra kerül a lécz, folyton tágul a láthatár. A velünk történt dolgokat leíró írások mellé egyre inkább odatársulnak a cselekvéseinknek teret és ötletet sugalló írások: képtáralapítások, kulturális napok/hetek szervezése. Érzi, tudja, hogy a kényszerállapotokból való kitörés útját magunkban kell kijelölnünk, a magunk szellemi, lelki értékeit kell őriznünk, ápolnunk és tovább gyarapítanunk, mintegy felkészülve a ránk váró cselekvésre, az önszerveződésre. E sajátos építkezés tükröi a *Víznyugattól vízkeletig* (1976), az *Emberarcok* (1976), a *Látóhegyi töprengések* (1979), a *Hazatérő szavak* (1985), a *Könyv és kenyér* (1991) című riport- és publicisztikai kötetek.

A második kör a szociográfiai riportoktól vezet el a szélesebb spektrumot felölelő szellemi tájakig, az életrealitásainak mélyebb megismerését sugalló törekvésektől a szellemi háttér nemzeti és egyetemes betájolásáig.

Ez már túllépi a kiváló szellemiségű hetilap kereteit, a diákkori álmok földközeliékké válnak, tudatosan keresve az utat a kibontakozás felé. Erre a Korunk folyóirat nyújt számára teret s lehetőséget. Az alapok építőköveinek eredete is sokféle. A népi kultúra magasabb fokú megismerése indítja a népi írók szellemi tábora irányába, különös tekintettel annak erdélyi vonatkozásaira. Tájékozódási pontjai, útjelző táblái jelképes sorában ott találunk két buzdítást: „Rossz sorsban elkeseredni és jó sorsban elbizakodni sosem szabad” – jegyzi meg örökre Gy. Szabó Béla szavait. Mellé társíthatjuk Buday György szavakba öntött axiómáját: „Minden egyes állomás magában hordja mindazt, ami megelőzte, és az előjelét mindannak, ami utána következik.” Ez ad tartást számára, ez ad ösztönzést arra, hogy a kutatás tárgyává választott témát mindig beleágyazza az adott tér és idő kereteibe. E szélesebb körű tematikai és tárgyi érdeklődés gyümölcse a szociográfiai riportokat, illetve irodalomtörténeti tanulmányokat tartalmazó kötetek sora: *Hazatérő szavak* (1993), a *Korfordulós újesztendő* (1994), az irodalmi érdeklődés irányait jelző *Metaforától az élet felé* (1997), *Tényirodalom* (2001).

A harmadik kör hozza el számára az elmélyült tudományos kutatás lehetőségét, a kutatói célkitűzések kikristályosodását. Időközben változás következik be pályáivében is. A Korunk szerkesztője lesz, egyetemi katedrára lép. Más látószög, más igény, más cselekvési tér. Az élet napi tényeit regisztráló, arra reflektáló riportter, a társadalmi életre érzékenyen reagáló publicista helyére a dolgok belső összefüggéseit kutató esszéíró, a mélyrétegeket feltáró, a jelenségekre magyarázatot kereső tudós, a kommunikáció elméletében és gyakorlatában tudományos jártassággal bíró egyetemi tanár, a jövőendő értelmiségieket nevelő lép. Kutatásai középpontjába a két háború közötti – azon belül is: a harmincas évek – erdélyi magyarságának szellemi élete kerül, az Erdélyi Fialatok című folyóirat körül kialakult szellemi tábor eszmélésének és tevékenységének számbavétele, kisu-gárgzásának felmérése és monografikus feldolgozása, a falukutató mozgalom értékeinek feltárása. Az igen szer-teágazó, sok szálon futó mozgalom dokumentumaira, a kibontakozás egy-egy mozzanatára vet fényt az Erdélyben és Magyarországon megjelenő, szerzőjüknek egyöntetű tudományos elismerést szerző kötetek sora: *Vigyázó torony* (Beszélgetések Debreczeni Lászlóval, 1995), *Horváth István és az erdélyi népi irodalmi irányzat* (2000), *Láthatatlan emlékművek* (Erdélyi variációk nyelv és lélek szövetségére, 2000), *Paradigmaváltó erdélyi törekvések* (Kisebbségi létértelmezések, 2003), *Időrobbanás* (Egy szellemi útkeresés műhelytörténetéből, 2003), *Jöjjön el a mi időnk* (Esszék, tanulmányok,

dokumentumok, 2005), *Legyen eszünk, ha már volt* (Feljegyzések Európán innen, Erdélyen túl, 2006), *A magyar szociográfia erdélyi műhelyei* (2008). Ugyane vonatkozásban kell megemlítenünk az általa, illetve társszerzőként sajtó alá rendezett/szerkesztett dokumentumköteteket, forráskiadásokat: *Erdélyi Fialatok – dokumentumok, viták* (1986–1990), *Nem lehet* (A kisebbségi sors vitája, 1989), *Lehet – nem lehet* (Kisebbségi létértelmezések, 1995), *A Tizenegyek Egy antológia elő- és utóélete 1923–2003* (2003), *László Dezső emlékezete 1904–2004* (2004), *Buday György és Kolozsvár* (Álom egy Solveig-házról. Esszék, tanulmányok, levelek, visszaemlékezések, 2006).

Ezt a sort egészíti ki az elmúlt esztendő két újabb termése.* Az *Álom egy Solveig-házról* eszmetörténeti írásokat, dokumentumokat tartalmaz, a 2005–2008 között írott és közölt tanulmányokból ad válogatást. Ott lebeg felettük Kozma Miklós és Buday György szelleme: a velünk történt közös dolgokra, valamint az idő koordinátáira való odafigyelés szándéka, élet- és munkaprogramja. Cseke Péter tudósi ars poeticája a kisebbségi létértelmezés és a kisebbségi életstratégiák kutatása. Tárnya sosem öncélú: a múltból minden mondatával, minden előbányászott, feltárt dokumentummal a mai gondolkodást, a mai létértelmezést és életstratégiát kívánja szolgálni, modellálni. Számára az Erdélyi Fialatok körének kutatása is túlmutat a harmincas évek szellemi mozgalmának bemutatásán: „a változás akaratával; a kisebbségi társadalom demokratikus önszervezésének modelljét teremtették meg számunkra (...) jelenbeli kisebbségi gondjainknak sincsen úgyszólván egyetlen olyan vetülete sem, amelyekre ne kerestek volna és ne találtak volna megfelelő megoldást elődeink (...), az Erdélyi Fialatok köre erdélyiség, magyarság, európaiság újra-gondolására készlet”. Általuk más arcú transzilvanizmust ismerhet meg az az olvasó, akit a letűnt évtizedekben „a tiszta osztályvonal irodalma” gaálgábori szellemében okítottak annak retrográd, reakciós voltáról. Ma talán még a fontosabb a László Dezső szavaiból/írásaiból leszűrt tanulság: egyetlen szervezet sem sajátíthatja ki magának azt a jogot, hogy a romániai magyarság kizárólagos irányítója/szervezője legyen. A kisebbségi léthelyzet értelmezése, a belőle fakadó életstratégia kidolgozása – inti a mai gondolkodókat a szerző – az összmagyarság szempontjából

is megfontolásra serkent, hisz „az Európai Unióban az egész magyarság óhatatlanul kisebbségi helyzetbe kerül”. A válaszkeresésben nem nélkülözhetjük, nem mellőzhetjük a nagy elődök gondolatait. Adytól meg kell tanulnunk azt, amire Jancsó Béla, a kisebbségbe sodródott erdélyi magyarság második nemzedékének vezéregyénisége buzdította kortársait: belső megújulás nélkül semmiféle külső változás nem hozhat megoldást a Kárpát-medencében megosztva élő magyarságnak. Semmiképp sem önmagunkba zárkózva, hanem az összefogás útján kell haladnunk. Az Erdélyi Fialatok a belső megújulás ösvényeit keresve építették kapcsolataikat a szegedi Bethlen Gábor körrel, a budapesti Bartha Miklós Társasággal, a Szegedi Fialatokkal, a szlovákiai Sarló mozgalommal. Szellemiségük alakításában Ady Endre, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső eszméi és művei jelentették az irányítót. Erdélyi vonatkozásban Kós Károly és Makkai Sándor munkásságából merítettek energiát, a maguk munkájához szükséges gondolatokat. Kós Károly a megtartó kisebbségi életstratégia megteremtésében lehetett követendő példakép. A *Magyar fa sorsa* (1927) című munkájában Ady mellett kiálló, a *Magunk revízióját* (1931) megíró, az erdélyi szellemet egyetemes magyar szellemmé álmódó Makkai Sándort is vállalták, ám a kisebbségi létet erkölcsi lehetetlenségnek minősítő, 1937-ben megjelent *Nem lehet* című írását elutasították. A Magyarországra távozott püspök és Jancsó Béla levélváltása oly szellemi párviadal, amelynek tanulságai máig érvényes következtetéseket tartalmaznak. Hogy ez mennyire igaz, arra kiváló példa és igazolás a Molnár Gusztávval sajtó alá rendezett *Lehet – nem lehet* kötet, amelyben neves kortárs szerzők keresik a maguk válaszát erre a ma is, a jövőben is égető kérdésre.

Cseke Péter kötetének középpontjában „a második erdélyi nemzedék spiritusz rektora”, Jancsó Béla személyisége és munkássága van. Hisz ő a kapocs a külhoni mozgalmakhoz és azok irányító személyiségeihez, Buday Györgyhoz, a harmincas évek közepén hazatelepülő Balogh Edgárhoz, József Attilához, Dsida Jenőhöz, kiknek eszmetársaként lett – Mikó Imre értékelése szerint – irányadó képviselője a két világháború közötti időszak értékközpontú irodalomszemléletének. A róluk írt tanulmányok színesítik, árnyalják a Jancsó Béláról rajzolt képet, ami ebből és Cseke Péter más köteteiből is elénk tárul. A Jancsó-hagyaték megmentésével, feldolgozásával és közzétételével felbecsülhetetlen szolgálatot tett az irodalomtudománynak, a két világháború közötti erdélyi magyar szellemi élet megismerése iránt érdeklődő kutatóknak.

* Cseke Péter: *Álom egy kolozsvári Solveig-házról* Eszmetörténeti írások, dokumentumok, Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2010.
Cseke Péter: *Fájó sebekből termő ágak*. Világtávtatban gondolkodó Erdélyi Fialatok Lucidus Kiadó, Budapest, 2010.

Cseke Péter szellemi gyarodásában, tájékozódásában, érdeklődése alakulásában különösen fontos szerepe volt Láng Gusztávnak és Gáll Ernőnek. Nem véletlen hogy e kötetben az ő személyiségüket is felidézi. Előbbinek köszönhető, hogy „irodalom-történetírásunk a nyolcvanas évek elején a szemléleti megújulás és revízió korát élhette. Tény, hogy érveléseivel minden adandó alkalommal azt tudatosította: a korszerű elméleti megközelítések mellett elkerülhetetlenné vált a korábban fogalmazott egyoldalú politikai-irodalompolitikai nézetek szembesítése az irodalomtörténeti tényekkel és dokumentumokkal.” Cseke Péter kiváló tanítványnak bizonyult: munkásságában valóban fontossá vált a forrásértékű dokumentumok számbavétele és újraértelmezése. Gáll Ernő a szociológiai tájékozódásban, a kisebbségi létértelmezés terén lett az ifjú pályatárs mentora, segítője.

A kötet appendixeként olvashatjuk Bertha Zoltán születésnapjára készült beszélgetését a hatvanéves Cseke Péterrel, amely betekintést enged a tudós alkotóműhelyébe, gondolat- és érzésvilágába. Igen találó jellemzése: „barangoló »szülőföldi« vagy »otthonirodalmi« tényfeltárással Cseke Péter ugyancsak a pátosztalan szülőföldszeretet, az értékalkotó munkálkodás életfenntartó és távlatokat teremtő szükségességéről tesz tanúbizonyságot”.

A *Fájó sebektől termő ágak* kötet alcíme: *Világtávlalban gondolkodó Erdélyi Fiatalok. Eszmetörténeti tanulmányok*. Tartalmát, kutatási tárgyát tekintve az előbbi kötet kiegészítője, továbbgondolása, az újabb kutatások, dokumentum-feltárások gyümölcse.

E kötetben is megerősítést nyer az a megállapítás, miszerint az Erdélyi Fiatalok körébe tartozók Ady Endre, Móricz Zsigmond és Szabó Dezső eszmei áramkörében, a munkásságukból nyert impulzusok nyomán keresik helyüket a kisebbségi társadalomban, keresik a cselekvési teret, amelyben szolgálhatják Erdély kisebbségbe szakadt magyarságát, a megújulást, az új tájékozódást, „az egyetemes magyarság újjászületésének reményével”. Cseke Péter tanulmányai nyilvánvalóvá

teszik, hogy „nem a csoportérdekek képviselője avatja nemzedékké a korosztályi csoportosulásokat, hanem a történelmi felismerés: az adott helyzetben épp ők válhatnak a legegységesebb értékek szolgálatára; ők fejezik ki a történelmi pillanat lényegét, miközben az érvényüket veszített eszmények/ideológiák lebontásáért, illetve a közösségük létérdekeit meg jövőös szükségleteit közvetítő alternatívák érvényesítéséért küzdenek”. Ez volt a jellemző az 1923-ban megjelent *Tizenegyek* antológiája szerzői közösségére, valamint az őket pár évvel követő Erdélyi Fiatalok ifjaira is, akiket – László Dezső szerint – „már nem az irodalmiság, hanem inkább egy faji alapon álló társadalomtudományi vagy kisebbségpolitikai érdeklődés” szólított egy táborba. Ugyanez jellemző később a *Hitel*, valamint a *Termés* köré csoportosulóakra is.

E nemzedék jellemzője, hogy beleszülettek a kisebbségi állapotba, már nem valamely visszarendeződés szivárványos eszméi jegyében cselekedtek, hanem az új helyzetből adódó modus vivendi keresését tűzték ki célul, a külső, hatalmi revízió reménye helyett

„a belső revízió primátusát” hirdették: „kisebbségi társadalmunk csak úgy őrizheti meg életképességét, ha átértékeli a történelmi múltját, megváltoztatja gondolkodásmódját és életfelfogását, felméri erőtartalmait, kiépíti és hatékonyan működteti a kisebbségi létszükségletekkel számoló intézményeket. Vagyis korszerű szemléleti alapon teremt újat, teszi tartalmassá a maga életkeretét.” Makkai Sándor *Magunk revíziója* (1931) című munkája, Krenner Miklós (Spectator) publicisztikája nyomán a Trianon utáni második nemzedék a reális önismeret alapján kibontakozó tudatos jövőépítés és új életstratégia jegyében fogalmazták meg önvédelmi, önépítési, önszerveződési célkitűzéseiket — szervesen beletagozódva az anyaországban és a kisebbségi sorsba jutottak körében kibontakozó új szellemi áramlatokba. A Jancsó Béla köré csoportosuló ifjak – László Dezső, Debreczeni László, Demeter Béla, Venczel József, Mikó Imre – előadás-sorozatokkal, pályázatok kiírásával, falkutatással kívánták a megújulást szolgálni.

Gyese-ikon XIV.

Cseke Péter a kötet további részében Jancsó Béla legfőbb segítőiről, munkatársairól rajzol gazdagon adaltolt, színes képet.

A mozgalom indítja útjára az *Erdélyi Helikon* pályázatán feltűnő, az EF faluszemináriumának tisztikarába beválasztott Venczel Józsefet, aki munkáiban „megkülönböztetett szerepet szán a társadalmi és nemzeti önismeretet gazdagító szociográfiának”.

E sorba tartozik, a közösség fénylő csillagaként ragyog Balázs Ferenc személyisége, aki nem követi expatriáló szüleit, világkörüli útjáról is megtér szülőföldjére, hogy „magára maradt népe felemeléséért, megszervezéséért” apostolkodhasson, „felfedezi a faluközösségek megtartó erejét s azt a népi értékvilágot, mely a közösségi tudatot táplálja”. Betegen, a kórházi ágyon vetette papírra faluépítő szolgálata, mészköi éveinek szintézisét: *A rög alatt* (1936) című könyvét, amelyről László Dezső írt elismeréssel: „Végre egy könyv, amelyik nem az elsodort, hanem a megépülő faluról szól, de nem mint regény, hanem mint történelmi munka.”

Az Erdélyi Fiatalok köréből „vigyázó torony”-ként magaslik ki László Dezső alakja. Programadó cikkeiben kihangsúlyozza: „Az ifjúság elkövetkező politikai kibontakozása nem a pártok érdekeit és érdemeit, hanem az erdélyi magyar élet teljesebb tételét fogja nézni (...), a kisebbségi helyzetben csak annak a politikanak van létjogosultsága, amelyik a megoldásra váró társadalmi és nemzeti gondolatot egyaránt felvállalja”. Ezek a fiatalok az élet új szintézisét keresték az itt és most parancsa szerint: „Nem az egyetemes mozgalmak beidegződésével kell Erdély felé jönnünk, hanem Erdélyből kell azokra nézzünk. Ne azok mondják meg, mi kell Erdélynek, hanem mi mondjuk meg, hogy mi kell belőlük nekünk.” Ahogy László Dezső írja: „itt csak annak a programnak van létjoga, amelyik nem a többi itt élő népek nélkül és ellen, hanem azok tisztelete és a velük együtt való haladás szellemében akarja a sajátos magyar érdeket szolgálni.” Az első hallásra mehökkentő című, alapvető jelentőségű tanulmányában – *A kisebbségi lét ajándékai* (1932) – megújulást elősegítő önrevízióra buzdít, célként jelöli ki, hogy „a szétszakadt magyar politikai egység helyébe az országhatároktól függetlenül érvényesülő szellemi, lelki magyar egységet kell megteremteni, ami nélkül a leszakított nemzetrészek hosszabb távon valóban nem lennének képesek önálló életre”. A tanulmány írójának szándékára, annak lényegére tapintott rá évtizedekkel később „a sajátosság méltósága” eszmei gondolatkört megfogalmazó Gáll Ernő: „a kisebbségi élet nem csak megalázottság, megaláztatás, nem csak a diszkrimináció elszenvedése, hanem ugyanakkor egy nagy erőfe-

szítés révén, egy erkölcsi kompenzáció révén új értékek alkotására is alkalmat ad, sőt arra ösztönöz.”

Az Erdélyi Fiatalok mozgalmából nyert ösztönzést és sarjadt ki a harmadik erdélyi írói nemzedékhez tartozó Bözödi György műve, a *Székely bánja* című alkotás, amelyet kortársai „tudományos vidék monográfiának (Jancsó Béla), „monográfia-kísérletnek” (Venczel József), „társadalomrajznak” (Balogh Edgár) neveztek. Molter Károly – Tamási Áron *Szülőföldem*, Balázs Ferenc *A rög alatt* című munkájával együtt – az otthonirodalom remekének nevezte. A műve megírásakor mindössze huszonkét éves alkotó munkája „arra a felismerésre épül, hogy a jövő érdekében vállalni kell a hamis utópiák lebontását, másrészt tudatosítani kell egy szervezettebb gazdasági és szellemi élet megteremtésének módjait és lehetőségeit (...), az önálló irodalomteremtés heroizmusa után, a kezdeti romantikus népszemlélet helyett *hiteles valóságképpel* kell szembesíteni az olvasókat. Azt kell bemutatni, hogy a kisebbségi helyzetben milyen életkörülmények között élnek, gondolkodnak, milyen kényszerű magatartásmódokat követve cselekszenek az erdélyi magyarok – osztálytagozódásuktól függetlenül.”

Korántsem jelentett ez valamilyen bezárkózást, elzárkózást. A mozgalom vezetője, Jancsó Béla kezdetektől arra nevelte társait, hogy „az erdélyi kérdéseket tágabb európai összefüggésben lássák és láttassák.” Ugyane törekvés nyilvánult meg a felekezeti- és világnézet-felettség eszméjében is. Az egyetemes gondolkodás és eszmerendszer vezérelte őket a románsághoz fűződő kapcsolatok tárgyalásakor, a maguk románság-képe megrajzolásában is. Címzavakba sűrítve: érdekazonosság, békés együttélés, kölcsönös megismerés, tudományos objektivitás, kölcsönös egymásrautaltság... Azonban azt is tapasztalniuk kellett, hogy törekvésük egyirányú, a románság részéről többnyire válasz nélkül marad. Világosan látták, hogy „ez az összefogás nem képzelhető el a kisebbségi kérdés mindenütt való becsületes rendezése nélkül. Ennek a rendezésnek az alapja nem lehet különböző, az alapelv csakis az igazság lehet, amely minden nép számára fejlődési lehetőséget ad.”

Cseke Péter kötetének olvasásakor önkéntelenül is előre szaladunk az időben, hisz a két világháború közti kisebbségi magyar élet számos olyan tanulságot hordoz magában, amelyek az erdélyi magyarságnak mindmáig égető, megoldatlan gondjai közé tartoznak. Épp ez az üzenete könyveinek: oly ismeretanyagot szolgáltatni, oly magatartásmodelleket felmutatni, oly célokat fölemlíteni, amelyek a ma élők előtt is példaként, erőforrásként szolgálhatnak. A magyarországi olvasók pedig egy több évtizeden át homályban tartott, elhallgatott ismeretanyaggal szembesülhetnek.

MISKOLCZY ÁMBRUS
**Mihail Sebastian „dunaisága”,
 avagy néhány szó arról,
 ami egy román pennaháborúból
 kimaradt¹**

Az ördög és az inasa: Nae Ionescu – Mihail Sebastian – ezzel a címmel jelent meg a kolozsvári filozófus, költő, esszéista Marta Petreu újabb könyve,² amely minden korábnál hevesebb reakciókat váltott ki. Néhányan dicsérték,³ de többen hamisítással vádolták, a tények elferdítésével, kvázi-rágalmazással, karakter-gyilkossággal, azzal, hogy könyve az elsőtől az utolsó szóig hamis.⁴ És ez „érthető”. Hiszen könyvének két főhőse szimbolikus jelentőségű. Nae Ionescu filozófus professzor a zseniális spontaneitásé, aki zseniket nevelt: Emil Ciorant és Mircea Eliadét, és velük egy egész nemzedéket. Miután tanítványai közül sokan fasiszták

lettek hosszabb-rövidebb időre, Nae Ionescut felelőssé is teszik azért, hogy mint a román fasizmus egyik ideológusa az útkereső diákságot a szélsőjobboldalra vitte, a Vaszárdát pedig a maga filozófiájával legitimálta.⁵ Eugène Ionesco 1945. szeptemberi híres és léptenyomon idézett levele szerint Nae Ionescu a főbűnös, Mircea Eliade „a második bűnös”, míg „Mihail Sebastian megőrizte a józan eszét és az autentikus emberséget”.⁶ Most – Marta Petreu nyomán – megtudhatjuk, hogy 1928-tól 1933 végéig Mihail Sebastian író is szélsőjobboldali volt, holott a köztudatban időközben a demokratikus tisztaság megtestesítőjévé emelkedett – *Naplójának* köszönhetően. 1935-től haláláig, 1944 utolsó napjain vezettet *Naplója* ragyogó irodalmi mű és megrázó dokumentum.⁷ Kiadásának története van, mert tudtak róla, de sok érdek fűződött ahhoz, hogy kéziratban maradjon. Hosszas huzavona után 1996-ban látott csak napvilágot, nemsokára megjelent angol, francia, majd holland és német fordításban, a közelmúltban pedig magyarul is.⁸ Egyébként egyik regénye *Menedék* címmel 1988-ban magyarul is napvilágot látott. Színdarabjait – *Névtelen csillag, Játék a*

- 1 Ez a dolgozat a *Sebastian „kettős élete”*. Hozzászólás a *román–zsidó ördöginas-identitásvitákhoz* című készülő könyv előtanulmánya. Lásd még *Román–zsidó identitásviták, avagy Mihail Sebastian kettős élete* című tanulmányomat a Forrás 2011. áprilisi számában (84–99.).
- 2 Marta Petreu: *Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu – Mihail Sebastian*. Iași, 2009.
- 3 Ion Bogdan Lefter: Uimitoarea dezvăluire a unui Sebastian extremist de dreapta. *Art Act Magazine*, 2009. 30–32. sz. (http://www.artactmagazine.ro/uimitoarea_dezvaluire_a_unui_sebastian_extremist_de_dreapta_i.html); http://www.artactmagazine.ro/uimitoarea_dezvaluire_a_unui_sebastian_extremist_de_dreapta_ii.html; http://www.artactmagazine.ro/uimitoarea_dezvaluire_a_unui_sebastian_extremist_de_dreapta_iii.html); Vladimir Tismăneanu, Extazul demonismului: Nae Ionescu, M. Sebastian și extremismul revoluționar. *Evenimentul zilei*, 2009. aug. 5. (<http://www.evz.ro/articole/detalii-articol/862248/SENATUL-EVZ-Extazuldemonismului-Nae-Ionescu-M-Sebastian-si-extremismul-revolutionar>) (A letöltések dátuma, a továbbiakban is: 2010–11–25)
- 4 Ioana Părvulescu: Chiar așa de vinovat? România literară, 2009. 28. sz.; Uő.: Tabloidizarea lui Sebastian. România literară, 2009. 29. sz.; Uő.: Cuvîntul și cuvintele lui Sebastian. România literară, 2009. 30. sz.; Florin Müller: Un fascist de ultimă oră – Mihail Sebastian. (<http://www.revista22.ro/un-fascist-de-ultim259-or259-mihail-sebastian-6820.html>); Mihai Iovănel: Marta Petreu, Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu – Mihail Sebastian. (<http://revistacultura.ro/blog/2009/06/marta-petreudiavolul-si-ucenicul-sau-nae-ionescu-%e2%80%93-mihailsebastian>) Paul Cernat: Actualitatea cazului Sebastian. (2009. <http://www.revista22.ro/actualitatea-cazului-sebastian-6532.html>); Mirel Horodi: Mihail Sebastian pe banca acuzării la „Contrapunct”. (<http://www.animanews.com/acas/70-evocri/1583-mirel-horodi-mihail-sebastian-pe-banca-acuzarii-la-contrapunct.html>); Alina Purcaru: Un nou proces Mihail Sebastian. ([http://old.cotidianul.ro/un_nou_proces_mihail_sebastian-](http://old.cotidianul.ro/un_nou_proces_mihail_sebastian-94498.html)

- 94498.html); Ion Buduca: Diavolul și ucenicul său. Luceafărul de dimineață, 2009. szept. 16. 27. sz. (<http://www.revistaluceafarul.ro/index.html?id=1409&editie=66>); Roxana Sorescu, Cazul Sebastian. Nuanțe, I–II, *Observator cultural*, 2009. 492. sz. ([http://www.observatorcultural.ro/Cazul-Sebastian.-Nuante-\(I\)*articleID_22437-articles_details.html](http://www.observatorcultural.ro/Cazul-Sebastian.-Nuante-(I)*articleID_22437-articles_details.html)); [http://www.observatorcultural.ro/Cazul-Sebastian.-Nuante-\(II\)*article_ID_22483-articles_details.html](http://www.observatorcultural.ro/Cazul-Sebastian.-Nuante-(II)*article_ID_22483-articles_details.html)); Laszlo Alexandru: Mihail Sebastian pe masa de operație. *Tribuna*, 2009. 171–175. sz.; Marta Petreu: „Criticilor mei. România literară, 2010. 2., 3. sz. (http://www.romlit.ro/criticilor_mei); Mihai Iovănel: Câteva precizări: în atenția dnei Marta Petreu. <http://revistacultura.ro/nou/2010/03/cateva-precizari-in-atenția-dnei-marta-petreu/>
- Laszlo Alexandru: În jurul lui Mihail Sebastian. *Tribuna*, 2010. 194. sz. 11–12. Laszlo Alexandru: Mihail Sebastian pe masa de operație. *Holocaust*, 2010. II/1. sz. 186–199. (http://193.226.7.140/~laszlo/ArticoleInPresa_ro.htm). Ez a tanulmány az ellenkönyv részleteiből áll, és a legélesebb kritika, a vita bibliográfiájával. A szerző cikkeire Petreu – azok hangméreire hivatkozva – nem reflektált. Jelezni szeretném, a rendkívül heves és éles vitában nem kívánok minősítésekkel állást foglalni, és nem kívánok igazságot tenni, a vita egészét tartom pozitív és tisztázó folyamatnak. A vitát sem kívánom összefoglalni, csak egy-egy mozzanatot emelek ki belőle. Már azért sem akarom összefoglalni, mert az igazán célszerű a vita anyagának kötetbe foglalása lenne, legalább az interneten...
- 5 Sabin Drăgulin: Nae Ionescu și legitimarea extremei drepte românești. Nae Ionescu și legitimarea extremei drepte românești. *Sfera Politicii*, 2009. 150. sz. (<http://www.sferapoliticii.ro/sfera/150/art09-dragulin.html>)
- 6 *Scrisori către Tudor Vianu. II.* Szerk. Maria Alexandrescu Vianu. București, 1994. 274.
- 7 Mihail Sebastian: *Jurnal 1935–1944*. Szerk. Gabriela Omăt. Bev. Leon Volovici. București, 1996.
- 8 Mihail Sebastian: *Napló 1935–1944*. Ford. Vallasek Júlia. Bev. Szilágyi Júlia. Kolozsvár, 2009.

boldogsággal, Lapzárta – pedig 1944 után a magyar színpadokon is játszották. Legfontosabb regénye az 1934-ben kiadott *Kétezer év óta* a gondosan elfelejtett könyvek közé került, csak 1990-ben adták ki újra, azóta franciául is.⁹ Kínos lehetett az, ahogy a zsidó identitás problémáit feszegette, és még kínosabb, hogy regényének hőse, a professzor nem más, mint Nae Ionescu. Az előszót is ő írta a regényhez, méghozzá vallási érvelésbe ágyazott antiszemita szöveget, ami miatt Sebastiant zsidó és nem zsidó részről is keményen támadták, annak rendje és módja szerint lehuligánózták, lefasisztázták, lekommunisztázták. És élete végéig felrótták neki a Nae Ionescuval való barátságát. Morbid módon hangzik, de szerencséje volt, hogy 1945 májusában elütötte egy autó – hogy spontán vagy szándékosan, azt még ma is találgatják. Mindenesetre a kemény börtön valószínűsége bizonyos, már csak azért is, mert 1944-ben együttműködött Lucrețiu Pătrășcanuval. Pătrășcanu Révaihoz hasonló kommunista értelmiségi volt, kicsit „butább”, de becsületesebb. Bojárfiú, aki kimutatta, hogy bunkó-elvtársait kissé lenézi, emellett elvárta volna a Nyugattól, hogy enyhítsék a szovjet nyomást. Kommunista részről egyik szervezője volt az 1944. augusztus 23-i kiugrásnak és fordulatnak, aminek egyébként azért nem örültek a szovjetek, mert túl váratlanul történt, és jobban össze akarták hangolni az akciót. Gheorghiu-Dej, a sztálinista pártvezér csak a börtönben értesült a fejleményekről, a vörös hagiográfiában természetesen már ő szervezett mindent, a valóságban pedig még nem is késett azzal, hogy adandó alkalommal bebörtönöztesse és kivégeztesse riválisát. (Ez persze némi törvényességre vall, mert magyar riválisát, Forizs Istvánt a legenda szerint a sofőrjével verette agyon, valójában egyik tábornokával nyíratta ki.) A másik vádpont Sebastian ellen éppen Nae Ionescuval való egykori barátsága lett volna, akit többen is egyszerűen diabolikus figurának tartottak. Ördögnek nevezte egyik volt metressze, és 1941-ben Sebastian is, amikor egy társaságban Nae Ionescuról vitakoztak, tréfából úgy nyilatkozott: „számomra ő volt az ördög”.¹⁰ A Patriárchiátus templomának külső falfestményén pedig a patriárcha utasítására a Sátán fejét róla mintázták.¹¹ Jellemző, hogy miután előadást tartott az angyalokról, egyik tanítványának, Ciorannak meg is jegyezte: „Tudod, mire gondoltam, miközben az angyalokról beszéltem? Hogy elfogadjam-e vagy sem a rendőrfőnökséget.”¹²

De vajon Sebastian lett volna az ördög inasa, mint azt Marta Petreu állítja? Erről folyik a vita. Formálisan valóban inasa volt, hiszen Nae Ionescu lapjánál, a Cuvântulnál dolgozott. De jobb főnököt aligha kívánhat magának valaki, hiszen azzal a lakonikus eligazítással alkalmazta: „Írj, amit akarsz!” Marta Petreu szerint Sebastian főnöke eszméit mondta fel. Azok jegyében dicsőítette Mussolinit, szidta a demokráciát és a liberalizmust. Csakhogy mint Petreu kritikusan jelzik, a Mussolini dicsőítés nem volt egyértelmű, ironikus mozzanatokban bővelkedett. A hitlerizmust pedig kezdettől fogva mélyen elítélte Sebastian, és annak az illúzióknak a vonzásába került, hogy a ducét ki lehet játszani a Führer ellen. Ami a demokráciát és a liberalizmust illeti, annak konkrét megvalósulási formáit támadta, a Liberális Párt diktatúráját, a demokrácia-demagógiát. Kétségtelen, hogy Nae Ionescu kollektivista volt, a tömegek diktatúráját jószolgált, olyan konszenzusos diktatúrát akart, amely az uralkodó tömegpárt révén stabilitást biztosít. Kereste az ily módon működő tekintélyuralmi rendszer lehetséges vezetőjét. 1930-ban a királyban találta meg, tagja is lett a kamarillának, de amikor a király a liberális Ducát nevezte ki miniszterelnöknek, szembe fordult vele, a Vasgárda vezetőjének, C. Z. Codreanunak a lábaihoz ült, ideológus-súgó és szürke eminenciás szerepet keresve. Csakhogy Duca betiltotta a Vasgárdát, mire három gárdista 1933 legvégén lelőtte a miniszterelnököt, mire a király betiltotta a Cuvântul, több száz gárdistát, köztük Nae Ionescut is bebörtönöztetett. Sebastian idáig nem ment el főnökével, akitől megkérdezte, hogy a lap felkarolja-e az antiszemitizmust. Egyértelműen tagadó választ kapott. A revolveres terrorizmust ki is gúnyolta egyik vezércikkében, és a helyi antiszemita megrökönyödésére közzétette a *Ion Trivale* című cikkét, amelynek hőse az első világháborúban elesett. Amikor a hősi halottak emlékére 1930-ban emlékművet emeltek, az ő nevét nem vették fel rá, mert zsidó volt. Egyébként Sebastian okkal bízott Ionescuban, mert ez 1927-ben keményen megbélyegezte a Keresztény Diákok Szövetségét a nagyváradi zsinagóga lerombolása miatt: „Egy imaházat lerombolni a lelki sivárság legelszomorítóbb jele. Lerombolni egy zsinagógát kifejezetten az Ótestamentum megtagadását jelenti, az Ótestamentumét, amely az Evangélium alapja, megtöri Isten egyházának a kontinuitását.” Nae Ionescu pedig ezzel szimbolikusan megtörte a liberálisok által oly hosszan fenntartott poli-

9 Mihail Sebastian: *De două mii de ani...Cum am devenit huligan*. București, 1990. A két művet ez alkalommal egybekötve adták ki. (A továbbiakban a rövid hivatkozás: Sebastian: *De două mii*, és Sebastian: *Cum am devenit*).

10 Sebastian: *Jurnal*, 339.

11 Dan Ciachir: Nae Ionescu. (<http://www.frontpress.ro/?p=250>)

12 Gabriel Liiceanu: *Itinerariile unei vieți: E. M. Cioran. Apocalipsă după Cioran*. București, 1995. 85.

tikai antiszemizmus folyamatosságát, hiszen sokan vélték úgy, hogy a liberálisok titkon biztatták az antiszemita zavargókat. Viszont 1934-ben már ő lett az antiszemizmus emblematikus alakja. Sebastian még 1931-ben felkérte őt készülő regénye előszavának megírásához, 1934-ben pedig úgy érezte, hogy árulás lett volna elfordulni Ionescutól. Ez utóbbi viszont inkább nevezhető árulónak. Mert amíg korábban – miközben megbélyegezte a zsinagóga-rombolókat – arról értekezett, hogy „számunkra, keresztények számára a zsidók nem hitetlenek, hanem az üdvözülés útján megkésztettek: mi már eljutottunk az új szövetséghez, ők még várják; várják a Messiást,”¹³ most az előszóban arról elmélkedett, hogy a zsidók örök szenvedésre vannak ítélve, és eredeti nevén szólította meg barátját: „Reménykedjél, Iosef Hechter. Az egyetlen dolog, amit tehetsz. // Én azonban semmit sem tehetek érted. Mert én tudom, hogy az a Messiás nem jön el soha. Eljött a Messiás – és te nem ismerted fel. Isten valamennyi jóságáért csak annyi kértetted cserébe, hogy virrasszál. És te nem virrasztottál. Vagy nem láttál – mert a góg hályoggal vonta be a szemed. // ... Iosef Hechter, nem érzed, hogy hatalmába kerít a hideg és a sötétség?”¹⁴ Sebastian ezért úgy érezte, végképpen kitaszították, halálra ítélték. Erre nem számított. És okkal. 1933-ig még igazában az sem derült ki, mi következhet abból, hogy Nae Ionescu a felvilágosodás görög katolikus írástudóját, S. Micu-Kleint vagy a liberális államalapításban fő szerepet játszó I. Brătianut nem tartotta románnak, csak „jó románnak”. Aligha vette volna rossz néven Sebastian, ha jó románnak nevezik. Azt is elfogadta, hogy Nae Ionescu az asszimiláció lehetetlenségét vallotta. Sebastian önmagát így határozta meg regényének végén: zsidó, román, dunai.

A minapi látványos Sebastian-vitában sem vitatta senki, hogy a zsidóság és a románság egységet alkot, viszont a dunai mozzanat teljességgel háttérbe szorult. Márpedig ezt éppen 1933-ban munkálta ki Sebastian, amikor a Cuvântul végnapjaival és annak betiltása után lassan regényének vége felé érkezett. A kéziratban nincs is benne az a néhány utolsó oldal, amely a legszemélyesebb vallomás. Regényének az a hőse (Pârlea), aki pogrommal akart forradalmat kezdeni, mély igazságot mondott a naplóírónak: „Veszélyes ember vagy. Túl tisztánlátó számunkra. Nekünk olyan nemzedék kell, amelynek elege van minden okos emberből.”¹⁵ Ő – a regénybeli naplóíró – eddig zsidó

tulajdonságnak hitte a fanatizmust, kommunista zsidó barátja is a lelkesedés elutasítását vetette szemére. Most látnia kellett: „A különbség köztünk az, hogy míg ők felcsigázzák érzelmeiket, én ellenőrzés alatt tartom a magam érzelmeit.” Ellen tud állni a kísértéseknek. „Szerencsém volt, hogy a Duna mellett nőttem fel, ahol a legutolsó halászbárkás, aki az evezőt forgatja, a verifikáció eszközét tartja kézben. Nem ismerek ihletett bárkásokat, csak figyelmeseket. A Dunán két tucat ködös intuíció sem tesz ki egy negyednyi világos döntést.”¹⁶ Nem írja le, de tudjuk, egy rossz mozdulat, és már borul a bárka, amelynek formáját úgy alakították ki, hogy könnyen hatoljon be a nádasba, és ezért nem építettek öblös biztonságot csónakokat.

A dunai identitást fokozatosan konstruálta meg Sebastian. Amikor családja két ágáról adott számot, a moldvai írástudó gettó zsidókról és a dunai vállalkozókról, akkor a vérmérséklet közötti különbségeket így nyugtázta a kéziratban: „Értetlenség a Bărăgan és a gettó között.” A könyvben már a Bărăgan helyett Duna áll. A síkvidék helyett a vízi tájat állította előtérbe. A dunai hazát, bár a „hazám”-at idézőjelbe teszi, mert azt sem mondhatja ki, hogy „mi, románok”, ugyanis az iskolában rákiáltott valaki, akkor, amikor ezt mondta a történelemórán. Így „ország, haza, nemzet, hősök tiltott szótárát alkottak.” Ezért nem szólhat „az én román hazámról”, de szól „a hazámról”. „Beszélni fogok a Bărăganról és a Dunáról, mint olyan valamiről, ami nem tartozik hozzám jogilag és elvontan, alkotmányok, szerződések és törvények révén, de hozzám tartozik fizikailag, emlékek, öröm és szomorúság révén.”¹⁷ Így részben Nae Ionescu szellemében járt el Sebastian, de megtagadta volna-e a liberális államot? A szerződéses jogállamot? A demokráciát? Inkább fordítva áll a dolog. A liberalizmusra, a demokráciára, a társadalmi szerződésre hivatkozó erők tagadták meg őt, amikor hosszú ideig a zsidókat kirekesztették, és – mint jeleztük – 1920 után sem voltak mindig következetesek. Aztán a zsidótörvények is törvények voltak, formálisan jogállami keretekben hozták meg azokat. A jogállamiságot ki lehetett forgatni, és mintha ennek előszelét érezte volna Sebastian. A regénybeli naplóíró ezért a fenyegető és valóságos politikai anomíás helyzetben lemond a politikai jogkövetelésről, de csak azért, hogy mélyebb kötődéseit emelje ki. „Az állam szabadon deklarálhat engem gözhajónak, sarki csillagnak vagy fényképezőgépnak, ezzel még nem szűnök meg zsidónak, románnak és dunainak lenni”. A benne megszólaló antiszemita hang ezt sokallja, és mintha ezért tartaná feleslegesnek és értelmetlennek a maga számára „a zsidókérdés politikai megoldását”. Azzal szemben „egyetlen megoldás érdekel,

13 Sebastian: *Cum am devenit*, 316.

14 Sebastian: *De două mii*, 25.

15 Sebastian: *De două mii*, 221.

16 Sebastian: *De două mii*, 222.

17 Sebastian: *De două mii*, 222–223.

és pedig a lélektani, a szellemi”. A havaseli régió szellemiségével azonosul. Havaselve „morális régió”, az ellenőrzi az országot. Ezzel megfordítja a hagyományos hierarchiát, mert a román köztudatban Moldvának jutott ez a szerep. Jászvásár volt a kultúrkritika központja, moldvai a nemzeti költő Eminescu, Moldva volt az erkölcsre és becsületre többlet és joggal többlet hivatkozó konzervatív párt bázisa. Moldva kulturális hegemoniát gyakorolt, Havaselve politikait a liberális párt révén. Sokáig érvényesült ez a munkamegosztás, amíg Bukarestnek a kulturális központ szerepe is nem vált túlnyomóvá. Sebastian tudta ezt, ezért úgy tett igazságot, hogy Moldva szerinte „termékenyebb, de zavarosabb is, az alkotás forrásai ott komplexebbek”. Nem véletlen, hogy moldvai a regénybeli kommunista zsidó és a jobboldali forradalmár is.

A regénybeli naplóíró számára a megoldás egyszerre egyéni és kollektív: „Azt hiszem, hogy az egyetlen mód ennek a nagyon régi fájdalomnak a tisztázására csak az, hogy én magam, egyedül, saját életem számára oldom meg az ellenségeskedéseknek és konfliktusoknak azon csomóját, amelyek a román társadalomhoz kötnek. Nem hiszem, hogy ez az elkülönülés menekülés, az enyéimmel való szolidaritás hiánya, ellenkezőleg, hiszen az nem lehet, hogy a drámát elfogadó és őszintén megélt ember tapasztalata mások számára ne szolgálja útmutatásként. Ezért sürgősebbnek és hatékonyabbnak tűnik nekem, hogy egyéni életemben megteremtsem a zsidó és a román értékek harmóniáját, amelyből ez az élet sarjadt, mint az, hogy mit tudom én milyen polgári jogokra tegyek szert vagy veszítsem el őket. Szeretném alkalomadtán megtagasztalni az antiszemita törvényeket, amelyek megsemmisíthetnék bennem a visszavonhatatlan tény, azt, hogy a Dunánál születtem és szeretem ezt a vidéket.”¹⁸ Ez az utolsó mondat így már másképpen hangzik, mint azoknál, akik azért idézik, hogy Nae Ionescu és Sebastian nézetei közé egyenlőséget tegyenek.¹⁹ Másképpen hangzik, annál is inkább, mert így folytatódik a regénybeli naplóíró vallomása: „Volt-e valakinek nagyobb szüksége egy házara, egy földre, növényekkel és állatokkal a láthatáron? Egy egyszerű dunai látvány helyrehozta, és nagyrészt meggyógyította mindazt, ami bennem absztrakció volt. Megnyugtatta a lázamat, rendbe hozott. Nem tudom, mi lett volna, ha máshova születtem volna. Biztosan más lettem volna. A folyó a maga királyi közönyének méltóságát állította szembe a belső

katasztrófákra való zsidó hajlandósággal. A táj egyszerűségével ellensúlyozta belső bonyodalmaimat. A bizonytalanságnak, a nyugtalanságnak a hullámok mulékony és örök játékát mutatta fel. / Olsó szimbólum. De legyen olsó vagy drága, nem kevésbé vigasztaló.”²⁰

Marta Petreu szerint megrázó ez a vallomás, ugyanakkor mazochista jellegű, amely szadista választ kapott. Ellentmond Ionescu asszimiláció-ellenességének, és annak, hogy az asszimilációra törő magatartást maga is elfogadhatatlannak tartotta.²¹ Valójában az asszimilációt átértelmezte. Asszimiláció helyett integrációt igenelt. Az asszimiláció fogalma tartalmilag kiürült és devalválódott, mindenekelőtt az antiszemitizmus miatt. Azt sugallta, hogy az lenne a kívánatos, ha a zsidók egész kulturális örökségüket megtagadnák, és miután ezt nem teszik, ha nemzetinek tartják magukat, akkor alakoskodnak. Viszont keserűen tette fel a kérdést Sebastian Comarescunak, hogy ő miért kevésbé román, mint Mihai Polihroniade,²² akinél otthon görögül beszéltek, és a háború alatt jól meggazdagodtak. Viszont annál keserűbben vette tudomásul, hogy 1939-ben Polihroniade is „politikai mártír” lett, Armand Călinescu lelövéséért bosszúból őt is kivégezték a börtönben, és ez – írja Sebastian *Naplójában* – „tragikus vicc”, hiszen csak karrierje érdekében csatlakozott a Vasgárdához, miután előtte a kommunizmussal kacérkodott. „Hogyan csinál az élet belőlünk többlet »vagy kevesebbet« annál, amik lenni akarunk!” A „kevesebbet” kegyeletből kihúzta, [azt, amit kihúzott, a továbbiakban is ékes zárójelbe teszem], de a tanulság így is: „Milyen kevés dolog függ valójában tőlünk.”²³

A Sebastian–Petreu-vita is kevesebbet csinált Sebastian dunaiságából, mint ami az volt. A fától nem látták az erdőt, és ez amennyire közhely, annyira igaz. Marta Petreu felrója Sebastiannak, hogy elfogadta az Anschluss igényét. De hát a német és az osztrák demokratikus forradalom követelte azt. Sebastian egyértelműen Románia integritásának a híve, és megbotránkozva jegyezte le, hogy barátja, Mircea Eliade beérmé területileg kisebb, de vasgárdista Romániával. 1936. november 5-én papírra veti: „Megjegyzek egy mondatot Mirceától és szó szerint visszaadom: Inkább egy kis Romániát, elvesztett tartományokkal, de megmentett burzsoáziájával és elitjével, mint proletár Nagy-Romániát. / És nyugodt volt. Nem ismerte fel, milyen hatalmas dolgot mondott.”²⁴ És megtoldotta: „Románia nem érdemel legionárius mozgalmat.”²⁵

18 Sebastian: *De două mii*, 225.

19 George Călinescu: *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. București, 1941. 877.

20 Sebastian: *De două mii*, 225–226.

21 Petreu: *Diavolul*, 141–142.

22 Petreu: *Diavolul*, 142.

23 Sebastian: *Jurnal*, 235.

24 Sebastian: *Jurnal*, 93.

25 Sebastian: *Jurnal*, 294.

Ilyen kisiklásra Sebastian publicisztikájában nincs példa. Olyasmit sem mondott, mint Cioran 1941 januárjában, aki, mielőtt a legionárius felkelést leverték volna, és ő végleg Párizsban húzta volna meg magát, így nyilatkozott éppen a kommunista Belu Zilbernek: „A Légió kitörli a seggét ezzel az országgal.”²⁶

Elsikkad a vitában, hogy Sebastian mennyire össze-európai összefüggésekben gondolkozott. Ha kárhoztatta Európát, azért tette, mert nem létezett, senki sem tartotta magát a meghirdetett elvekhez. „Az 1919-es békét – írta Sebastian 1932-ben – nem Wilson, a lelkipásztor mentalitású elnök, hanem Clemenceau, a tigris-dühvel tomboló elnök csinálta.” És még inkább kabinetfőnöke, aki a sajtót keményen cenzúrázta. A francia sajtó nem írhatott a németországi éhínségről, egy szót sem közölhetett a németországi szociáldemokrata forradalomról, amely elszakította a német népet egykori harcias uraitól. Nem lehetett írni a háború eredetéről szóló kutatásokról, nehogy a németek egyoldalú felelősségét megkérdőjelezzék. Semmit sem közölhettek, ami mérsékelhette volna a Rajnán túliakkal szembeni gyűlöletet. „Mindez a béke idején történt, amikor véget értek a harcok, amikor az egész világ hosszú gyógyulásra törekedett, és arra, hogy teljességgel elfelejtse a rémálmot.”²⁷ Amikor viszont az angol vezetők semmitmondó nyilatkozatot adnak ki Franciaországhoz való viszonyukról, akkor, amikor a világrend és polgári kultúra Franciaországtól függ, 1933 februárjában keserűen nyugtázza Sebastian: „Egy dolog bizonyos, a politika mélyen komolytalan mesterség, a legértékesebb embereket is leszoktatja az igaz árnyalatok tisztelétéről és az igazság józan kereséséről.”²⁸ Ugyanakkor lelkesen üdvözölte a francia demokrácia stabilizálódásának jeleit. Igazában pedig a szellemi közösségért lelkesedett. „Sebastian – írja Marta Petreu – a *Cuvântul* utolsó, 1934. január 1-jei számában két szöveget közölt, szerencsére kulturális jellegű”, az egyik *Ahol az irodalom válaszol a politikában* (Curtiusnak a Párizsban megjelent Balzac tanulmányáról)”, a másikat M. C. Ghyka könyvéről. „A zöld vizek, amelyekben – mint Ludo [Sebastian legvadabb zsidó kritikusa, majd 1945 után nagy kommunista] észrevételezte – »pisztrángként« lubickolt, volt idejük elvörösödni” a legionáriusok és Duca véréből.²⁹ Ez a cinkos-tézis háttérbe szorítja a Curtius-előadástól szóló eszmefuttatást, ami önmagában cáfolja a cinkos-tézist. „Ne mondják – írja Sebastian – , hogy ez a fejlemény

tisztán esztétikai jellegű. Vagy hogy ennek a politikához semmi köze. Az emberi nem ostobasága elég nagy ahhoz, hogy a legostobább szenvedélyek alá temesse a legtisztább értékeket. Talán nem tudják, hogy a háború alatt Franciaországban árulásnak számított meghallgatni egy Beethoven-szimfóniát. Talán nem tudják, hogy ugyanekkor Berlinben meghallgatni egy Debussy-poémát hadbíróságért kiáltó bűn volt. [...] Egy német, aki akkortájt Montaigne-től egy oldalt ízelgetett volna, vagy egy francia, aki örömét lelte volna egy Goethe-versben, nem tett volna kevésbé kihívó és hősies bolondságot, mint az, aki egy tűzvész lángnyelvei közé veti magát, hogy megmentse egy könyvet. Egyáltalán nem túlzás, ha úgy vélem, hogy egy irodalomtörténeti tanulmányban olyan tény rejlik, amelyik szembeszegül a legszörnyűbb politikai eseményekkel. És nem hiszem, hogy komolyabb dolog, Boncour-t vagy Goebbelst kommentálni, mint azt, amit Ernst Robert Curtius mond. Még nincsen minden elveszve, ha ez lehetséges. Ez az »ez« azt jelenti, hogy az értelmet még nem fosztották meg minden jogától, magasabb közösség érzése érvényesül a sötét elleneségeskedések fölött, amelyeket oly ügyesen és bűnös módon szítanak, akik kihasználásukból élnek. Curtius amikor Balzacról beszél, és a franciáknak és németeknek egy jellegzetesen francia író magyaráz, akkor ezáltal megerősíti egy olyan szellemi birodalom létét, amely kivétel nélkül mindenkié, minden gondolkodó és érző emberé.”³⁰

Ha arra gondolunk, amit Sebastian a zsidó és a román értékek összhangjáról írt, akkor elmondható, hogy zsidósága univerzalizmusának egyik forrása, románsága partikularizmus, dunaisága pedig regionalizmus – (vagy egy sajátos, „másodrendű”, mégis tehermentes univerzalizmus). Ez utóbbi – horribile dictu – Nae Ionescu korai tájékozódásának valamiféle folytatása. 1919 nyarának végén Ionescu ugyanis arról írt, hogy az önálló Ausztriával valamiféle hidat akarnak teremteni a német ipar és a Balkán, valamint Kelet között, „főleg akkor, ha eljutnának a dunai országok konföderálásához, ami lehetséges”.³¹ Marta Petreu azt is felrója Sebastiannak, hogy miután elmarasztalta az újságírást, miért nem maradt meg ügyvédnek, miért folytatta politikai kommentátori tevékenységét 1933 után is az Indexnél. Az Indexbeli cikkeket viszont nem ismerteti. Márpedig ezek következetesen Hitler-ellenesek. Ez a vezérmotívumuk, de nemcsak ebben merülnek

26 Sebastian: *Jurnal*, 294.

27 Mihail Sebastian: *Jurnal de epocă*. București, 2002. 606.

28 Sebastian: *Jurnal de epocă*, 607.

29 Petreu: *Diavolul*, 123.

30 Sebastian: *Jurnal de epocă*, 618–619.

31 Nae Ionescu: *Suferința rasei albe*. Iași, 1994. 149.

ki. 1933 júliusában, miután bemutatta azt, hogy Franciaország és Olaszország miként játszanak össze az Anschluss megücsítésére érdekében, leszögezte: „Közép-Európát nem Rómában, nem Párizsban és talán nem is Berlinben csinálják. Ezt a Dunán és a Duna mellett csinálják, Budapesten, Bécsben, Belgrádban, Bukarestben... / Ha csinálják...”³² Majd amikor 1933 augusztusában, amikor a hatalmak egymás elleni törekvéseit elemezte, figyelmeztetett: „Az életben szinte semmi szerveset sem tesznek valami »ellen«, és szinte mindent »valamiért« tesznek. Valamiért. »Közép-Európa« önmagáért jön létre, vagy nem jön létre.”³³ Az üzenet egyértelmű, a dunai országok jobban tennék, ha egymással együttműködnének, ahelyett hogy elvesznének a nagyhatalmak játszmájában. A szerves fogalma Nae Ionescu szótárából való, de ki vonná kétségbe Sebastian állításainak igazát? 1937-ben Genfben megismerkedett egy magyarral, aki új magyar nemzedékről beszélt neki, és területi revízió helyett „a Duna medence és a Balkán új politikai szervezetéről”. „Úgy tűnik nekik – írta Mircea Eliadénak – , hogy a dunai és balkáni politika mentesítene minket – románokat, jugoszlávokat, magyarokat, csehszlovákokat – a nagyhatalmak veszélyes – még akkor is, ha olykor kedvező – gyámkodásától.” A lényeg: „Meg kellett egyeznem vele abban, hogy ez a politika (amelyben

egyébként a hajdani Cuvântul külpolitikájára ismertem) nagyon is megfelelne nekünk, de csak a mai helyzetből lehetne kiindulni, amely helyzetet mint indulási pontot a magyaroknak őszintén véglegesnek kell tartaniuk.”³⁴

Nemes törekvés, de annyi jó szándékot feltételezett volna a világtól, amennyi aligha lehet benne. Jó-hiszeműsége ellentétben állt realitásérzékével. Ez íratta és húzta ki vele a regényét ért támadásokra készített válaszában a következőket: „Magányos emberek pártjáról álmodom, amelynek nincsen székhelye, nincsen programja, nincsenek mandátumai, nem tart gyűléseket. A magányos ember felelős ember.”³⁵ Ehhez tartotta magát, akkor is, amikor 1944. augusztus 23-án sikerült a kiugrás. Miután néhány nap alatt kiírta magából dühét és felháborodását, naplójában gratulált magának, hogy ott hagyta a kommunista „Szabad Románia” című lapot, mert: „Az indoktrinált ostobaságot nehezebb elviselni, mint a tiszta és egyszerű ostobaságot.”³⁶ Dunaiságunk vajon ennek lesz az áldozata?

32 Sebastian: *Jurnal de epocă*, 638.

33 Sebastian: *Jurnal de epocă*, 644.

34 *Dosarul Eliade. II.* Szerk. Mircea Handoca. București, 1999. 37–38.

35 Arhivele Naționale, București, Colecția scriitorilor români, Sebastian, 2. 55.

36 Sebastian: *Jurnal*, 558.

Gyes-ikon XXI.

PÓSA ZOLTÁN

Orgiák és naptüzek

*Térbesűrült freskó
Nyakaszegett idő
Lélektűz eredő
Pokolparázs hordó*

*Ördöghamuval telt
Holt térben vitázó
Két világgal párzó
Sátánfi szüretelt*

*Véres lakodalom
Élet halál közti
Világvég mögötti
Szörnyű vigadalom*

*Orgiák tüzeben
Hamvad el a lelkünk
Új lét reményében
Nap tüzeben fürdünk*

Éteri jázminok

*Sötétszürke habok
Ellenfénybe ékelt
Éteri csillagok
Éjjeli jázminok
Világító lények
Nyüzsgők és serények
Balatoni éjbe
Ébenszínű légbe
Fúródva vágódunk
Lihegve nyomulunk
Egyre élesebben
Az öröklét felé
Menjünk hazafelé*

Lélekharang

*Múlnak az esztendők
Tisztul a félelem
Rám pergő fájdalom
Kísér át éltemen*

*Jaj, csak most születtem
Épp, hogy megérkeztem
Már a távozástól
Kellene rettegnem*

*Mert csak átutazók
Vagyunk e világon
Ébressz, lélekharang
Hisz a lét csak álom*

*Úz a kóbor lélek
Örök távozásra
Ébressz, lélekharang
Újabb utazásra*

*Elszáll a félelem
Útra készen állok
Hív az örök élet
Harangszóra várok*

Segíts meg, szerelmem

Barna Mártának házassági évfordulónkra

*A fiatal szeder
feketén kiáltott
a véres földtekén
naplementét látott
És megfeszítettett
kínzó szorongásunk
fakó délkeresztjén
a gondolat
Miközben kiszárad
üvöltésben torkod*

*Segíts meg, szerelmem
Általad létezem
Éltem szomjúságom*

Haláltangó?

Beszélgetés Pósa Zoltánnal

Pósa Zoltánnak először nem a verseit vagy prózáit olvastam, hanem a Hernádi Gyuláról írott hiánypótló monográfiáját. Kezdetben csupán öreg barátunk személye kapcsolt össze minket. Ez az ismeretség attól kezdve mélyült el, amikor elolvastam *Aranykori tekercek* című nagyregényét. Azóta összeköt bennünket a megalkuvásmentes társadalomkritika és az öntörvényű világ megteremtése iránti igény is. Bármelyik művét veszem elő, mindegyikből kiderül, hogy tartása évtizedek óta változatlan az arctalan szellemtipró nagyhatalmakkal szemben; nem csapódik egyetlen divatos irányzathoz sem; képtelen az alkura a modern világgal, és van bátorsága időtlen keresztényként élni; íróként, költőként és hírlapíróként ugyanazzal a szívóssággal és határozottsággal kiáltani Istenhez. Sok kötetlen beszélgetésünk előzte meg ezt a mostanit, amely gazdagréti otthonukban jött létre, és nem titkoltan az összegzés szándékával is készült.

– *Korábbi, gazdagréti, balatonföldvári beszélgetéseink alapján számomra úgy tűnik, hogy meglepően hamar jutottál el a Kádár-rendszer hazugságainak, illetve az Aczél György által tiltott, türt vagy támogatott kulturális élet kirekesztő tulajdonságainak leleplezéséig. Életműved legmarkánsabb darabja, az Aranykori tekercek is ezzel a szándékkal íródott. Bevezetésképpen jó lenne, ha átfutnánk a nagyregényed megírásáig ívelő életpályádat. A múltkor nevetve említetted, hogy egyesek már fiatalon jobboldali anarchistának tartottak, a későbbi káderlapokra pedig azt írták: reakciós partizán vagy. Rájöttél, honnan van benned a makacskodásra, lázongásra és szembenállásra való hajlam? Talán családi vonás ez nálad?*

– Tényleg a zsigereimben van, hogy mindent, ami nekem nem tetszik, vagy amivel nem értek egyet, gondolkodás nélkül, szinte anarchisztikusan elutasítok. Azt hiszem, ezt a tulajdonságot főként anyai ágról örököltem. Családunk gyökerei részben Felvidéken, részben Székelyföldön sarjadnak. Pósa Lajos, a magyar gyermekirodalom klasszikusa volt a dédnagybátyám, ő Felvidéken,

Nemesradnóton jött e világra. Képtelen módon néha irredenta költőnek szokták nevezni, pedig már 1914-ben elhunyt. Édesanyámék családja háromszéki, tagjai Uzonból származnak. Az anyai nagyanyám családja uzonyi és máramarosi, a nagyapám pedig aradi születésű. Mind a ketten református tanítók voltak. Az apai nagyszüleim félig felvidékiek, félig partiumiak. Apai nagyapám, idősebb Dr. Pósa Péter esperes, születésem előtt két évvel hunyt el, Miskolcon az Avasi Református templom mellett van a sírja. Apám a születésemkor Debrecenben volt színikritikus, majd 1952-től a szocialista újságírás minden ágából kiábrándulva Szegeden tanított a József Attila Tudományegyetemen. Édesanyám a Kossuth Lajos Tudományegyetemen a Francia intézetben volt tanársegéd. A szüleim hamar elváltak. Nagyváradi származású nevelőapám, Dombrowszky József nyelvész, akiről azt hitték, hogy az ósláv és óoroszlánytörténetet fogja megreformálni, de nem sikerült neki, mert mint egykori ötvenhatos, túlságosan sok akadályba ütközött. Kiskoromtól kezdve úgy viselkedtem, mint egy felvidéki dzsentri gyerek, vagy egy nagytermészetű

székely rabonbán. Anyáméknak sok fejfájást okoztam a magatartásommal. Fékezhetetlen székely vérem nem engedte, hogy nyugodtan üljek az iskolapadban. Képtelen voltam egy-egy órát kibírni, másokat sem hagytam figyelni, állandóan fészkelődtem, vagy beszélgettem. Költői pályám úgy kezdődött, hogy hat és fél évesen megírtam két nagyon rossz verset. Bennük olyan hangon beszéltem az Istenélményemről, mintha a munkásmozgalmat dicsőíteném egy csasztuskában. Édesanyán megmutatta kis klapanciáimat egy reakciónak bélyegzett költőnek, Marczonay Tibornak, aki rögtön észrevette, milyen jól fűzöm egymáshoz a szavakat, megérezte a bennem rejtőzködő, ahogyan ő mondta, „zseniális” prózáirót. Az első igazi versemet gimnáziumban írtam, amikor elsőként beleszerettem egy osztálytársnőmbe. Ez a vers azután kézről-kézre járt, sokan idézték udvarlás közben, barátaim hódító eszközévé vált, én meg kaptam rá egy ötöst magyarból.

– *Kiknek a művei voltak az első olvasmányélményeid?*

– Olvasni nagyon szerettem attól kezdve, hogy nagyapám négyévesen, mikor mumpszosan nyomtam az

*Az író szülei: Nagy Ilona és Pósa Péter
(Vámospercs, 1943)*

ágyat odahaza, megtanított írni és olvasni. Érdekes az is, hogy eleinte nekem meséltek a felnőttek, majd elkezdtem fejből mesélni a nagynénémnek, Uzoni Uzonyi Rózsika néninek, mindenféle elképesztő történeteket manókról, tündérekről, varázslókról. Nyolcéves koromban elolvastam Jean Cocteau *Vásott kölykök* című regényét. Édesanyámat ez megdöbbenetette, ráadásul ezután a szülői könyvtárból kiválasztottam a Bibliát, illetve Szabó Dezső regényét, a *Csodálatos életet*. Ez a névsor hamarosan kiegészült Sinka Istvánnal és Nyirő Józseffel, majd Jókai Mórral. Mire felépültem, „megfertőzött” az Istenhit, a hazaszeretet. Ezekhez társult a kommunizmus feltétel nélküli utálat.

– *Nem akartak megszabadulni tőled a tanáraid a gondolkodásod és a magatartásod miatt?*

– Dehogynem. Sokszor. Az 1956 után letartóztatott színművész-génius, Mensáros László fiához, Péterhez hasonlóan én is fekete bárány lettem. Állandóan ki akarták tenni a szűrőmet az iskolából. Mindig engem vádoltak meg azzal, hogy verekedéseket kezdeményezek, holott ez nem minden esetben volt igaz. Hasonlóképpen stigmatizáltak, mint

Nyilas Misit. A bolsevik igazgatóhelyettes már saját magam miatt utált jobban, azt mondta rólam: kisugárzik belőlem a bajkeverő, mert afféle „fiók ötvenhatos” szerepet akarok játszani. Bármilyen rendbontás történik, ő elhiszi, hogy én tehetek róla, mert idegesítő és lázító természetemmel ráveszem a többiekre arra, hogy botrányt kavarjanak. Ebben lehetett valami, mert előbb-utóbb minden nagyobb balhéba belekeveredtem, s olyannyira nem titkoltam, hogy utálom az oroszokat, amiért leverték a forradalmat, hogy anyámékat 1958-ban berendelték miattam a rendőrségre. A helyzetemet tovább rontotta, hogy nagyszüleim addig kardoskodtak, amíg el nem kezdtem jámi ötödiktől kezdve református hitoktatásra. Hetedik osztályos koromban konfirmáltam a Nagytemplomban, a fél város szeme láttára vettem magamhoz az úrvacsorát. Ezt egyetemi oktatók gyerekének nem nagyon nézték el, anyámat és nevelőapámat újra vegzálni kezdték. Emiatt az öcsém már nem is konfirmált.

– *Mit csináltak a szüleid 1956 őszén?*

– Nevelőapám tagja volt az egyetemi munkástanácsnak. Várta, hogy mikor jönnek érte, de nem vitték el. Ehelyett 1990-ig folyamatosan azt kellett tapasztalnia, hogy mindig falakba ütközik. Szomorú, meghasonlott ember vált belőle. Egy ideig hagyták érvényesülni a tudományos pályán, de amikor meghívták a Sorbonne-ra professzornak, azzal törték ketté a karrierjét, hogy nem adtak neki kiutazási engedélyt. Szegedi édesapámat, aki az ottani tüntetésen az elsők között vonult, valószínűleg börtönbe zárták volna, ha az apósa nem emeli ki az aktáját az

elitélendők közül. Megtehetette, mert elvállalta, hogy vérbíró lesz. Időközben megérkezett Szegedre Király István, akit azért küldtek az egyetemre, hogy csináljon rendet. Édesapámat számúzták a szegedi főiskolára, az 1963-as amnesztia után visszakapta az egyetemi katedrát. Akkor azonban az előadásain bírálni kezdte Kádár Jánost. Többek között azt mondta róla, hogy sokkal rosszabb Rákosi Mátyásnál, mert a nemzet gerincét roppantja meg, kiirtja az emberekből az ellenállásra való hajlandóságot. Emiatt a kandidátusi disszertációját mindig visszadobták. Docens maradt örökre, 1979-ben nem bírta tovább a feszültséget, és öngyilkos lett. A családomat ért megrázkódtatások csak fokozták bennem az ellenzékiiséget.

– *Hogyan alakult az életed 1956 után?*

– A felső tagozatot az egyetem gyakorló iskolájában kezdtem, matematikatanár osztályfőnököm, aki egy ávos felesége volt, gyűlölte a családkunkat. Borzasztóan utált engem. Onnan azért rúgtak ki másfél hónap alatt, mert a Kossuth utcán az iskolából hazafelé menet nyolcan-tizen egymásba karolva vonultunk és azt kiabáltuk: „Aki magyar, velünk tart!” A tanárok szétkergettek bennünket, társaim bevallották, hogy az én ötletem volt. Képzeld el, milyen

Debrecen, Piac utca 3., az író első hajléka

következményekkel járt ez 1958-ban! Szerencsére fölvettek a Református Főgimnázium épületében működő Péterfia Utcai Általános Iskolába, amit „kisrefi”-nek hívtak, a jó részben közös tanári kar okán is. A szüleim őszintén beszéltek előttem arról, hogy milyen korban élünk, de azt is elmondták, hogy az iskolában ezekről a dolgokról nem lett volna szabad semmit sem szólnom. Ennek ellenére én nyíltan szidtam az oroszokat, amiért levették a forradalmat. Erről újra értesítették a rendőrséget, ahonnan édesanyám egyik volt tanítványától visszahallotta a történetet, ő lépett közbe, azért úsztuk meg. Még mindig nem tanultam. 1959-ben, a május elsejei egyetemi felvonulásra anyámék magukkal vittek, de előtte megeskettek, hogy nem csinállok bajt. Nem is tettem semmit addig, amíg az egyik szervező a kezembe nem adott egy vörös zászlót, amit én azon nyomban odavágtam a földhöz, s rátapostam, azt mondva: „Hiszen ez a gyilkosok zászlaja!” Az egyik későbbi kedvenc tanárom, rövid tanársegédi és irodalmi szerkesztői pályafutásom idején főnököm, a legendás Ady-kutató, Kovács Kálmán mentette meg a helyzetet azzal, hogy gyorsan kezembe nyomott helyette egy nemzeti színű zászlót. Aztán félrevont és kerek percc kimondta: ha nem akarom veszélyeztetni a szüleim állását, sőt, most már a szabadságát is, tegyek lakatot a számra. Neki hittem, mert ő is 56-os volt, de most már ő mondta: „Vigyázzak, mert azokat, akik fejjel mennek neki a falnak, senki sem menti meg a mai világban, hasonló helyzetben őt is cserbenhagyták a barátai.” Ez csak részben indokolja, miért akartak a szüleim mindenáron nyelvést farag-

ni belőlem. Életemben először rövid, átmeneti időre hajlottam a szülői szóra, ugyanis negyedikes gimnazista koromban visszakaptam a verseimet az Alföld szerkesztőségében azzal az indokkal, hogy a formavilágom túl

Esküvői kép (1976. október 9., Debrecen)

bonyolult, stílusom barokkos és dekadens, a mondanivalóm vagy túlságosan elrugaskodik az anyagi valóságtól, túl sokat „kereszténykedek”, vagy pedig egyértelműen elutasító vagyok a mindennapok tapasztalataival szemben. A szerkesztőség szerint a Kádár-rezsim világa nem ennyire sötét, legalább azt el kellene döntenem, hogy urbánus vagy népi ellenzéki akarok lenni, a kettő együtt, a harmadik tiltott irányzattal, a kereszténységgel megfejelve elfogadhatatlan, ezért integrálhatatlan vagyok. E szavak kíséretében a szerkesztő jóságos mosollyal a kezembe nyomta verseimet, amelyek 1990 után hiánytalanul megjelenhettek.

Ez a körmönfont elutasítás győzött meg arról, hogy átmenetileg engedelmes gyermekké válva orosz-német szakra adjam be a jelentkezésemet. Második évben mégiscsak visszakanyarodtam a magyar szakhoz úgy, hogy a német mellett párhuzamosan lettem az összes vizsgát magyarból is, de ez az idegeimet teljesen tönkretette.

– Érték olyan szellemi hatások az egyetemi évek alatt, amelyek tovább mélyítették szembenállásodat a rendszerrel?

– Az egyetemen kiteljesedett a reakcióssá válásom. Egy lány, aki olvasta a verseimet, azt mondta, hogy tipikusan keresztény-egzisztencialista költő vagyok. Erre a szüleim kutatójegyével kikölcsönöztem a könyvtárból Sartre, Camus és Heidegger műveit. Elmélyültem az egzisztencializmusban, hogy megtudjam, valójában ki is vagyok én. Hamar beláttam azonban, hogy a keresztény jelző találó, egzisztencialista viszont csak annyira vagyok, mint minden fiatalember, aki kételkedő elmével keresi önmagát az univerzumban; az elfogadhatatlan államszocialista társadalomban és a konzervatív mikrovilágban, ahol az ember egyszerre kénytelen tiltakozni a baloldali, ateista diktatúra és az ókonzervatív iskolai, szülői „vaskalaposság” ellen. Az én helyzetemet még bonyolultabbá tette az, hogy már a rendszeres templomba járást is titkolni kellett anyámék előtt is. Dühömben református létemre elkezdtem misére járni a Nagy Sándor telepi katolikus templomba. Talán innen erednek keresztény, forradalmár, jobboldali anarchista, reakciós partizán viselkedésem gyökerei. Másodikban a filozófia tanszék egyik viszonylag nyitottabb adjunktusa

Az író 50. születésnapján Gazdagréten (1998)

Balról: Ferencz Ilona és Dobrovsky Ádám (az író öccse és felesége),

Barna Márta és Pósa Zoltán

megkedvelte a gondolkodásomat, és többféleképpen megpróbált integrálni. Elküldött egy gimnáziumba, hogy vallás és szocializmus címmel tartsak szemináriumot. Mire én a középiskolában az egyetemi párttitkár lányának füle hallatára kijelenttem: „Nekem azért nem okoz gondot a vallás és a szocializmus összeegyeztetése, mert nem vagyok szocialista, igenis van Isten, én hamarosan meg fogok házasodni, elveszem a szerelmemet, és a református egyház szervertartása szerint esküszünk meg a Nagytemplomban.” Majdnem kirúgtak. Harmadéves koromban részegen kövel bedobtam a pártbizottság és a volt gimnáziumom épületének ablakait. November 6-án pedig kiszereztem a zászlótartókból a vörös színű lobogókat, és mindet beállítottam a kukába. Ebből már rendőrségi ügy lett. Tamkó Sirató Károly orvos öccse mentett meg. A detoxikálóban ő látott el, én meg megkérdeztem tőle, hogy véletlen-e a névazonossága a költővel. Erre felkapta a fejét. „Te olvastad a bátyám verseit?”, kérdezte. Valahogy rávette a rendőr főhadnagyot, hogy a jelentéséből hagyja ki a vörös zászlókat, csak azt írja bele, hogy

részegen randalíroztam. Az ügynek ezzel még nem volt vége. Egy ezredes behívatott és alaposan megmosta a fejemet. „Ezzel a magatartással csak azoknak használod, akik a nyakadat akarják törni. Igen, jól hallok, azok örülnek legjobban, akiket örökké

szidsz, a látszólagos elvbarátaid pedig úgyis cserbenhagynak, amint bajba kerülsz.” Kiderült, hogy édesanyám tanítványa volt, 1956 után is ő védett meg bennünket. A debreceni rendőrségen kesztyűs kézzel bántak velem. Kovács Kálmán tanszékvezető azzal biztatott, hogy ha nincs több botrányom, akkor egyetem után bevisz az Alföldhöz szerkesztőnek, külsős előadóként pedig meghúzzhatom magam a magyar intézet könyvtárában, s aztán egy-másfél év múlva becsúszok a tanszékre is. Mind

A szent család a balatonföldvári Bádóg kocsmában (1999)

a két helyen ő lett volna a főnököm. Arra gondolt, hogy ír majd rólam egy pozitív jelentést, melynek hatására idővel főállásba kerülhetek az egyetemen. Ezt az hiúsította meg, hogy nem kaptam ajánlást a KISZ-től, sőt éppen

ellenkezőleg, úgy vélték: politikai okokból „a klerikális reakció képviselőjeként” alkalmatlan vagyok arra, hogy egy szocialista egyetemen tanítsak. Nem csak a botrányok miatt. Időközben megjelent az Alföldben három tanulmányom, az egyik Hernádiról szólt, arról azt mondták, hogy keresztény egzisztencialista szellemiségű. Egy Lengyel Józsefről szóló tanulmányomban leírtam, hogy a vörös és a barna diktatúra egyformán emberellenes. A harmadikban dicséző szavak mellett elmarasztaltam Ladányi Mihály költőt azért, mert csak kincstári ellenzéki. Hálás vagyok a Kossuth Lajos Tudományegyetem legendás nagy tanárainak, az elhunyt Barta Jánosnak, Bán Imrénnek, Juhász Bélának, a két ötvenhatosnak: Julow Viktornak és Kovács Kálmánnak, valamint az élőknek, Szuromi Lajosnak, Fülöp Lászlónak, Görömbei Andrásnak és Imre Lászlónak az indíttatásért. Nekik is köszönhető, hogy ezek a tanulmányaim később megjelentek.

– *Sohasem próbálkoztak azzal, hogy megnyerjenek a maguk számára?*

– Ötödéves koromban megkeresett egy rendkívül intelligens, barátságos, nyakendős úr, aki fölkért arra, hogy legyek a Kommunista Ifjúsági Szövetség Központi Bizottágának tagja. Behívatott az egyetem kulturális bizottágának negyedik emeleti helyiségébe, s nagyon nyájasan és őszintén beszélt. Elmondta, hogy a KISZ KB-ből kerülnek ki a magyarországi nagy napilapok, központi folyóiratok, a televízió, a rádió, a tudományos kutatóintézetek és az egyetemek vezető káderei. A káderlapom nagyon rossz, de az a különbség az ötvenes és a hatvanas évek között, hogy „ha benő a fejem lágya, a bűneim egyik napról a

másikra meg vannak bocsájtva”. Olyan fizetést ígért, amiről a tanárim álmodni sem mertek. Nyomban beköltözhettem volna egy KISZ lakótelep ötvenöt-hatvan négyzetméteres lakásába, amelyet három év múlva, hacsak nem csinállok valami stiklit, jelképes áron megvehettem volna.

Gondolj bele – egy pártállami rendelet következményeként 1990-ig – másnak öt évig kellett egy huzamban Budapesten laknia, vagy megszakítás nélkül főállásban dolgoznia ahhoz, hogy beadhassa egyáltalán a lakáskérelmet valamelyik fővárosi tanácsnál, s ha megkapta, fél életem át törleszthette a részleteket. Ha igent mondtam volna, 1972 szeptemberétől beiskoláztak volna az Országos Vezetőképző

Központba, azaz az MSZMP főiskolára, közismert nevén: a pártfőiskolára. Havonta egyszer el kellett volna mennem vidékre, egy gyárba vagy téeszbe, s ott kérdőíveket kitölteni, beszélni az igazgatóval, a párttitkárral, néhány általuk kiválasztott munkással. Az összegyűlt anyagból, ha lett volna hozzá kedvem, a saját nevemen írhattam volna szociográfiai, szociológiai tanulmányt, vagy átadom a központnak, ahol valaki más ír belőle valami jó kis szociot tanulmányt, novellát, esetleg valami mást. A hiúságomra próbált hatni, amikor azt állította, hogy „nagya tisztelnék” (sic), és félre ne értsem: nem a belügyminisztérium keresett meg, nem akarnak belőlem ügynököt csinálni, mert mindenki tudja rólam, hogy egyenes ember vagyok, aki képtelen a konspirációra. Nekem nyíltan felajánlották: vagy mindent, vagy semmit. Vagy nyíltan közéjük állok – mondta –, vagy elterjed rólam, hogy nemet mondtam, s mivel „ők”

mindenütt ott voltak, ahol a sorsdöntő ügyekről határoztak, még egy vidéki lap hétvégi mellékletében szereplő vers közlését is megakadályozhatták. Nem kértem gondolkodási időt, rögtön nemet mondtam.

– *Hogyan gondoltad el a folytatást az egyetem befejezése után?*

A római Angyalvár csúcsán (2006)

– Nem foglalkoztatott. Úgy vélttem, hogy ilyen apróságokkal nekem nem kell törődnöm. Az Isten majd elrendezi valahogy az életemet. A lényeg, hogy szabadon írhattam. Irracionális módon voltam meggyőződve arról, hogy engem nem fognak „elsikkasztani”, én leszek az, aki mégiscsak áttöri valahogy az ideológiai korlátokat, mert Isten segít, és az igazi tehetség nem kallódhat el még a diktatúrában sem. Beletörődni azonban nem tudtam az akkori állapotokba. A lényemből, az arcomból, az egyéniségemből, a munkáimból a világ tökéletes elutasítása áradt, ahogyan azt Pilinszky János meg is jegyezte a verseim kapcsán, amikor egyszer találkoztunk – tehát reménytelen eset vagyok.

– *Mennyire erősített meg eltökéltségedben a Hernádi Gyulához fűződő barátságod?*

– Teljes mértékben, méghozzá kezdetektől fogva. Gyulával úgy ismerkedtem meg, hogy 1971-ben az Egyetemi Színpadon rendezett szer-

zői estjén bemutatkoztam neki, és odaadtam a verseimet az *Aranykori tekercek* első fogalmazványával együtt. Eltökélt szándékom volt, hogy a szakdolgozatomat Hernádi műveiből fogom megírni. Már nagyon vártam a következő személyes találkozást, erre a Gellért Szálló

presszójában került sor, ahol később oly sokszor ültünk le beszélgetni. Először a verseimet és a prózáimat olvasta el. Azt mondta: ha azok nem lettek volna nagyon jók, akkor lebeszélte volna arról, hogy róla írjak szakdolgozatot. Hernádival a sorsunk inntől kezdve összefonódott. 1972 novemberében az irodalmi napok alkalmából szeretttük volna színre vinni a *Száraz barokk* című parabola-novella alapján írott egyfel-

vonásosunkat, amely arról szólt, hogy a vörös diktatúra még a barnánál is rosszabb. A bemutatót megakadályozta a rendőrség, arra hivatkoztak, hogy időközben betiltották az előadást. Tiltakozásképpen a színészekkel tüntetőleg leültünk a díszudvar közepére, és sokáig nem voltunk hajlandóak mocanni sem. A többséget hamar jobb belátásra térítették a helyszínre érkező pártvezetők. Én addig nem álltam fel, míg a darab rendezője el nem kezdett hibáztatni mindenért, s könyörögni, hogy hagyjam abba, mert őket rúgják ki miattam az egyetemről. Utána megvádoltak, hogy „kis 56-ot” akarok kirobbantani a városban. Ezután végképp búcsút mondhattam az Alföld szerkesztőségének, illetve az egyetemnek. Mivel négy hónapig sehol sem dolgoztam, keresni kezdett a rendőrség, akkoriban még létezett a közveszélyes munkakerülés. Ettől kezdve számos munkahelyem volt 1985-ig, amikor megjelent első

könyvem, az *Ama török*, amelynek kiadását nyolcéves huzavona után Gyula harcolta ki Kardos Györgynél, a Magvető Kiadó ex-ávós igazgatójánál. Az 1985-ben Hernádiról írott monográfiát öt évig aszalták, 1990-ig nem jelenhetett meg, mert lelepleztem az életmű diktatúraellenes vonásait. A rekorder az *Aranykori tekercek*, melynek első változata 1970-ben készült el és csak 2003-ban jelent meg, erről Gyula gyönyörű méltatást írt a Lyukasórában.

– *Hogyan határoznád meg élet-szemléleted körvonalait és határait?*

– Életművem mágneses központja, az opus magnum, az *Aranykori tekercek* üzenetével válaszolnék. Én nem hitetlen egzisztencialista vagyok, aki szerint a semmiből jöttünk, s visszatérünk oda. Regényhősöm, szócsövem, Szeép Barna Zoltán barokk egyetemességélményre, a bibliai tíz parancsolat, az ószövetség és az evangéliumok kozmikus élményére, az isteni teljességre vágyik, a szabadságért rajong. Született keresztény hívő vagyok, akit többször is megérintett íróként, költőként, magánemberként a Szent Lélek közvet-

len megtapasztalásának élménye. Az *Aranykori tekercek* (2003), a *Menekülés négy sávon* (1994), a *Mediterrán tinta-búra* (1999), valamint versköte-tem: a *Magyar vagyok* (1997), az *Alászállás* (2006), az *Olvasó* (2007), a *Törött tükörbe néztél* (2008) ta-

núskodnak arról, hogy a református, a hitre és az angyali útra eleve elrendelésben és a katolikus szabad akaratban és választásban egyszerre hívő gondolkodó vagyok. A verseimben a világot olyannak ábrázolom, amilyennek látni szeretném.

– *Tudom, nincs nehezebb a költőnek, mint az alkotói módszerről beszélni, de neked ez is menni szokott.*

– A versírás Istentől érintett, lebegő, emelkedett állapot, mintha a mindenható diktálná felülről a sorokat. Mindig érzem, hogy papírhoz (vagy a Magyar Nemzet szerkesztőségében, ügyeletben), számítógéphez kell ülnöm, és csak arra emlékszem, ami előtte történt és arra, hogy már javítom is. A próza teremtése közben nem csak érzem, de tudom is, hogy benne vagyok. Versíráskor emberfeletti állapotba kerülök, illetve: mintha a fejemnek, az agyamnak egy hasonmása telepedne tényleges, fizikális koponyámra, és az mozgatná a karomat, a kezemet. A vers a maga egészében már kész lehet belülről, csak felszínre kell hozni, nálam ez ötféle hangnemben sikerült. Az egyik inspirálóm az Evangélium, a négy kötetemből s a kéziratossá válásuktól jelentős hányadot tesznek ki az Ó- és Újszövet-

Márton Évával, Farkas Antal rendező-operatőr feleségével (Zetelaka, 2008.)

Tamási Áron házában, Farkaslakán (2008)

ségi enigmákból, képekből, aforizmákból kikristályosodott versek. Legalább ugyanennyi szerelmes versem van, amelyekben az önmagát meghatványozó „Én-élmény” helyett a „Mi-élmény” dominál. Jellegzetességük, hogy szinte mindet a feleségem, a nevesített múza, Barna Márta ihlette, ami unikum a magyar költészetben. A harmadik fő témám a hazaszeretet, e költeményekben visszasírom Nagymagyarországot, dicsőítem szülőhelyem, Debrecen, „második új hazám”, Balatonföldvár, Szántód, Kőröshegy, Hévíz, Mária-pócs, az őshaza, Erdély, Szováta, Székelyudvarhely, Csíksomlyó, Kézdiszentlélek, a Békás szoros, Nagyvárad, Jádvolgye és Felvidék szépségeit és néha Belissima Itáliát. Spirituális verseim a magyar ősvallásból, a kelta hitvilágból a jelenre tekintő, jövőben bízó belső forrongásaimból és a konkrét anyaországi, erdélyi, felvidéki, olaszországi útjaimból táplálkoznak. A negyedik csoportba tartoznak a halálfélelem, a szorongás, a rettegés hermetista zsoltárai. De vannak a verseim között groteszkek, imitáltan ripacszkodó, bohócokó opusok, „kaparcsok” is. Eddig mintegy négyszázötven verset menttem meg az elégetéstől.

– *Próza munkáidban azért igen csak tágitasz az említett gondolatrendszereken, bizony sikamlós,*

erotikus, szuper érzéki jelenetek, szabad szájú párbeszédetek teszik változatossá életművedet. Nem véletlenül nevezett Erős Kinga a spanyol, vagy latin-amerikai alkotók magyarországi rokonának, aki a műveit ráadásul még Joyce intellektualizmusával is képes fűszerezni, ez utóbbi megjegyzés már Hernádi Gyula híres Pósa méltatásából van.

– Jó, hogy kimondtad, nehogy bárki is szenteskedő, rosszul megtért, az emberi gyöngeségek iránt türelmetlenné vált szemforgatónak higgyen, ami a regényeim világát ismerők számára megmosolyogtatónak tűnne. Regényeimben a hősök, vannak jó páran, a sátánnal küszködnek, a gonosz kísértéseivel vívódnak. A prózámban sem hallgatok arról, hová kellene eljutnia, kiteljesednie a gyarló emberiségnek, illetve az egyes embernek, de a megjelent tizenegy regényben és temérdek kéziratomban is azt tárom föl, ami van, a létező jót és a létező rosszat.

– *Egyik leghűségesebb költő barátod, kritikusod, Csontos János költő, Az ezeréves Pósa Zoltán – Isten vagy sátán harmadik út nincs című Hír Televíziós film rendezője szerint mindent megírtál, amire rendeltetél. Egyetértesz ezzel?*

– Igen, de remélem, ez nem azt jelenti, hogy meg is halhatok, akár még ma. Eddig megjelent három nagyregényem: a szürrealista, tradicionalista, mintegy kétezzer oldalnyi regénytrilógiám, az *Aranykori tekercsek*, a *Menekülés négy sávon*, s a *Mediterrán tintabúra* íve 1945–1975-ig tart. Mind a három eszmei összegzés igényével készült. Az első „felvonás” címének valóságos üzenete: visszatérni az emberiség eszmei aranykorába, amikor még közvetlen

kapcsolatban álltunk Istennel, és a szavak azonosak voltak önmagukkal. Ironikus jelentése: a mostanában újjáéledő mendemonda, amely szerint az elmúlt század úgynevezett hatvanas évei aranykornak számítottak, velejéig hazug. Egymásra vetül hát a valódi és a hamis legenda, a regény szellemi és tényleges, konkrét jelenideje. Az *Aranykori tekercsekben* fölismertethető a korábban elmesélt

Székegyföldön, Gyergyószárhegyen, a Lázár-kastélyban (2008)

valódi életben játszódó fordulatok. A történet folytatódik egy önálló, a saját lábán megálló szürrealista, költői tömbregénnyel, a *Menekülés négy sávon*nal, amely lendületes, lidérces, erotikus pikareszk rémálom a hetvenes évekről. Szép Barna Zoltánt ebben az álom-kollázsban Korsó Györgynek hívják, ellenségei szerint hozzázüllött a csúfnevéhez, s menekül az örökös ivászat, a stoppos utak, az érzékiség és a terméketlen, agyfacsaró kávéházi, egyetem-folyosói viták poklába. Ám ráébred a jövőre, a megváltásra az Istenhit, a regény és versírás, a tanulmányírás és a valódi szerelem, a házasság ígéretére, amelynek beteljesítője leendő felesége, az *Aranykori tekercsekben* is már szereplő csodálatos lány, Barna Márta, a Kékszárnyú Márta. E regény végtelen eszmei horizontja mellett a valódi ideje az 1974–1975-ig tartó tanév. A tradicionalista, szürrealista regényfolyam záróköve, a *Mediterrán tinta-*

búra, amelynek valóságos ideje három üdülőben letöltött nap, közvetlenül a remek-rettenetes *Menekülés négy sávon* korszak után. Ebben a főhős ráébred arra, hogy menekülésével majdnem kiírta és kiitta magát az életből, ahová vissza kell térni. Álmában már megigazul, egy gyönyörű, bibliai látomás, szürrealis, mitologikus jelenetsorban Isten előtt frigyre lépnek a Kékszárnyú Mártával. Realista kisre-

gényeim folyama az *Ama törökkel* kezdődik. Ez is arról szól, hogy a Kádár-korszakban nem létezik hiteles önmegvalósítás. *Az irodalmi dandy, avagy kora nyári üdvözlés* (2005) hetvenes évekbeli olvasótábori történet, üzenete szerint, a jobbitó pedagógiai, népművelői szándék is fonákjára fordul. Másként vall ugyanerről a hetvenes években a *Különleges szakasz* (2004). Egy szabolcsi,

szürke kisváros kaszárnyájában, kocsmáiban, lepusztult terein játszódik, főhőse három tartalékos tiszt tanfolyamra járó fiatal értelmiségi antikaton. A fiúk a leszerelés előtti pillanatokban döbbennek rá, hogy a hetvenes évek kinti világánál még odabenn is jobb volt, hiszen a kádári hétköznapokból nincs leszerelés. A nyolcvanas évekbe, a rendszerváltás küszöbére vezettem olvasóimat a *Pünkösdi királyfi* (1995) és az *Akkor mindenki velem törődött* (1995) című realista kisregény-monológjaimmal. A *Pünkösdi királyfi* újságíró-igazságbajnok főhősét a fővárosi napilaptól is kirúgják, de nem adja be a derekát. Az *Akkor mindenki velem törődött* főszereplője egy rokonszenves kalódó értelmiségi, aki földadja a harcot, s a lassú züllés, önsorsrontás szuicid útját választja. Különösen szeretem *Az ifjúság maradéka* (2009) című, alig tegnapi, a legsötétebb poszt-Kádár korszakban, a vérbeli Gyurcsány-

érában játszódó regényt, amelyet a Magyar Napló 2007-es regénypályázatára írtam meg, s megkaptam rá az egyik különdíjat. Erre kiváltképpen büszke vagyok. Egy vidéki szerkesztőségben és a szomszédos, lepusztult faluban játszódik, főhősei egy baloldali liberális lapnál kényszerből dolgozó, nemzeti elkötelezettségű újságírók. Eljutottunk az *Aranykori tekersekben* ábrázolt gyermekkoromból a beszédes című *Az ifjúság maradéka*, vagyis a korosodás jelen idejébe. A regényfolyam végső tanulsága: a hőseim járják a kommunista, majd a posztkommunista világban a haláltangót: egy lépés előre, kettő hátra. Utoljára, 2010 elején jelent meg a *Pósa Zoltán breviáriuma* című „olvasókönyv”, ebben verseim, prózáim mellett rólam szóló tanulmányok, kritikák és a hatvanadik születésnapomra írt köszöntő versek szerepelnek.

– *Arról is szeretnék megkérdezni: inspiráló, vagy bilincsbe verő hatása volt nálad 1989-től kezdve az újságírásnak?*

– Nem biztos, hogy népszerű, amit mondok, de mindig is szenvedésnek éreztem, ha valaki azt állította, hogy a napilapos munka mellett nem megy az írás. Nekem a nehéz időkben sem a munkával, hanem a rendszerrel volt pöröm. Ne feledjük, Ady, Móricz, Kosztolányi is, többnyire dolgoztak, újságírók voltak. Szerintem az újságírás nagyon jó háttér egy írónak. Amit elveszít időben, megnyeri élményben, nem véletlen, hogy immár tizenegy éve dolgozom a Magyar Nemzet kulturális rovatában. S az sem közömbös, hogy több mint négyezer irodalmi, filmes tárgyú írásomból és a két irodalomtörténeti

kötetemből kikristályosodik egy rendhagyó irodalomtörténet is. Persze, nem árt tudni, hogy mikor kell, s mikor szabad bármit is abbahagyni.

Az író fia és menyje, Pósa Máté és Pósa-Szücs Julianna Antónia (2008)

– *Jókai Anna, egyik felfedező a Pósa Zoltán breviáriumában olvasható születésnap laudációjában különösen fontosnak tartotta, hogy verseid címében, ajánlásaidban név szerint, kiemelve szerepel feleséged, Barna Márta. Többször is leírtad,*

Pósa Zoltán, Barna Márta, Pósa Máté, Pósa-Szücs Julianna Antónia, Szücs László

elmondta, az ő gondviselése és térítő munkája, aktív műzsai szerepvállalása nélkül ma vagy alkoholistakönyvtárosként kallódnál a periférián, vagy már nem is élnél.

– A feleségemet életem egyik legsötétebbnek mondható korszaka-

kában, 1974-ben ismertem meg személyesen Debrecen akkor legnépszerűbb egyetemista itatójában, a Kinizsi sörözőnek nevezett Bika pincében. Korábban az egyetemi büfében már kiszúrtam magamnak. Hallottam, ahogy rendkívül árnyaltan taglalja barátjának reggelizés közben Juhász Ferenc *Harc a Fehér Báránnyal* című kötetének kozmikus filozófiai árnyaltságát s ezerszólamú, polifón nyelvezetét, Istenkeresését s azt, hogy a sátáni erővel szemben, az angyal mellett teszi le a voksát. „Ha csak ezt az egy kötetet írta volna meg, már kiemelkedő költő”, mondta, s úgy éreztem, mintha magamat hallanám. „Püspöki bölcsesség és gyermeki ártatlanság szintézise”, mondtam ki ismeretlenül. S egyszer csak egymás mellé kerültünk abban az asztaltársaságban. Diadalittasan kifejtettem neki, hogy „befejeztem szintézis-regényem első egységét a hamis aranykorról, arról a borzalomról, ami körülvesz bennünket és az igazi aranykorról, amit a lelkünkben kollektív hagyományként őrzünk, s én csak arra törekszem, hogy ama kor embereihez hasonlóan megtaláljam a közvetlen kapcsolatot Istennel”. Hogy regényeim és a verseim megjelennek, vagy nem, már nem érdekelt, mert addigra tisztán láttam, hogy csak az érvényesülhet az irodalomban, aki föladja valódi önmagát. Szuggesztíven nézett, aztán mellém ült. „Látszólag mindenben igazad van, és mégsem”, mondta. „Itt, ebben a kocsmában, ahol minden este előfordulsz, aligha találsz meg a személyes kapcsolatot Istennel. Másrészt, cenzúra, lektorterror ide, besúgók, kisznyikek, komcsi pártmókusok negatív háromsága oda, arról az alkotó

nem mondhat le, hogy elérje konkrét és metafizikus célját: hogy műve mások számára is elérhető legyen, különben elsikkad az üzenet. Egyelőre ennyi mondanivalóm van a számodra, de komolyan fölkeltetted az érdeklődésemet. És ne legyél te Korsó György – Gregory Corso, mert te nem lehetsz önromboló titán, semmi közöd a beat-mozgalomhoz (Különb is, a György nem felel meg a Gregory-nak, de ez nem lényeges). Inkább építsd föl magadat, s fejezd be minden elkezdett művedet!” Bő egy év múlva, az egyetemi menzán Márta elé álltam, s eldicsekedtem neki, hogy már elkészültem három nagyregénnyel. Kíváncsi volt rá, ezért kivettem a kéziratokat a debreceni,

Piac utca (akkor Vörös Hadsereg utcának hívták) 77. szám alatti lakás ágyneműtartójából, s másnap átadtam neki egy ócska szatyorban. Aztán két hét múlva, az egyetemi gólyabálon találkoztunk, nyomban éreztem, hogy nyertem. „Elofvastam, s a hatása alatt vagyok”, mondta döbbenet. „Istennek hála, nem csak azért, mert *Menekülés négy sávonban* szereplő Kékszámú Márta alakjában magamra ismertem, hanem mert benne van tényleg a mai világunk, de a Világ is. Az pedig misztikus személyes üzenet számomra, ahogy leírod azt a jelenetet, hogy mozgásszerűt gyerekeket patronálok, ami tényleg így igaz, de ezt te nem tudhattad, megérezted. Ez eszméletlen.” Azóta, 1975 novembere óta együtt élünk, 1976-ban megházassodtunk és a fővárosba költöztünk, feleségem szüleihez. 1977-ben megszületett Máté fiunk, akinek a nehézségek ellenére igyekeztünk harmonikus családi mikroklímát teremteni. Mintegy három éve boldog házasságban él feleségével, Pósa-

Szűcs Juliannával. Márta ösztönzött arra, hogy a kézirataimmal bombázzam csak a kiadókat, már az elutasítás napján küldjem tovább, pedig a sok biztatás utáni elutasítás tényleg csüggesztő volt. S mintha szándékosan akartak volna így kikészíteni. Hatszor ígérték meg különféle lektorok, hat kéziratomról, hogy szerződést kötünk,

Költészet napja a debreceni Kölcsey Művelődési Központban (2010)

Balról: Madarász Imre, Pósa Zoltán, Kemény Tamás, Cserép László, Szőcs Géza

kétszer már írásban is megszületett a kontraktus, s a finálé mégis vagy a főszerkesztő, vagy a kiadói főigazgató elutasítása volt. Hét évig hülyébbnél is hülyébb munkahelyeim voltak, az anyósoméék lakásában éltünk, minden kötettervetemet elutasították, csak könyvkritikáim és tanulmányaim jelentek meg, Márti vigasztalt, biztított, nem hagyta, hogy elhagyjam magam. Ekkor találtam ki a metaforát: „Ez a szocialista haláltangó: egy lépés előre, kettő hátra...” Márta szorgalmazta azt is, kérjem Hernádi Gyula, Jókai Anna, Rónay László segítségét. „Meglásd, előbb-utóbb sikerül rést ütni a falon”, mondta. S valóban, szinte egyszerre jött be jobb állás, önálló lakás és az önálló kötet. Feleségem a Fővárosi Moziüzemi Vállalat (1985 óta Budapest Film) népművelője, majd első párton kívüli osztályvezetője lett, emellett a Film Színház Muzsika félállású szerződéses kritikus munkatársa volt a lap megszűnéséig. Az is neki köszönhető, hogy a Magyar Köztársaság kikiáltá-

sával egy időben fölvettek főmunkatársnak a Film Színház Muzsikához. Ez volt életem első komoly, nem neveltséges munkahelye. Aztán jött a Pesti Hírlap, az Új Magyarország, a Magyar Demokrata, a Napi Magyarország, a Magyar Nemzet, e lapoknak főmunkatársa-szakújságírója lettem, 2010. szeptember 6-a óta a

Magyar Nemzet nyugdíjas, szerződéses főmunkatársa, a Fidesz kulturális tagozata fővárosi és országos elnökségének tagja vagyok. A feleségem soha nem hagyta, hogy üljek a babérjaimon, akkor sem, amikor munkanélküliként eltartott. „Önmagában a rendszerváltástól nem fog a szádba repülni a sült galamb”, mondta. A hatodik kö-

tetem után, 2000. március 15-én átvettem a József Attila-díjat Rockenbauer Zoltán kultuszminiszter kezéből, tavaly kaptam meg az egyik legrangosabb szakmai kitüntetést, a Péterfy Vilmos életműdíjat a Magyar Írószövetségben. A Széphalom Könyvműhely életműszerűen adja ki régebbi és új műveimet. Barna Márta műzsám, feleségem, „gondozóm”. Ma is elsőként olvassa el a nagyregényeimet és a mínuszos híreimet is. Olyan különös intenzitással éljük hétköznapjainkat, munkában, nyaralásokon, balatonföldvári aziliumunkban – annak a háznak a téliesítését is Márta hozta össze –, mint ha tegnap ismerkedtünk volna meg. Más nehezen mondaná ki, én könnyen teszem, mert így igaz: szerelmi házasságban élünk, s ez mindenért kárpótol. Istennek, Mártának, barátainak és ellenségeimnek köszönhetem, hogy megfordult a haláltangó, még a 2010 áprilisában véget ért szörnyű nyolc esztendőben is „három lépést előre” lett belőle.

Borbély László

„Áldozati füst” Rába György:
Disputa önmagammal,
Nagyvilág, Bp., 2010.

Utolsó könyvének megjelenése idején még nem tudtam, csak a betegágy felől érkező hírekből sejtettem, hogy a költő végrendeletét olvasom. Megindító hagyatkozást, mely a megtörtetett test és a fénylő lélek párbeszéde, monológba rejtett *disputa*, amely nemcsak erre a kötetre jellemző, hanem a költő őszike korszakának korábbi termésére is. *A jelenlét furfangjai* (2001), a *Sárkányeregetés* (2003), majd a *Földlakó* (2006) verseiben egyre hangsúlyosabbá vált fiatalság és öregség antinómiáját felmutató, hol ironikus, hol játékos, hol tragikus, a naplóbejegyzések frissességével ható *élet-kommentár*. Ez a versdramaturgia korántsem kizárólagos; ha el is játszik az én alakváltozatait fölvonultató szerepjáték lehetőségével, mégsem kérdőjelezi meg a lírai alany központi szerepét. A Rába-féle vers a lírai narrátor képzeletmozgásának ábrája. Jó példa erre *A bentlakóhoz*, mely a szent és a profán, a mozduló és a mozdulatlan, az itt és az ott, a „kint” és „bent”, „evilág” és „túlvilág” filozófiai problémáját modellezi: „Régóta dörömbölök / kapudon akárki légy / fogadás a hely ura / nyisd ki tanyád reteszét / gúnyám madárijesztő / tapostam port majd sarat / [...] szólítlak én kint rekedt / le a zárral bentlakó / sorvadnom a küszöbön / neked ugyan mire jó / csak a kinti az enyém / bár a benti az igaz / ami csak különbözik / sosem lehet ugyanaz / táruljon ki a kapu / benti inget húzz reám / a kintit feledjem el / nappalom és éjszakám”.

Az idézet pontosan mutatja, hogy Rába György ütemhangsúlyos verse központozás nélküli áradással keríti körbe egyszerre modern és (bizonyos vonatkozásaiban) a középkor világát idéző mondanivalóját. A történés szimbolikus értelmű, a valóság mögötti rejtett, metafizikai jelentés kibontását célozza meg. A vers-én nem egyszerűen létpanaszt közöl, hanem egy általános emberi léthelyzetet *modellez*, amely az *áttűnést*, az *átlépést*, a halál drámáját idézi meg. A verstörténés, miközben önironikusan reflektál az életvándor helyzetére („gúnyám madárijesztő”) és magára az életútra, mégsem a tragikumra helyezi a hangsúlyt, hanem, összhangban az újhidas líra receptúrájával, a létmegértésre. Mintha a valóság megértése az elmúlás ellenmérge lehetne. És valóban, aki Rába György költészetének dísztelen szigorúsága mögé hatol, az a lényegyet fedő jelentésrétegek mögött az érzelmeket elpárologtató intellektus lényegkutató szenvedélyével találkozik. Egy olyasfajta korszerűséggel, amelyben a vers az *ismeret-*

lenbe tett felfedezőút hátrahagyott dokumentuma. Hogy ez nemcsak feltételezés, arra vonatkozólag érdemes felidézni a költő vallomását. Azt írja ugyanis: „a vers... a fölfedezés természetével rokon, a kívülállóknak egy *lobbanás*, az útokornak a szó több értelme szerint is – *rovás*”. Az utóbbi képzetkör szerint a *jelet hagyni*, a *jelet megfejteni* mozzanatokkal írható körül e líra egyik legfontosabb törekvése. És innen érthető, hogy a lepusztított valóság, a lekoptatott szavak is fontos dokumentumokként viselkednek e lírában. A költő látszólagosan kisszerű, az öregség napi szertartásait megörökítő témái, napszakok, olvasmányok, az emlékezetben kísértő budapesti és párizsi helyszínek, a test jelzései, ráncok, tükröződések, álmok valójában az én belső utazásainak apropói. A külső valóság tényei, miképp az utazásban elmaradó tájak, tájszeletek fokozatosan válnak az utazás, a búcsú lelkiállapotának gyorsírásjeleivé. Ismét máskor egy fölmerült szó, egy tárgy, egy fogalom (Óperencia, számok, portré, tükör, menettérti jegy stb.) növekszik világmagyarázattá. A cél mindegyik esetben az öregség beszűkült tereinek kitágítása, a végtelen semmi határsávjában létező dolgok és jelenségek újraértelmezése. Az elmúlás domesztikálása, amely lehetőséget teremt arra, hogy az *én* önmaga helyzetét is átértelmezze. *A Felsült varázslóban* így: „Nem azt mondják amit szeretnék / és azt szeretik amit én nem / ó hogy mindenki nem lehet próbababum ikerfivérem...”

Az idézet nemcsak a költő sajátos humorára példa, hanem egyik, a kötetben hangsúlyosan előforduló vers-típusára, ahol a vers a képzelet színpadaként működik. Az életszínarabban különös maskarákba öltözött szereplők tűnnek fel. A Marsra igyekvő, az emlékezetben halhatatlan génusz, az én mint varázsló, az én mint gyerek, mint pótapa, írástudó és öregember mind ugyanannak a tragikusan bölcs időjátéknak a szereplői. Az én helyzetekre és szerepekre szakadt valóságában nincsenek örök dolgok, a szerepek, a korhű jelmezek a rendező emlékezet apró intésére folyamatosan változnak. Az egyetlen személyiséget csak alakváltozatainak összessége képviselheti. *Az egyedüli modell* című vers ezt a nem könnyen kifejezhető létproblémát ábrázolja: „Többé senki sem az aki volt / dolgozik rajta az idő / mintázhat akár műremeket / az a hajdani elveszett / a szembejövőkön sopánkodik / a modell fürkészi az egykorit / ám az a művész egyazon / farag fűr vés az anyagon / varázsló az a mester / keze alatt lehetsz csak egyszer / amivé válsz az maga ünnep / az is ami elenyészett a gyászé / minden vonásod az elmúlásé / minden napját a bölcs megüli / éppen akkor egyedüli”. A teljes terjedelmében idézett vers több lehetséges mondatot egyetlen kijelentésbe kapcsoló óriásmondat, mondatorganiz-

mus, amely az azonnali megértés elé nemcsak a központozás mellőzésével állít nehézséget, hanem az oda- és visszautalások bonyolult játékaival, magával a kifejtő, magyarázó stílussal, amely alkalmas arra, hogy az újhordas verset mintegy megfossa ünnepélyességétől, az azonnal átlátható kijelentés élesen vakító világosságától. Az újhordas versmodellnek ez a fajta, a megszüntetve megőrzés jegyében kialakított anti-változata, mondanom se kell, a köznapiság felé tolja el a közlést. Mindez tökéletes összhangban van a korábban emlegetett, ars poetica igényű elvárással, miszerint a vers „rovás”, vagyis olyasfajta jel, jelzés, amely töprengésre készíti azt, aki megfejtésére vállalkozik.

Rába György költői világgépének meghatározó bölcséleti kiindulópontja ezúttal sincs messze a számára oly kedves Babitsétól, aki az életfilozófus Bergsonnal szólva a múltban nem valami lezárt, végképp befejezett, megfagyott létminőséget látott, hanem egy nagyon is aktív hatóerőt, amely „nem halt meg, hanem él és hat a jelenben.” Az időfolyamatnak ez az ábrája Rába verseinek mögöttes tartománya, amelyben az én egyenlővé válik valahány alakváltozatával. Az én tehát korábbi létpillanatainak rétegesen egymásra rakódott énváltozataiból képződik elénk. Szó sincs tehát a pillanat impresszionista megragadásáról. Minden versben sokáig akkumulálódott érzelmi és gondolati energiák fejeződnek ki. A *Szölvőtőke* indítása ezt a tanulságot így modellezi: „Azt sustorogják mélyre / mélyebbre még mélyebbre fürom / szomjas gyökereimet / amit nem lát a szem / ahonnan hang se szól / onnan táplálkozom...” Valóban, mint erre korábban is utaltam, ezúttal is modellezésről van szó, az élethelyzetben felismert álta-

lanosítható létműködési szabály kifejezéséről. Az apró élettények mögött a kozmosz működési elvének kitapo- gatásáról. Ez a korábban emlegetett felfedező készség, pionír elszántság tudatosan nyitja ki a létezés lezárt időkereteit, hogy *győzzön az időn (A fontos részvétel)*, amin persze nem lehet győzni. Ám az is lehet, hogy a megértés maga a győzelem. S az is, ha az elkerülhetetlen árnyékában közelebb jutunk a szavakon túli valóságához. Az innen szemlélt elmúlás azért nélküli, nélkülözheti a létezésünkhöz tapadó tragikumot, mert képes annak folyamatos átértelmezésére, egy új nézőpont kinyilvánítására, amelyben a nemlét a létezés, a létezés pedig a nemlét magyarázata. Valahogy így: „...most majd sokáig / sokszorosan élek / valamennyi alakban / valamennyi történetben / a pitypang pelyhe útjain...” (*Azt mondja rám*)

Habár a *Disputa önmagammal* versei, mint az idézett verspéldák mutatják, az „öregség-Afrika” tájain (Csorba Győző) játszódnak, ugyanakkor nem mondanak le a reményről. Sem a földiről, sem az égiről. Az életmű, ez a sok szempontból még titokzatos, fölfejtetlen korpusz szemünk előtt alakul át, noha egyetlen pont se változik át a szerző könyveiben, egyetlen szó sem írja át magát, mégis a befejezettség ténye működni kezd. Már működik is. Olyképpen, hogy a sokat emlegetett „lobbanás” immár végérvényesen „rovássá” alakul. Ettől kezdve az utókoré minden felelősség. Rajtunk áll, hogy az *Áldozati füst* szavaival szólva „a földvonzásból elácsingózó lélek / áldozati füstje hölgyek urak / ne maradjon fölfejtetlen”.

Baán Tibor

„Füst Milán fordítói ösztöndíj” pályázat

A Magyar Tudományos Akadémia Füst Milán Fordítói Alapítvány
2011. évre pályázatot hirdet fordítói ösztöndíj elnyerésére.

Az ösztöndíjra pályázhatnak azok, akik magyar irodalmi művek idegen nyelvre fordításához, vagy magyar irodalom idegen nyelven történő népszerűsítéséhez kérnek ösztöndíj támogatást, feltéve, hogy a támogatni kért műre vonatkozóan kiadói szerződéssel rendelkeznek.

Előnyben részesülnek azok, akik Füst Milán műveit fordítják idegen nyelvre, illetve akik Füst Milán külföldi népszerűsítéséhez idegen nyelven rendszeresen hozzájárulnak.

A pályázatokat lehetőleg magyar nyelven **2011. szeptember 15-éig** kell beküldeni, a pályázó munkásságának bibliográfiáját mellékelve. A pályázat benyújtásához külön formanyomtatvány nincs.

Az MTA Füst Milán Fordítói Alapítvány tevékenységéről, az eddig ösztöndíjban részesültekről részletes tájékoztatást ad a www.fustmilan.hu honlap.

A beküldött pályaművek díjazására ünnepélyes keretek között – későbbi időpontban megjelölt helyen – 2011. november 25-én, pénteken délelőtt 11 órakor kerül sor.

A pályázatokat, vagy tértivevényes ajánlott levélben az Alapítvány levelezési címére:

Budapesti 1. sz. Ügyvédi Iroda Aliroda 1053. Budapest, Ferenciek tere 4. II/1. dr. Róder Edit kurátor részére, vagy elektronikus úton a dr.roder.edit@ugyved1.hu e-mail címre kérjük megküldeni.

Budapest, 2011. június 16.

Miért és hogyan élünk? Deák László:
Fogadom ajándékok, idő
(válogatott versek),
Ráció, Bp., 2010.
„Orpheusz úr” – Deák
László emlékezete,
Orpheusz, Bp., 2010.

A Ráció Kiadó Kortás Költők Kincsestára címmel indított sorozata teljes költői életművek sűrített bemutatására vállalkozik. Első kötete a hosszan tartó betegség után, 2009 végén elhunyt Deák László munkásságának keresztmetszetét tárja az olvasók elé.

A szerkesztő, Zsille Gábor, az életmű és a szerző életútjának ismeretében biztos kézzel választotta két részre a kötetbe válogatott mintegy kilencven verset. A *Kezdeté* az 1979 és 1988 közötti első alkotói korszakról ad képet, míg a *Teljessége* a 2003-as *Fojtatás*-kötetel megindult új – és egyben utolsó – pályaszakaszát mutatja be.

Vajon mi kezdődött el és mi teljesedett be ebben a három évtizedben?

Mi dolguk egyáltalán a modern kor költőinek, akik – Weöres *Merülő Saturnus*ával szólva – törött pásztorbottal, arccal falnak fordítva állnak, mert nem érznek vágyat, hogy „a kívánalmak célszerű dalnokai” legyenek, „megbízás szerint”? Miért szülessenek versek egyáltalán?

A költői pályát csak harmincon túl kezdő Deák László *Miért és hogyan* című verse már kiérlelt válasszal szolgál. Azért gyötrődünk a fogalmazással, mert azt keressük, *miért és hogyan élünk*. Ennek a minden pózra és pátoszra gyanakvással tekintő költészetnek a kulcsszavai a szembenézés, a számvetés, az illúziótlan körbepillantás és magunkba tekintés voltak. Akkor is – sőt, annál inkább –, ha a látvány cseppet sem szívderítő: „...önáltatás és öngigazolás szó-folyondárja, végig az életem” (*Spleen*). „Kimért felszín, takaró, logikus kép: / mind szóbó semmitmondás. / Félrelökhető és feledni való. / Hadd látsszék mögötte egy fájó összevisszaság.” (*Egy fiók mélye*) Rajta kívül talán egyvalaki képviselte ezt költészetfelfogást hasonló következetességgel: a pályatárs és jóbarát Parancs János.

Deák László életében és költészetében is került az önsajnálát csapdáit: számvetéseiben fel-feltör egyfajta lefojtott humor, mely általában a helyzet iróniájából fakad. A *Vanitatum vanitas* az önvizsgálatot az orrból előtörő szörszálak tépkedéséhez-nyírásához hasonlítja: „Folyamatosan végzendő. Lehetőleg rendszeresen, szerényen.” Mikor a festő szemével leltároz, hamar meg-

látja az egymás mellé sodródott tárgyak szívszorító csendeleit: „Körmöcskék félholdja szemémen / Csonthéjas agyvelők az asztalon / Morzsa és hamu hajszálakon / Úgy dalolnak-hintáznak éveim / Mint klozett vizén barna csikk” (*Natura morte*).

Az életmű-válogatások lapozgatása általában új kérdéseket sarjaszt. Ezúttal például azt, hogy miért hallgatótt el Deák László a kilencvenes években? Talán az Orpheusz Kiadó vezetésével járó megannyi vesződség, az állandó szélmalomharc emésztette fel az energiáit, apasztotta a kedvét? A recenzens itt személyes emlékeihez nyúl. Egykori borozói beszélgetésekre alapozva az 1988-as kötet *Súgva* című nyitóversének Parancs Jánost idézően egyszerű zárósoraira mutat: „mert undorodom már az ítéletektől / alszom és álmodom vélemények hallatán / a szakadatlan pusmogástól ellep a rüh / cselvetések láttán elnémulok mint a hal / üvöltök mint a számár” A *Merülő Saturnus* weöresi kérdése ismétlődik az új korszakot nyitó 2003-as kötet oldalain a *Céhlegények utazásának* fájdalmas zárósorában is: „Hol vagyon a mi országunk?” A *Vérálló sebtapasz* a helyzet sajátos veszélyeire figyelmeztet: „és hát épül az önsajnálát temploma / ez a költészet?”

Szorongató kérdés. Deák László utolsó tíz évének eseményei, felesége váratlan halála 1999 karácsonyán, majd saját, egyre súlyosbodó gyilkos betegsége olyan próbatételek, melyek joggal tehetnek elnézővé bármely kritikust. A válogatott versek második ciklusát nyitó *Fojtatás* azonban épp azért emelte új magasságokba ezt a költészetet, mert szerzője a legnehezebb időkben sem adta fel. Még Arany János is azzal a méltányolható panasszal tette le a tollat Juliska lánya halála után, hogy „Nagyon fáj! nem megy!” Deák László csak még szigorúbb következetességgel látott a versírásnak. A drámai napok történetét elbeszélő hosszú vers, az *1999. december 24–27.* pokoljárása százvalahány sor után ezzel végződik: „*Sajnos a beteg fél órája exitált. / Letettem a kagylót a részvétem előtt. / Ültem hidegen. Nem hiszem el!* hangzott. / És nem segített meg se ordítás, se zokogás.” Mi következhet még ezután? S ha következik is, gondolhatjuk, az nem versebe való.

A terápiaként művelt versírás nem feltétlenül azt jelenti, hogy érzelmeinket szabadjára engedve mindent kiírunk magunkból. Ettől talán megkönnyebbülünk, de bőbeszédűségünk másnak, meglehet, keveset mond. Ha hiszünk a szerzőnek, hogy a költészet egyfajta, a világ és a sorsunk szemrevételezésére alkalmas *magasles* (első kötetének címe is ez), akkor a versíráshoz elengedhetetlen a rálátás, a távolságtartás. A terápia nem csak a kibeszélésben, hanem épp e viszonyulás *kialakításában* áll. A *Fojtatás* című versben Deák erre törek-

szik kíméletlen reflexióival: „Elhantoltad, s már magad hantolod / Zokogsz önkersed konca felett”. S itt következik az a konok tárgyiaságával célbaéró vers, mely az életmű egyik csúcspontja. *A hetedik napon* hőse egy sötét vasárnap hajnalon felkel, s köhécselve nekilát, hogy a hűtőből kiemelt nyers húsból komótos alapossággal levest főzzön. A legegyszerűbb eszközökkel élő kompozíció – s épp ezzel képes érzékeltetni a gyászt és a torokszorító magányt.

Megindult, s újra bővízübben csordogált a versek patakja. E korszak termését gyűjtötte össze a 2006-os *Emlékkönnny*. Aztán a világ egy szempillantás alatt megint széthullott. A *Váratlan fordulat* fozslányokból szerkesztett rongyszönyege a tüdőrák miatti műtét napjainak kapkodó, tanácstalan leltára. Az *Egykori magamról* című viszonylag korai versben borzongató sorokra bukkanunk: „Akkor úgy tűnt, sietni kell a társakhoz, / lányokhoz, eseményekhez. / Öt év kemény munka – mondtam – és amit terveztem / menni fog. Háromszor eltelt azóta [...] // Már tudom, a kés elől futottam. / Ami előtt keringek, forgolódom, bujkálok ma is.”

Elérkezünk *A felejtés angyalának* életművet záró verseihez. Olyan borzongással olvashatjuk őket, mint tíz évvel korábban a szintén tüdőrákkal küzdő Parancs János *Töletek távolodóban* című posztumusz kötetét, melyből két tömör mondatot idézünk: „Előre tekintve is / csak a múltat látom, / s oda már nincs visszaút.” „Ami biztosan megmarad, / az már rohanvást / távolodik tőlünk.” (*Mondatok*) Deák László a *Napfény és szélvihar* végén írja le a válogatáskötet címét adó sort: „És fogadom, ajándékok, idő, múlásodért vagyok” Előkavarognak az évtizedes emlékek. Mert a halállal nem csak testünk vész oda, de azok az emlékeink is, melyeket megtartottunk magunknak. Amit nem adtunk tovább, az enyészet martalékává lesz. Mert „Szembe jő, sötét torlasszal az idő”. „Ki vágya nagyobb méltóságot? Mint a gyermekkor sodorta, / Rád ruházta terhet, ha rebbenő függönyön által megpillantod, / Dúlt halomban, nehéz és durva fegyverein heverni az időt” (*Eső*). Ezek kegyelmi pillanatok. De mi van közbül? Gyötrelmes, kínos, meddő órákon? „A köznapok csak köznapokat hoznak, / kórót nyes a tavaszi szél.” (*A 2010-es évre*).

A válogatáskötet utolsó verse az idő és az emlékezés mibenlétét firtató Tarkovszkij-filmek visszatérő motívumát, a szobában, négy fal közt aláhulló záport idézi elénk. „Zuhog a mennyezetről azóta a múlt esője / [...] És egyszer elapad a mennyei permet”.

„Hertzeg – fewld hyv mezeytelen, el futamlyk, azky csak eel, / Syr, nem syr, halaala lezen, mynth azkit el sodor a 'zeel.”

*

A halál közelsége a túlélőkben is felszítja a parazsat: ideje elmondaniuk, amit más nem önthet szavakba helyettük. Hogy a költő, író, képzőművész pályatársak az „*Orpheusz úr*” oldalain közreadhatták visszaemlékezéseiket, azért Deák László közeli barátját, Kemsei Istvánt illeti a dicséret, aki ezek mellé régebbi elemző írásokat, méltatásokat is a kötetbe gyűjtött. Rengeteg fénykép segíti, hogy a könyv igazi kordokumentummá váljon, s visszaidézza a hetvenes-nyolcvanas éveket, ezt a mestereket kereső, a szabadság kis köreit tágitgató, házibulikon világot megváltó, ma már elsüllyedőben lévő korszakot, és elmeséljen róla néhány tanulságos történetet. A visszaemlékezések és korabeli írások laza időrendet követnek. Az összetevők úgy keverednek, ahogy egy jó húslevesben egészíti ki egymást a hús, a só, a bors, a zsír, a zöldfűszerek és levezöldösdégek.

Keckeméti Kálmánnal majd ötven éven át „nézték egymás életét”. A művészbarát főként arról az időszakról mesél, mikor a No. 1 underground művészeti csoport tagjaként mindketten festőnek készültek. Fűszeres ízekben gazdag Kiss Iván írása is, mely a Képzőművészeti Kiadó Vállalatnál töltött évekről számol be. A képeslap-csomagolók és a kiállításrendezők munkahelyi ismeretségéből idővel szoros barátság fejlődött, gyakori zenehallgatással, vendégeskedéssel, beszélgetésekkel, a hivatalos művészet ellen lázadó közös akciókkal. A csillapíthatatlan kíváncsiság és kultúraéhség időszaka mai szemmel – a beszoritottság és a besúgórendszer ellenére – aranykornak tűnik. Kívülről, szinte himnuszként fújták Weöres versét, a *Le Journalt*, s éppoly lelkesen falták a magyar költészetet, a kitűnő fordításban megjelenő világirodalmat, mint a szamizdatban terjedő Hamvas Bélát.

A szerkesztő, Kemsei István zárszava nem pusztá formalitás. Magvas gondolatokkal búcsúzik az olvasótól, szembeállítva az egyetemi berkekben felnevelt, önmagát formai újdonságokkal szórakoztató, eredetieskedő üvegházi irodalmat és a kevésbé látványos – ám élményekben, gondolatokban, élettapasztalatban gazdagabb – eleven költészetet, mely kívül reked az erőltetett irodalmi kanonizáción.

Az emlékező társaságban ott találjuk magát Deák Lászlót is – az összeállítás Erős Kinga 2007-es nagyintertújája mellett részleteket közöl *Repkény* címmel írott önéletrajzi regényéből. Mintha még egyszer, utoljára, beülne velünk egy étterembe. Megértő szigorúsággal bólogat színpadias okfejtéseinkre, hogy aztán kópés mosollyal hozzátegyen egy sokértelműen irizáló, frivol történetet.

Ács József

**„Elfogtam volna
mást, s íme, elfog-
tak engem”**

Nemes Nagy Ágnes
válogatott műfordításai,
szerk.: Buda Attila
Ráció Kiadó, Bp., 2009.

Nemes Nagy Ágnes műfordítói életművének értékelésével és rendszerezésével mindeddig annak ellenére adós a kritika, hogy jelentőségét világirodalmi remekművek klasszikussá vált átültetéseinek egész sora igazolja. Ezért is nagy öröm, hogy csaknem fél évszázaddal a *Vándorévek* (1964) című műfordításkötet megjelenése után újabb gyűjtemény látott napvilágot.

A Buda Attila által szerkesztett könyv a *Vándorévek* alaposan megrostált anyaga mellett 26 költeményt közöl az 1964 után különböző folyóiratokban és antológiákban publikált fordítások közül is. A versek az 1964-es kötethez hasonlóan kronologikus rendben követik egymást az antikvitástól a XX. századi irodalomig. A gyűjteményt a műfordítás és a Nemes Nagy-recepció néhány jellemző kérdését felvető szerkesztői utószó zárja, illetve két értékes, elsőként itt közölt szemelvény egészíti ki: Rónay György az Írószövetség műfordítói szakosztályának 1966-ban megrendezett vitáján elmondott bevezetője, valamint Nemes Nagy Ágnes e gondolatokhoz fűzött hozzászólása.

Amikor egy költő műfordításainak gyűjteményét vesszük kézbe, szemben a más, versfordításokat (is) tartalmazó antológiákkal, érdeklődésünk elsősorban nem a fordított szerzőkre irányul, hanem sokkal inkább magára a fordítóra. Az így bemutatott műfordítások nemcsak a költői életmű e külön tehetséget igénylő szegmenséről adnak átfogó képet, hanem betekintést engedhetnek a szerző érdeklődési körébe, rámutathatnak a saját és a fordított szerzők lírája közötti összefüggésekre, rokonságokra is. Egy ilyen válogatás szerkesztői teljesítményének értéke tehát abban is áll, hogy a kötet mennyiben képes elősegíteni a költő saját lírai életművének megértésére vonatkozó kérdéseink megválaszolását, illetve új szempontok felvetésével mennyiben képes növelni a befogadást tovább árnyaló kérdések számát. Ebből a szempontból kell megvizsgáljunk Nemes Nagy Ágnes műfordításainak gyűjteményét is.

A kötetben eddig meg nem jelent munkák újraközlésén túl a könyv nagy érdeme, hogy a szűkös terjedelmi keret ellenére teljes képet ad a költő fordítói tevékenységéről, amely mind térben, mind időben igen nagy kiterjedésű. Az anakreóni daloktól és a *Si king* című ókori kínai gyűjteménytől Petrarcan, Heinrich Heinen és Rainer Maria Rilken át egészen Pierre Emmanuelig és

Bruce Berlingig, Nemes Nagy kortársaiig követik egymást a legkülönfélébb anyanyelvű szerzők. A válogatás az egyes költők verseinek számát tekintve többnyire megtartja a *Vándorévek* arányait. Így például jogosan szerepel a gyűjteményben legnagyobb súllyal Rilke, akitől Nemes Nagy a legtöbbet és talán a legszívesebben, a leginkább személyes indíttatásból fordított. Az esszéket, önvallomásokat olvasva a német költő műveinek jelentőségét az is növeli szemünkben, hogy ő az, aki a legnagyobb hatást gyakorolta Nemes Nagy költészetére is. Szerencsétlen döntés, hogy ebből a nézőpontból éppen a legjellemzőbb – és a kritikában a Nemes Nagy-lírával leggyakrabban rokonított – Rilke-versek, a *Duinói elégiák* maradtak ki a fordítások közül. Meglátásom szerint érdemes lett volna továbbá megtartani Sidney Keyes költeményeit is. Bár önmagában talán kevésbé tűnik jelentősnek, Nemes Nagy Ágnes lírája felől nézve azonban meglehetősen fontosnak bizonyul e fiatalon meghalt költő személye. A különleges lelki kapcsolatot Nemes Nagy Ágnes egyik legszebb költeménye, a Sidney Keyeshez írott *Egy költőhöz* igazolja a legmeggyőzőbben: „Kortársam. Ő halt meg, nem én. / Tobruknál elesett szegény. / Angol volt. Nekünk más nevek / jelzik: hol hulltak a fejek, / s törték szét, mint érett diók / e hordozható rádiók, / s az Eiffelnél jobban elosztott / egyensúlyú, szép gerincoszlop / hol szakadt földre csikorogva. / Úgy gondolok ifjúkorodra, / mint aggastyán, ki összevétí, / hogy mi az új, s az ötven évi, / agya, szive bealkonyult. // De a szeretet bonyolult.”

Nemes Nagy Ágnes sem verseit, sem műfordításait nem látta el keltezéssel, így munkáinak keletkezési idejét csupán hozzávetőlegesen tudjuk meghatározni, azonban ezek az információk is nélkülözhetetlenné válhatnak az életművel behatóan foglalkozók számára. Hasznos lett volna tehát a fordításoknak legalább az első megjelenését adatolni. (E sorok szerzőjében már a szerkesztő személye felkeltette ezt az elvárást, a Nemes Nagy Ágnes-kutatás ugyanis éppen Buda Attilának köszönheti a költő műveinek legteljesebb bibliográfiáját.)

E megjegyzések, amelyek olykor talán többet kérnek számon a könyvön, mint amennyit az célul tűzött ki maga elé, semmiben nem kisebbítik a kötet hiánypótló szerepét, a szóvá tett hiányosságok inkább a Nemes Nagy-életmű kritikai feldolgozásának szükségességére mutatnak rá. Míg e rendszerező-összegző munka ügyében ugyanis a költemények és az esszék esetében történtek komoly erőfeszítések, addig a műfordítások dolgában mindez még várat magára.

Z. Urbán Péter

**Aszfaltba ragadt
életek** Borbély László:
Büntetlenek,
Magyar Írók Egyesülete,
Bp., 2010.

Semmi ágán ücsörgő emberek Borbély László regényének hősei, kevés reménnyel kecsegtető világ figurái. Egy világé, amelynek szabályai embertelenek, amely idegenséggel megrémít, miközben kénytelenek vagyunk rádöbenni: ez a mi történetünk is, ezek az események nem csupán elképzelhetőek, de valóban meg is estek, olvashattuk őket újságban, láhattuk a híradókban, s ezt a valóságot az alkotó szötte azzá a görög sorsdrámává, amelyet regényként kézbe vehetünk.

Ennek a drámának a hőse igazi hős, mert Csontos Ferenc, a tornatanár és egykori ökölvívó felette áll az értékeket örülten szétszóró társadalomnak. A férfi nyugalmából kikölkenthetetlen kőszikla a modernség kavargásában, televíziót, számítógépet, esemest nélküli aszkéta, aki saját lelkében megtalálta ugyan az egyensúlyt, a világ számára azonban értelmezhetetlen alak maradt. Higgadt természetességgel őrizi a tradíciókat, tisztában van a tisztesség, becsület, jóság és őszinteség fontosságával, de végérvényesen elavultnak tűnik az őt körülvevő valóságban. Őskövület; maradványa egy régi rendnek, amelyet a szemünk látára bontottak le a pénz hódolói, az örök kirekesztők és megbélyegzők. Amikor a Csontos Ferenc iskolájába kerülő új igazgató elkenyézett, aberrált kislány megfenyegeti a tanárt, hogy okosabb lesz új munkahely után néznie, a pedagógus így felel: „– Tudsz olyan iskolát, ahol ti nem vagytok ott?” A gonoszság nem igazi érzésekből táplálkozik ebben a könyvben, hanem a teljes elidegenedés, a közöny, a részvétlenség, az önzés az, ami kialakítja szereplőiben a kapitalizmus ijesztő tanítását: csak önmagadért cselekedj, és akkor bármit megtehetsz. Ezek a farkastörvények uralkodnak a regényben megjelenő társadalmat.

Sötét tónusokkal festett alkotás Borbélyé, Gyulai Líviusz nagyszerű fekete-fehér víziói tökéletesen illusztrálják ezt a végletes világot. Itt mindenki saját gyengeségével küzd: a marihuána, az alkohol, a pénz csábításától nem tudnak szabadulni; egyedül Csontos képes lemondani ezekről, ám számára is csupán a felszabadító túlvilágra van menekvés. A másik főszereplőnek, Ördög Máténak, a kallódó utcagyereknek azonban már nincs esélye: a tanár jósága, figyelme az egyetlen megtartó erő, amely önmagában kevés a mindenhol áradó önzés és elutasítás, csábítás és taszítás tengerében. Megelevenedik előttünk a főváros lerobbant negyedeinek sivar képe, ahol védelmi pénzt szednek a boltosoktól, és fölgyújtják a nemet mondó kocsiját. Ahol füvet, extasyt vagy akár kemény drogot is

lehet venni az utcán. Bepillantathatunk egy szakközépiskola életébe, láthatjuk a felőrölt idegzetű és megroggyant tartású tanári kart, fegyelmezhetetlen diákokat, ahol a tanuláshoz nincs értéke, hisz nem a tanult emberfő, hanem a csaló, ügyeskedő juthat előre. A leépülést mindenki természetesnek tartja, és segítség helyett csupán veszekedésre és vélt vagy valós jogok hangoztatására futja.

Csontos Ferenc mégsem küszködő, szenvedő hős. Hiába omlanak körülötte össze az egészséges társadalmat fenntartó utolsó pillérek, számára ez nem tragédia, képes átlépni a legembertelenebb dolgokon is. Olyan valaki ő, aki túl sokat látott, de tisztában van azzal: mindez nem jelenti azt, hogy ne kövessük a helyes utat. Mert aki letér az útról, az elveszett, ezért igyekszik megtartani Ördög Mátét is a keskeny ösvényen, és kiérdemli a fiú (igaz, tragédia utáni, de mégis őszinte) vallomását: „Nagyon szerettem. Ő volt a legjobb ember a világon. Jobban szerettem, mint a saját apámat.”

A regény széles látószögébe számos, az olvasó által is jól ismert figura fért bele, a nemtörődöm rendőrtől a rosszindulatú adóhivatali alkalmazotton át a jobb sorsra érdemes büfésnőig. Az iskola és az edzőterem, valamint az utca mellett a börtön társadalmának életébe is bepillantathatunk, a társadalom fenekére sodródott emberek szenvedéstörténetét hitelesen mutatja be a mű. Kamaszok és felnőttek botladozásainak, menekülésének, látszatéletének és boldogulásának mozzanatait kísérhetjük végig. De nem csupán korképet fest elénk az író, mivel szövegszervezése a görög tragédia szabályait is figyelembe veszi, a feszültséget ügyesen fokozza, hogy a történet végén katarzist hozó csúcspontba futtassa ki. Fontos szerepet töltenek be a furcsa, szürreális látomások is, amelyek nem egy-egy szereplőnek, hanem mindegyiknek megjelennek, így nem személyhez, hanem a szöveg egészéhez köthető, fontos eszközzel van szó. Főhősök és mellékszereplők egyaránt részesei ennek a látáson túli világnak: „Egyre korábban sötétedett. Vigyorgó úgy érezte, mintha a fénytelen magához csalogatná az elkóborolt szikrákat, hogy felfalja őket. A házak ablakai mögül félelemtől reszkette tekintget ki a világosság.” Ez a szürreália újabb sötét színeket fest a szöveg vásznára, az élet nyomasztó voltát hangsúlyozza, egyben a szereplők pszichéjéből feltörő félelmeket is szimbolizálja.

Borbély László műve több mint egyszerű szociográfiai regény, a szerző dramatizáló képessége kiváló, a csúcspont valóban robban, formabontó képzetei pedig fenntartják és erősítik a bizonytalanság érzését, amelynek közepén az egyetlen nyugodt alak, Csontos áll. Azonban nem lehet biztonságban senki, a főhős sem maradhat meg ebben a világban. De talán nem is akar már itt maradni.

Urbán Péter

**„Judícium:
adalékok egy
ép erkölcsű költő
pályaképehez”**

Tverdota György:
Zord bűnös vagyok,
azt hiszem – József Attila
kései költészete,
Pro Pannonia, Pécs, 2010.

A bűn alattomos, lapul, helyet váj magának lélekben és testben. Vannak, akik mentesülnek a bűnökkel való szembenézéstől, s vannak, akik nem; utóbbiak közé tartozott József Attila. Tverdota György irodalomtörténész és kultuszkutató új kötetének premisszája szerint a költő – bár a bevezető tanulmány szerint zsenéi és az 1927-es *Medáliákkal* induló érett korszakának művei is érintik a bűn témáját – életművének végén kitágította a bűn értelmezési területét. A tizenkilenc, egymáshoz kapcsolódó tanulmány több évtizedes kutatómunka eredménye. Egyfajta zárkő, hiszen a megelőző verselemző kötetek (*Tizenkét vers*, József Attila *Eszmélet*-ciklusának elemzése, Bp., Gondolat, 2004., *Határolt végtelenség*, József Attila-versek elemzése, Bp., Osiris, 2005., „szublimálom ösztönöm”, József Attila-versek elemzése, Bp., Universitas, 2006) az életműről teljes panorámát adtak, de a kései költészet részletes, tematikus elemzése itt valósult meg. A magyar szellemtörténet megalapítójának, Thienemann Tivadarnak emléket állító előadások ötödik kötete az 1933-tól a költő haláláig húzódó pályáiv izgalmas bűn-tematikájához ad értelmezési módokat. „A bűn révén – írja Tverdota György – magasfeszültségű vezeték közvetlen közelében tartózkodunk. Minden esély megvan rá, hogy áramütés fog érni bennünket” (11). Ez a magasfeszültség kíséri végig a tanulmánykötet egészét, amely József Attila bűn problematikájának határait feszegeti. Elsősorban azt, hogy mi történik akkor, ha a bűn-megbánás-feloldozás alapképlete sérül: ha ártatlanul ítélnék el, ha nagyobb a vezeklés, mint a feloldozás. E problémakör azért is érdekes, mert József Attila 1928–1933 közötti amoralizmusa után hirtelen váltással fordul a bűn kérdésköre felé. Ezt az orientációváltást elemzi Tverdota György, áthangolva, kibővítve Beney Zsuzsa, Eisemann György régebbi, és Kis János, Schein Gábor és Kulcsár-Szabó Zoltán újabb, e tárgyban tett vizsgálódásait. Fontos tájékozódási pont, hogy a kötet szerzője bátran nyúl kritikai alaptézisekhez, felülvizsgál elméleteket, ám az elődök – Szabolcsi Miklós, Németh G. Béla – tézisei és a sajátjai között nem eldöntendő, hanem kapcsolatos viszonyrendszert alakít ki. A szerző négy alaptézist vizsgált meg. A kései versek markáns világepítő elemei közül indokoltabbnak tartotta, hogy „óvakodva az illetékeségi körünkön való túlterjeszkedéstől” (10) vizsgálódásának középpontjává a bűnt tegye az örökül kapott képletben nagyobb súllyal szereplő „semmi” helyett. Az életmű végének verseire

használt „kései” jelzőt ugyanígy más értelmezési tartományba helyezte: „A kiemelt megbecsülésben részesült versek tehát tárgyilag indokolatlanul kapták meg a magas életkorban írt szellemi termékeknek kijáró minősítést, pusztán azért, mert nem tűntek életkedvtől duzzadó, ereje teljében lévő, tette kész fiatalember lírai alkotásainak” (8). További lendületes vizsgálódásának eredményeképpen a befogadástörténet által inkább anya-versnek tartott 1934 őszi *Mamát* a József Attila-i bűn-vers-korpusz egyik legelső markáns példájának tartja. Innen, és a babitsi penitenciának is beillő posztumusz közléstől, a [*Magad emésztő...*] verstől indul el a kései költészet bűn-tematikája. Tverdota érvelése szerint az 1928–1933-as évek lírai munkáiban megfigyelt ingadozás a morális szempontokat háttérbe szorító és az öngyötrő lírai én között az utóbbi uralkodóvá válásához vezetett. E metszéspontra – az olvasót segítő – a tanulmánykötetben több helyen is visszautal, így nyomatékosítja a bűn-versek ontológiai eredőjét. Negyedikként meg kell említeni a kísérletet, amellyel a szétesett, az elmebetegség rémével küzdő József Attila portréja kap új értelmezési lehetőségeket: „A bűn nem játék. A lelkiismeret-vizsgálat, a lelkiismeret furdalás nem fellazítja, hanem koncentrálja a személyiséget. Az erkölcsi természetű szembenézés önmagunkkal – véli a szerző – drámai színezetű, mindaz, ami benne előfordul, súlyt kap, fájdalmat okoz. A bűn-versekben az én lehet bármilyen bonyolult, lehet helyszíne bármiféle színjátéknak, integritása megkérdőjelezhetetlen.” (40) Talán ez az állítás és a legendák elosztatása teszi a tanulmánykötetet hiánypótlóvá, nem csak a könyv felvállalt küldetése.

A szerző tanulmányaiban vizsgálódásainak sokféle ágazó irányát egy olyan nehezen körülhatárolható fogalom – a bűn – köré szervezi, amely erkölcsstani, ontológiai, fenomenológiai és teológiai értelemben is több mint ingoványos. Tverdota György tézisei szerint a bűn jelenségének alapképletét, az áldozat-bűnös-megbocsátás természetes relációját taglaló első bűn-versek, a [*Magad emésztő...*], a *Harag* és a *Judit* után az 1934 őszi *Mamától* kezdve megindul az irracionális, „imaginárius bűn-versek” (73) sorozata, amelyek „újítása abban áll, hogy a büntudatot olyan személlyel szemben fejti ki, aki már nem él, s aki az elkövetett vétkeket nem tudja megbocsátani” (202). Tehát az addigi józan ítélőképeség felborul, a „lelkifurdalás elvesztette mértékét” (73). Ettől a verstől kezdve kerül domináns helyzetbe a bűn-téma, s nyitja meg az irracionális bűn-költemények sorozatát. Az arányok eltolódásának lesznek bizonyítékai a fenti alapképletet legalább négyféleképpen felülíró bűn-tapasztalatok, az erkölcsi öngyötrődés verstermészei az *Iszonyattól* a *Tudod, hogy nincs bocsánatig*. Tehát az alapképlet változásait és dinamikáját vizsgálja a költemények tükrében Tverdota György.

A kötet első nagyobb korpuszában a bevezető tanulmány után három további írás értelmezi a bűn-tematikát: *A bűn mint téma* nyelvi-etimológia értelmezéseket érint, míg *A bűn problémája József Attila életművében* nagyívű áttekintés a bűnnel való szembenézésről a 1923-as *Tanítások* ciklustól követve a költő találkozását a marxizmussal, az anarchizmussal, majd a freudizmussal és Nietzsche-vel. Utolsóként e ciklusban a kései költészet felé tett fordulat poétikai és életmű-történeti ismérveit keresi a *Bűn és bűnhődés*. Az orientációváltás első jeleit az 1933/34-es évek fordulóján született *Eszméletben* véli megtalálni a szerző. A harmincas évek elejének munkáiban ugyanis „folyamatosan felszaporodtak azok a versek, amelyekben a személyes perspektívavesztés jutott szóhoz” (44). 1934-től kezdve pedig felerősödött az életműben a múlt jelentősége és szerepe (45). Mindez azonban aligha magyarázza az eredendő bűn kikerülhetetlensége (*Iszonyat*) a bűn nélküli bűnhődés (*A bűn*), a megválthatatlanság (*Mint gyermek, Tudod, hogy nincs bocsánat*) fogságában azt a nyomasztó őrlődést, helyenként gyilkos kirohanást [*Magad emésztő...*], amely a kései korszak verseit jellemezte. Erre a kérdésre a tanulmánykötet második tömbje ad válaszokat, amely nagyrészt kronológiai sorrendet követ. *A bűnvallomás* a [*Magad emésztő...*] című vers elemzése a Babits elleni méltatlan támadást és annak irodalmi, harci eszközeit elemzi. Kiemeli a bűn-versek irányába tett elrugaskodás jelentőségét, amely az 1935 végén született *Haraggal* és a még későbbi *Judittal* azt a bűnfelfogást képviseli, „amelytől a kései költészet ilyen témájú verseinek összes példája többé vagy kevésbé eltávolodik.” (61) Mindhárom vers arról tanúskodik, hogy a költő utolsó éveiben is „ép erkölcsű” és „megfontolt” ember volt, szemben az „elmebeteg zseni” szakirodalomba és a közfelfogásba bekerült képével (71). „Az áttekintett versek esetében az erkölcsi normalitás egyik kulcsszavát, a judícium, a józan és megbízható ítélőképesség fogalmát bizvást alkalmazhatjuk rá” (71) – szól újra a tézis. A tematika elágazásait követve jut el a szerző a *Mama* elemzéséig (*Irracionális büntudat* [*Mama*] fejezet). Ezzel párhuzamosan születnek az eredendő bünt vagy az ösbűn valamely mitológiai tanát, például az Oidipusz-komplexust (*Iszonyat, Én nem tudtam, Egy büntetőtörvényszéki tárgyalás irataiból*) taglaló bűn-élmény versek. Negyedik típusként a bűn és a megbocsátás hiányának viszonyát taglalja (*Mint gyermek, Tudod, hogy nincs bocsánat*). A vizsgált szövegtörzsetben a megbánás és a megbocsátás még a fentinel is tágabb értelemben fordul elő a *Számvetésben*. A *Tudod, hogy nincs bocsánat* „már a címében hordozza a bűnök bocsánatában, az utolsó ítéletben való kételyt” (204). A kötet alaptételét (mely szerint a bűn-kérdéshez a költő versről versre változó módon és eszközökkel nyúlt) a szerző tovább bővíti a bűn-versek

hatodik típusát elemezve. Ezekben a szövegekben a bocsánat és az ítélkezés együttes elmaradásának következményeivel szembeállítva a költő. Erről az életfilozófiai, ontológiai kudarcról eltérő válaszokat adva több szövegszövegben szól *A bűn* szelíd reménysége, a *Mint gyermek* fásult várakozása.

Az utolsó egységben *A bűn a kései költészetben* zárótanulmány összegzi a bűn-problematika rendszerszerű megjelenését (197), az alapképletet és változásait, amelyből kicsit hiányolom az egyik alaptézis, a judíciumhoz kapcsolódó érvelés elmaradását. Hacsak nem ad erre választ a „táncos ritmusú” (134) *A bűn* kötet címet adó idézete. A költemény újszerű struktúrája és „frivolitásig menően játékos hangneme” (134) bizonyíték lehet a költő nagyon is ép erkölcsi és pszichés állapotára. Ki tud csúfot üzni épp azokból a formulákból, gondolatokból, amelyekből ő maga is építkezik? A hasadt tudat semmiképp sem alkalmas ilyen mértékű racionalizálásra. A *Ki-be ugrál* elemzésekor további bizonyítékokat talál a szerző az introspekciós képesség meglétére: „Fegyelmekkel, pontosan fogalmazott jambusverset olvasunk...” (167). Szabolcsival ellentétben azt állítja, hogy éppen a költői személyiség az, aki „kellő fegyellemmel, kultúrával, higgadsággal rendelkezik ahhoz, hogy ezt a szörnyű témát grammatikailag, retorikailag, verstanilag teljesen szabályosan megalkossa. A téma az örültség, aki a verset írja, az normális” (167). Tehát ha elfogadjuk ezt az érvelést, a költő a judíciumnak, azaz a józan ítélőképességnek még életének és poétikai működésének – 1935 nyarát írunk – ebben a késői szakaszában is birtokában volt. Ez pedig mérföldkő a József Attila-kritikában.

A szerző túlzó pszichologizálás és moralizálás nélkül tudja követni a bűn-tematika változásait, mindvégig szem előtt tartva a szövegeket, azok keletkezéstörténetét. Eszmetörténeti kitérőt elsősorban a kötet közepén lévő *József Attila bűnfelfogása* [*Én nem tudtam*] tanulmányban tesz. E tanulmány olyan fontos művelődés-, filozófia- és esztétikatörténeti összefüggéseket tartalmaz, hogy minden bizonnyal megkönnyítené az olvasó dolgát, ha a bevezető tanulmány részeként vagy folytatásaként szerepelne. Módszertanilag talán szerencsés lett volna, ha a „szublimálom ösztönöm” – *József Attila versek elemzéséhez* hasonlóan e tanulmánykötet is közölné a versek szövegét.

A kései József Attila verstematikáinak legkevésbé sem veszélytelen, „jellegadó” (197) témáját elemezte a szerző, aki a fontosabb szakirodalmi tájékoztató pontok bemutatásával és a József Attila-i szövegtörzset alapos kezelésével mélyreható vizsgálódást adott közre. Tverdota György a költőportré restaurálásával, a bűn–bűnhődés–megbocsátás (és annak hiányának) intenzív vizsgálatával hiánypótló művet alkotott.

Szederkényi Éva

CSONTOS JÁNOS
Bohócok, gének, diktátorok

Pósa Zoltánról, Zalaváry Istvánról
 és Lukács Csabáról

Számos megközelítése lehetséges az ismeretlennek. A filozófusok évezredek óta foglalkoznak a világ megismerhetőségének kérdésével mint vagy–vagy problémával, holott a mindenkori művészek mindig az is–is lehetőségét sugallták. A világ megismerhető is, meg nem is: valami fölfogható belőle, valami soha. A ráció a megérzés nélkül bice-bóca – igaz, a művészet holisztikus szökellése is nyomorék a tudomány virtuális mankói nélkül. Ezúttal három olyan könyvről lesz szó, amely más-más indítatásból viaskodik a megismerés fehér foltjaival: Pósa Zoltán verseskötete az öntörvényű líra, Zalaváry István ismeretterjesztő munkája a művészettel határos genetika, míg Lukács Csaba riportgyűjteménye a diktatúrák természetrajza felől közelít ugyanahhoz a problémacsomaghoz, a világba vetett emberhez.

*

A fehér bohóc jellegzetes figurája az európai kultúrtörténetnek. A commedia dell'arte hozta létre és kanonizálta a „vonalt alatti” műfajok világában, a tekervényes évszázadok során aztán lassan beépült a magaskultúrába is, hogy különböző felfogásokban és – olykor kifacsart – értelmezésekben éljen tovább. Nem tévedünk nagyot, ha azt mondjuk: a fehér bohóc még a történelmi önreflexiókhoz is nélkülözhetetlen szerep. Mégis, miért folyamodik egy kortárs magyar költő ahhoz, hogy a XXI. század elején kötet címbe emelje?

Pósa Zoltán verseskönyve, *A fehér bohóc feltámadása* szakrális és profán civilizációs elemeket játszat egymásba. Krisztus mint Pierrot? Merész képzettársítás. Hogy elfogadjuk vagy elvessük, kicsit bele kell merülnünk a bohóc-szimbolikába. A bohóc ugyanis csak a felszínen komikus figura; a cirkusz csupán első közelítésben a felhőtlen kacagás médiuma. Nem igényel különösebb bizonyítást, hogy a bohóc arc valójában tragikus maszk; a nevetésbe merevedett száj a halandóság fölött érzett kétségbeesés kivetülése. Fehér bohóc persze nem létezhet színes bohóc nélkül, Pierrot Auguste nélkül. Ebben benne van a kötelező zsidó-keresztény dichotómia csakúgy, mint a pogány rétegek. A bohóc ugyanis rituális áldozati szereplő is egyben: Bóna László megfigyelése szerint ő a megalázott szent; de nem a megfe-

szített, hanem a kigúnyolt. Pósa szemében viszont ez a kettő egy és ugyanaz. A színes és a fehér bohóc kétféle modell a lét elviseléséhez; ez a két metódus szikrázik össze a klasszikus bohóctréfákban. Fellini szerint a fehér bohóc maga az elegancia, a báj, a harmónia, az intelligencia, a bölcsesség, a morális, a kikezdetlen, a vitathatatlan, a szentségszerű – ellene lázad a mindenkori tökéletlen, gyarló Auguste. Nos, Pósa nyilvánvalóan túlván a lázadáson: ott tart, hogy egybesimítsa az európai ember kétarcú lényét.

Holott maga is Janus-arcú. Prózairó és költő. A prózán belül egy filozofikus és egy anekdotikus iskolát épített ki. A prózában mindent elbonyolít, a versben szinte mindent a végletekig, példázatszerűen leegyszerűsít. Ahogyan a túlbujánzó főműben, az *Aranykori tekercsek* című nagyregényben szinte liáncspadba kerül az olvasó; olyannyira sivatagos a Pósa-költészet. Hosszan elnyúló kötengerek, homokdűnék, számumok és fata morgánák, itt-ott oázissal. Filozófiai, teológiai jelzőoszlopok, meg valami furcsa pogány lüktetés, a sámáni dikció képzete. E versek olvastán folyton az ötlük az eszembe: közhely-e kimondani az evidenciákat? Lehet-e költői tárgy például a harmónia, a családi boldogság, a hazaszeretet? Nem taszítja-e a mi zaklatott lírai hagyományunk a kispolgáriás lekerekítettséget, a feltétlen bizonyosságokat?

Szerencsére Pósanak nincsenek efféle aggályai, ezért voltaképpen társtalan versvilág jön létre a tolla nyomán. Így például egy szerelmi költészet, ami monogám. Ez a ritka portéka már a hatvanadik születésnapra köszöntőt író Jókai Annának is fölkelte a figyelmét. Akkor úgy fogalmazott: Magyarországon szinte egyedülálló, hogy egy költő minden szerelmes versét a feleségéhez írja. S hozzátehetném: Pósanak a magyarságához és a kereszténységéhez is ilyen irigylésre méltóan egyszerű, letisztult a viszonya. Az egyszerűség azonban nem együgyűség: megszenvedett pokoljárás van mögötte. Zaklatott magánélet, szellemi tévelygések, züllés, alkoholizmus, majdnem-halál. Mindezzel radikálisan szakítva pedig a megtérés, a teljes absztinencia és monogámia. A halállal szemben az élet. Olyan élet, ahol egybemosódnak Krisztus és Pierrot arcvonásai. Ha hihetünk neki, hogy regényeiben az ifjúkor múlhatatlan varázsát és önsorsrontó „ellenvarázsát” írta meg, verseiben azt a tévhitet akarja cáfolni, hogy csak az élet sátáni szféráiról lehet egyetemes értékkel bármit is írni. Világvége felé száguldó bolygónkat szerinte a költőknek, a költői képzelet mágneses erőit összegezve kell a halál völgyéből az élet birodalma felé kalauzolni.

Pósa Zoltán többek között Debrecent, a szülővárost, a Székelyföldet, Itáliát és az új azilumot, Balatonföldvárt

is visszatérően megidézi költeményeiben. Poétikai térképe is olyan könnyen áttekinthető, mint poétikája. Újabban kifejezetten vidám, mulatságos bökverseket is ír – a bohócszerepnek korántsem ellentmondva. Maga is úgy gondolja, hogy bonyolult, szürrealista prózája és áttetsző, a fogalmiságot is felvállaló verseinek világa közelít egymáshoz, egy töről fakad a kettő. Az *Aranykori tekercek* és a *Menekülés négy sávon* című regényeiben például korábban már megidézte azt a borzalmas élményét, amikor a szocialista városrendezés 1973-ban a levegőbe röpítette azt a debreceni házat, amelyhez életének első huszonnégy éve kötődött. Mára a düh megszélidült, a trauma a keresztény megbocsátásban oldódott fel. Ahogy *A debreceni Nagytemplom előtt* című költeményében írja: „Oda-visszatérő / Emlékmás-életünk / Újra ismétlődik / Soha nem lesz vége / Mert amint véget ér / Mindig újrakezdjük / Felrepül az égbe / Visszatérsz a földre / Élted elejére”.

Ami ezeknek a verseknek a topográfiáját illeti, a nagyszülők Székelyföldje mellett kiemelt helyszín Itália: az Adria csodája és az elválás melankóliája együtt jelenik meg például a *Búcsú Lignanótól* című költeményben. A *Szirén* című verse viszont messze elszakad a konkrét Olaszország-élménytől. Tőle tudni, hogy húsz éve, egy tengerparti sétája során, amikor már napok óta nem aludt, Falconarában látott egy lila-kék tavat és egy ódon villa kertjében egy sellőszobrot. Megírta a borzongató élményt: félt, hogy a tóba fullad. Tavaly visszatért a tethelyre, s döbbenten látta, hogy a villa és a sellő létezik, de a tó nincs sehhol. Amit az éjszakai virrasztások után hatalmas tónak látott, az valójában egy pálmakkal, pineákkal körbeölelt, kicsinyke tér volt. Már csak az a kérdés: megismerhető-e a maga valóságában ez a falconarai lila-kék tó, a fulladásos halál jelképes színhelye?

(Pósa Zoltán: *A fehér bohóc feltámadása. Új versek. Széphalom Könyvműhely, 2011.*)

*

Miközben mi itt ebben a hazában az évezred első évtizedében csecsemőket is eladásító böszméekkel, gumigolyós rendőrterrorral, álszent álliberális elhatárolósdival meg egyéb talmi üveggolyókkal játszadoztunk, folyt egy másik – titkos – háborúság is a világban, amely észrevétlenül megváltoztatta emberi létezésünk alapvető kereteit. Ez most nem túlzás, korántsem nagyotmondás: a tudomány mindig forradalmakban gondolkodik, de ami a genetika világában az utóbbi néhány esztendőben történt, ahhoz legfeljebb a kerék, a gőzgép vagy az atombomba feltalálása mérhető.

Zalaváry István megkísérli a lehetetlent: megosztani velünk a titkot. A genetikai forradalom eredményei –

pozitív és negatív fejleményei – ugyanis nincsenek titkosítva, de az információhalmaz olyannyira szarkafészszerű, a szakterminológia pedig annyira tolvajnyelven van írva, hogy az áttekintéséhez az egyszerű értelmiségi erőfeszítés is sziszifuszinak bizonyul.

A *Genetikailag manipulált* című, *De kicsodák azok a gének?* alcímű könyve kellőképpen érthető nyelvezeten igazít el a legfontosabb vonatkozásokban, ám ahelyett, hogy a frissen szerzett tudás megnyugtatón az olvasót, elképesztő indulatokat gerjeszt benne. Egyáltalán nem csak arról van szó ugyanis, hogy a géneinket manipulálják, hanem arról is, hogy mi magunkat is. A gyógyítás szent nevében minden eddiginél nagyobb támadás indult az antropomorf létezés ellen: a profit fő-fő érdeklődési körébe maga az isteni teremtés került. Nem egyszerű klónozási problémáról értekezem: az ellenőrizetlen mechanizmusok alapvetően piszkálnak bele táplálékláncunkba, tesznek törvényszerűen allergiássá bennünket, a természet sokféleségét pedig épp úgy a hatékonyság nevében redukálnák néhány jól jövedelmező életfajtára, mint ahogy a jobb sorsra érdemes angol nyelvből csinál ugyanez a logika butított eszperantót a nemzeti nyelvek rovására.

Fejezetről fejezetre rágva át magamat a könyvön, két dolog motoszkált a fejemben. Az egyik az, hogy a Zalaváryhoz hasonló elmék hogyan képesek mindeme tudás birtokában mégis hinni az élet primátusában; másrészt az, hogy a liberális demokrácia szemlátomást nemcsak a társadalmi feszültségek kezelésére, a jóléti állam látszatának a fenntartására alkalmatlan immár, de a genetikai gengszterizmussal szemben is reménytelenül eszköztelen. Olyan mértékben változtatják meg ezek a „pótteremtések” az emberi életmódot, és az elmozdulások annyira reparálhatatlannak tűnnek, hogy a gyöngécske demokratikus ellensúlyok ezek semlegesítésére erőtlenneknek tetszenek.

Zalaváry jó tudóshoz és lelkiismeretes ismeretterjesztőhöz méltó módon igyekszik optimista forgatókönyvet is felvázolni, de nem meggyőzően. Egyáltalán nem nagy szó, hogy a kétezres évek – ha befejeződik a megkezdődött folyamat – végérvényesen véget vetnek ismert világunknak. Lesz persze helyette valami más, de az az érzésem, hogy ez az új, köszöbön álló kiválasztódás, amely felváltja a régit és meghatározza a túlélés formáit (a genetika ugyanis nemcsak az átörökítés, hanem a túlélés tudománya is), legkevésbé sem a szépen lefektetett demokratikus szabályok vagy az emberi jogok talapzatán történik majd. Zalaváry már nem gondolja tovább mindezek kulturális konzekvenciáit sem: nem csak ételeink, ösztöneink és környezetünk fordulnak ki magukból,

hanem ezek nyomán esztétikai ítéleteink, művészet- és irodalomfogalmunk is. Amit néhány évezred során felhalmoztunk és az emberről való tudásként generációról generációra áthagyományoztunk, azt nagyjából a sutba dobhatjuk. Ehhez képest a modernizmus forradalma, ahol „minden egész eltörött”, kismiska. Merthogy itt minden egyben lesz, egészben, csak merőben másként összerakva: a hazalopott televízióalkatrészekből könnyen összeáll a tank. Hovatovább már azt hihettük: mire összeraktuk magunkról a géntérképet, nagyjából megismertük magunkat. Most meg kezdhetjük előlről...

(Zalaváry István: *Genetikailag manipulált. Széphalom Könyvműhely, 2011*)

*

Főállású utazó. Így határozza meg magát Lukács Csaba, a Magyar Nemzet riportere. Élete maga is olyan, mintha egy könyvben olvasnánk: a legkisebb székely fiú elindul Parajdról, hogy meghódítsa a világot, és sikerül is neki. Ő ugyanis nem állt meg Budapesten, mint annyi erdélyi tollforgató társa, hanem ment tovább – szanaszét a mindinkább zsupogó Földgolyón. Miközben persze otthonos maradt az anyaországban, s őshonos a felnevelő Székelyföldön is. Már több mint egy évtizede röpködött a világban; őskövületnek, alapembernek számított a polgári napilap szerkesztőségében, mire rászánta magát, hogy megszerezze a magyar állampolgárságot. Ez ugyanis nem annyira lényeges, mint magyarnak lenni szívből és agyban. Időt szakítani is csak akkor kell rá, ha egyszerre van szimbolikus meg gyakorlati jelentősége. Most lett, hát megszerezte.

Lukács Csaba – félve írom le – valószínűleg a legjobb utazó riportert a hazai piacon. Vannak nála tökérebbek, elhíresültebbek is, akik különlegességekre hajtanak, szenzációkat ígérnek. A Kepes Andrások, Frei Tamások, Vujity Trvtkók azonban – miközben nívóban, műveltségben, hitelességben a világért sem mosnám össze őket – mostanára mintha végképp elfáradtak volna. Lukács Csaba viszont fáradhatatlan. Őt is érdekli a világfalu, a válságba jutott jóléti modellek útkeresése, nem áttal futó pillantásokat vetni a pompa világára sem – alapjában véve mégis hibakereső üzemmódban működik. Az emberi létezés buktatói érdeklik elsősorban: amikor a társadalmak kizökkennek megszokott kerékvágásukból. A nyomor, a háborús konfliktusok, a katasztrófák, valamint az, hogy miként próbálnak kilábalni ezekből a kataklizmákból a különféle civilizációs közösségek. Székely érzékenység globális horizonttal – foglalthatnám össze a receptet.

Azért nem jön zavarba semmilyen helyzetben, mert riporteri rutinja szociografikus alapozású – ebben olyan kiváló szemű és tollú társai vannak már, mint György Zsombor vagy Varga Attila. Lukács Csaba azonban hozzájuk képest is gyorsreagálású újságíró: ott terem, ahol az ég zeng. Ha Iránban egy várost térdig rombol a földrengés, ha cunami söpör végig Sri Lankán vagy Japánon, ha árvíz mossa el New Orleans kultvárosát – ő a nagy távirati irodákkal egy időben tudósít a helyszínről. Úgy alakult, hogy a Baptista Szeretetszolgálattal együtt utazik. Önkéntes ő is: segélyt oszt, ha kell, életet ment és sebesültet ápol – miközben gyakorlatilag a történetekkel szinkronban hazaküldi riportjait. Mondatnak hitelességéhez kétség nem férhet: ő nem lefüggönyözött hátsó szobákból ad frontjelentéseket, nem hazudozik össze bérgyilkosokat, nem ötcsillagos szállodai szobákban körmöl „pokoli” történeteket. Ha kell, sátorban éjszakázik; ha kell, a szabad ég alatt; azt eszi, amit azok, akiről ír: nem kell befizetnie némi kincstári empátiára. Állandó fizikai és szellemi készenlétben van: ugyanaz az adrenalin hajtja, mint annak idején Hemingwayt.

Stílusa ennek megfelelően puritán, dísztelen – lehetőség szerint mindig csak a tényközlésre szorítkozik. Ebben a középkorias XXI. században ugyanis nincsenek a tényeknél sem érdekesebbek, sem leleplezőbbek. Ha az átéltekhez szükséges néhány összefüggés fölskiccelése, az még belefér e tudósításokba, szószátyárságnak azonban helye nincs. Nemcsak az idő drága: a kimondott és leírt szó is.

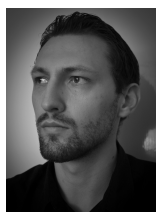
Szerzőnk hosszas unszolásra rávette magát, hogy kimenekítse írásait a napisajtó gettójából. Rá jellemzően azonban rögtön könyvsorozatot indított. A *Micsoda útjaim...* széria első, megjelent darabja a *Diktátorok könyve*, a következő a *Katasztrófák könyve* lesz. A diktatúrát szerencsére egy egész generációnak már úgy kell elmagyarázni, nem lévén személyes élményeik a műfajt illetően – Lukács Csaba azonban kétségkívül szemléletes magyarázóember. Legnagyobb bravúrja, hogy álcázott minőségben bejutott Észak-Koreába, de az ellenzék futárjaként járt Kubában, s a Tóásó-ügy kapcsán több ízben is Bolíviában. Burma még egy főállású utazó számára is kuriózum, a Ceausescu-féle Románia megidézése pedig nyilvánvaló elégtétel: még a legreménytelenebb pokoljárások is véget érhetnek egyszer.

Lukács Csaba könyvének legfontosabb hozadéka, hogy a diktatúra nem másokkal, hanem mindig velünk történik. Mechanizmusuk megismerése tehát voltaképpen önismereti gyakorlat.

(Lukács Csaba: *Micsoda útjaim... – Diktátorok könyve. Mery Ratio Kiadó, 2011*)

Ács József (1965, Budapest) író, költő. Az ELTE TTK fizikus szakán végzett. 1995 és 2000 között a Vadamosi Vendégség című időszaki kiadvány és a Vadamosi Füzetek egyik szerkesztője. Nizzai Kavics-díjas (2004). Legutóbbi kötete: *Történetek életre-halálra* (versek, prózák Kolovratnik Krisztian fényképeivel, 2008).

Áfra János (1987, Hajdúböszörmény) költő, az Alföld tördelőszerkesztője, a KULter.hu alapító főszerkesztője, továbbá a Prae.hu és a Szkholion szerkesztője. A Debreceni Egyetem magyar nyelv és irodalom diszciplináris mesterszakának hallgatója.

Baán Tibor (1946, Rákospalota) tanár, költő, kritikus. Legutóbbi kötetei: *Szerepválaszok* (tanulmányok, Év könyve-díj, 2004); *Fények a labirintusban* (tanulmányok, 2006), *Után* (versek, 2009), *Konstelláció* (Kollázsok és haikuk, 2009), *Nagylátószög* (Művek, utak, irányok, 2010).

Borbély László (1968, Budapest) író, hírlapíró. A Lyukasóra főmunkatársa, a Heti Magyar Fórum munkatársa, emellett különböző folyóiratokban publikál. Legutóbbi kötetei: *A lándzsa Longinusa, Az utca napos oldalán* (kisregények, 2005), *Üzenet a ringből* (novellák, 2008), *Büntetlenek* (regény, 2010).

Both Balázs (1976, Sopron) költő. A Benedek Elek Pedagógiai Főiskola szociálpedagógia szakán végzett 2002-ben. 1999 óta publikál verset és műfordítást országos folyóiratokban. Verseskötetei: *Armérikai pillanat* (2005), *Látogatód jön* (2010).

Bucz Hunor (1942, Budapest) rendező. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar-történelem szakán és a Színházi és Filmművészeti Főiskola színházrendező szakán végzett. 1969-ben megalapította a Térszínházat, azóta itt dolgozik. Többek között Radnóti- (1987), Kígyós Sándor- (1990) és Magyar Művészetért díjas (2003).

Cseke Péter (1945, Recsenyéd) író, szociográfus, irodalomtörténész. 1968-tól újságíró 1990-től a Korunk szerkesztője, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem oktatója, a két világháború közötti időszak kisebbségi eszméletörténetének kutatója. Pro Literatura- (2004) és Szabó Zoltán-díjas (2005). Legutóbbi kötetei: *A magyar szociográfia erdélyi műhelyei* (2008), *Álom egy kolozsvári Solveig-házról (Eszméletörténeti írások, dokumentumok, 2010), Fájó sebektől termő ágak (Világtávlátásban gondolkodó Erdélyi Fiatalok, 2010).*

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. Sokáig a Magyar Nemzet publicistaként dolgozott, utóbb a Nagyítás főszerkesztőjeként. Budapesten él. Legutóbbi kötetei: *Para. Hódolat a magyar költészetnek* (versek, 2007), *Száz év talány. Kiegészítések József Attilához* (2008), *Delelő – összegyűjtött versek 2002–2010* (2011).

Deák László (1946, Budapest – 2009, Budapest) költő, szerkesztő, képzőművész, az Orpheusz Kiadó igazgatója, a Magyar Írószövetség választmányi tagja. József Attila- (1996), Év Könyve- (2003, Fojtatás), Füst Milán- (2004) és Szépirodalmi Figyelő-díjas (2009). Legutolsó kötetei: *Emlékkönyv* (2006), *A felejtés anyagja* (2009).

Demeter József (1947, Magyardellő) újságíró, költő, író. Marosvásárhelyen a Vörös Zászló című napilap szerkesztője volt, majd az Igaz Szó (a mostani Látó) című irodalmi folyóirat szerkesztőségének titkára. 1990-ben családjával Magyarországra költözött. Ballószögön él. Legutóbbi kötete: *Magyardellői Napdalok II.* (2007).

Dobai Péter (1944, Budapest) költő, író, filmrendező. *A Mephisto*, a *Redl ezredes* és a *Hanssussen* című Szabó István-filmek forgatókönyvírója. 1981-ben Cannes-ban elnyerte az Év Legjobb Forgatókönyve díjat. József Attila- (1976) és Babérkoszorú-díjas (2000), illetve a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje kitüntetettje (2004). Legutóbbi kötete: *Latin lélegzet* (versek, 2010).

Fecske Csaba (1948, Szögliget) költő. 1968 óta publikál. Szabó Lőrinc-, Pro Literatura- és József Attila-díjas. Legutóbbi kötetei: *Tolvaj szél* (gyermekversek, 2008), *Akinek arcát viselem* (versek, 2009).

Ferdinandy György (1935, Budapest) író. 1964-től a Puerto Ricó-i Egyetem tanára. 1976-tól 1985-ig a Szabad Európa Rádió külső munkatársa. A francia írószövetség és a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tagja. József Attila- (2000) és MAOE Életműdíjas (2006). Legutóbbi kötetei: *Egy sima, egy fordított* (2010), *Kérdések Istenkéhez* (2011).

Gángoly Attila (1968, Dunaújváros) író, szerkesztő, nyelvi lektor. Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Zsir Balázs útra kel* (pikareszk regény, 2004).

Jahoda Sándor (1976, Budapest) költő. 2004-től publikál különböző lapokban. Ötödik verseskötete: *Tizenhét szótag* (2010).

Kelemen Lajos (1954, Büssü) író, Kaposváron él, Radnóti-díjas. Legutóbbi kötetei: *Olvasó* (esszék, 2008), *Föltett igaz* (válogatott versek, 2010).

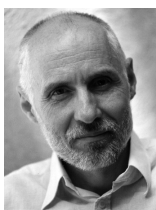
Lázár Bence András (1989, Szeged) költő. Faludy- (2009) és Móricz Zsigmond-ösztöndíjas (2010). Tagja a József Attila Körnek és a Fialat Írók Szövetségének. Kötete: *A teraszról nézni végig* (010).

Máriás József (1940, Felsőbánya) újságíró, 1964-től a nagybányai Bányavidéki Fáklya, majd a Szatmári Hírlap, 1990 és 2001 között a Szatmári Friss Újság munkatársa. 2001-től Nyíregyházán él. A Magyar Elektronikus Könyvtár kiadásában *Magyar szellem, erdélyi szellem és „A magyar vigyázó”*; *Olvassunk bele* címmel jelentek meg kötetei.

Mezey Katalin (1943, Budapest) költő, író, műfordító. A Kilencek költőtöcsoport tagja. A Széphalom Könyvműhely igazgatója, 1992-től az Írók Szakszervezetének főtükára. Többek közt József Attila- (1993), Prima- (2007) és Bethlen Gábor-díjas (2009). 2008-tól a Tokaji Írók Tábor elnöke. Legutóbbi kötetek: *Válogatott versei* (2008), *Bolygópályák* (Új versek, 2010).

Miskolczy Ambrus (1947, Marosvásárhely) történész, az ELTE BTK tanszékvezető egyetemi tanára. Kutatási területei: a soknemzetiségű együttélés, a modern nemzeti mitológiák és a magyar demokratikus kultúra. Társ-szerzője az *Erdély története* című gyűjteményes műnek. Nagykovácsiban él. Legutóbbi kötetek: *A szarvasfűk „rejtélye”*. *A kolindától a Cantata profanáig* (2010), *A szarvasfűk „rejtélye”*. *A kolindától a Cantata profanáig* (2010).

Móser Zoltán (1946, Szekszárd) fotóművész, tanár. Bicskén él, nyugdíjas. Évekig a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen és a kolozsvári Sapientia Egyetemen tanított. Írásai a mai magyar irodalommal, a modern magyar művészettel, a fotészttétikával, a magyar középkorral, a népköltéssel és a népzenevel foglalkoznak.

Novák Valentin (1969, Budapest) író, költő. Az ELTE TFK magyar szakán végzett 1997-ben. 1996 és 1999 között a Börtön Újság munkatársa, 1999-től 2001-ig a Mozgássérültek Állami Intézetének nevelőtanára, jelenleg az Ability Park mentora. Legutóbbi kötet: *Csipes M@tyi* (2006).

Pósa Zoltán (1948, Debrecen) író, költő, irodalomtörténész, a Magyar Nemzet kulturális rovatának újságírója. József Attila- (2000), Bertha Bulcsu- (2006), Szeleni Honvédelem- (2007), Obersovszky-díjas (2007), Péterfy Vilmos Életműdíjas (2010). Legutóbbi kötetek: *Az ifjúság maradéka* (2009, a Magyar Napló 2007-es regény pályázatának különdíjasa.), *Pósa Zoltán breviáriuma I-II.* (2010–2011), *A fehér bohóc feltámadása* (versek, 2011).

Rónai-Balázs Zoltán (1970, Orosháza) költő, művészeti író. Humán szervezést tanult a Békéscsabai Tessedik Sámuel Főiskolán. 2003-ban nívódíjat kapott az Accordiától, 2006-ban a Magyar Írószövetség – MAKTÁR „Személyes közügyek” pályázatán harmadik helyezést ért el. Kötetek: *A Deorient Expressz* (2007), *Tücsöksírató* (2009).

Szederkényi Éva (1973, Pécs) a PPKE-BTK-n, majd a dublini egyetem tanárképző intézetében szerzett tanári oklevelet. Jelenleg a PPKE-JÁK Nyelvi Lektorátusának szakmai vezetője. Doktori disszertációját Kazuo Ishiguro regényeiből írja.

Szénási Ferenc (1946, Újpest) irodalomtörténész, műfordító, italianista. Nyugdíjas, a Szegedi Egyetemen tanított, Budapesten él. Könyvei: *Italo Calvino* (1994), *A huszadik századi olasz irodalom. Történet, szerzők, művek* (2004). Magyarra fordította Ungaretti, Quasimodo, Palazzeschi és mások verseit, Calvino, Collodi, Sciascia és mások prózai műveit. A Leonardo könyvek kétnyelvű sorozat és egyéb kiadványok szerkesztője.

Szokolay Zoltán (1956, Hódmezővásárhely) Pest-szentlőrincen él. Czine Mihály tanítványa volt, szakdolgozatát Szilágyi Domokos költészetéből írta. Legutóbbi kötet: *Betiltható bonctechnika* (2010).

Tornai József (1927, Dunaharaszti) költő, író, műfordító. Volt a Kortárs munkatársa, 1992-től 1996-ig a Magyar Írószövetség elnöke. A József Attila- (1975), a Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztje (1997) Arany János- (1998) Babérkoszorú- (2001) és a MAOE-nagydíj (2007) kitüntetettje. Legutóbbi kötet: *A Második Eljövétel* (válogatás a világ költészetéből, 2010).

Tornai Szabolcs (1971, Budapest) filozófus, esszéíró. Dolgozott műfordítóként, kulturális újságíróként, jelenleg a Magyar Napló munkatársa. Filozófiai megközelítésű filmelemzéseket és könyvkritikákat is ír. Első filozófiai könyve: *A világ mint téveszme* (2009).

Urbán Péter (1979, Budapest) újságíró, a Magyar Nemzet munkatársa. A PPKE Doktori Iskolájának hallgatója, régi magyar irodalommal foglalkozik. Kötete: *Ki írta? Irodalmi művek névlexikona* (2004).

Z. Urbán Péter (1980, Budapest) a PPKE magyar-német szakán végzett 2004-ben. Jelenleg a budapesti Piarista Gimnázium tanára. Doktori értekezését Nemes Nagy Ágnes költészetéből írja.

46. KATONAI IRODALMI PÁLYÁZAT 2011.

A Honvédelmi Minisztérium, valamint a Magyar Írószövetség 2011-ben pályázatot hirdet a Rákóczi-szabadságharc befejezésének 300. évfordulója alkalmából **Rákóczi-szabadságharc** címmel.

A pályázat témája: Rákóczi Ferenc élete, pályafutása, szerepe a magyar történelemben, a szabadságharc eseményei.

A pályázatnak műfaji, stílusbeli, tartalmi és terjedelmi megkötöttsége nincs; a pályázaton kizárólag eddig meg nem jelent irodalmi alkotásokkal lehet részt venni; előnyben részesülnek azon alkotások, melyek bemutatják a XVIII. század had- és katonatörténelmét, a szabadságharc szerepét, jelentőségét, a magyar katonai erényeket és erkölcsöt, valamint Rákóczi Ferencnek a honvédelem érdekében végrehajtott kiemelkedő tetteit.

A díjak odaítéléséről szakmai zsűri dönt, a kiemelkedő alkotásokat külön- és nívódíjjakkal, valamint pénzösszeggel jutalmazzuk

Az alkotásokat **kinyomtatva és elektronikus hordozón** is kérjük benyújtani, jellegével ellátva, **három példányban** postai úton kérjük megküldeni: **Magyar Írószövetség, 1062 Budapest, Bajza u. 18. Határidő: 2011. szeptember 30.**

A jeléghez tartozó adatokat (alkotó neve, lakcím, telefonszám, alkotás címe) **külön borítékban** postai úton kérjük megküldeni (a borítékra kérjük feltüntetni a pályázat címét: **Rákóczi-szabadságharc**): **HM Rekreációs és Kulturális Közhasznú Nonprofit Kft. 1143 Budapest, Stefánia út 34. Határidő: 2011. szeptember 30.**

Információ: **Oláh Klára** – e-mail: olah.klara@stefania.hu (telefon: 273-4193, mobil: +3630-828-0691) • **Varga Erika** e-mail: varga.erika@stefania.hu (mobil: +3630-828-0639)

RÓNAI-BALÁZS ZOLTÁN
Szelíd fényű fenség

Kalmár Dorottya Gyes-ikonjai

Első körben a pravoszláv ikonok, másodjára Váli Dezső műteremsorozata ötlött az eszembe, mondanám élőszóban. És valóban, Váli műterembelsői a szándékoltan elnagyolt, egyszerűsített tárgyábrázolásaival adják magukat az előkép-kereső beidegződésnek. Ráadásul Kalmár Dorottya is azt az intim, személyes teret festi, ami Válinak a műterme, azokat a tárgyakat, amelyek Válinak a festés, a műtermi lét kellékei. Dorottyánál játékok, konyhai eszközök, az anyaság tárgyai. A konyha mint műterem, a szó szoros és kevésbé szoros értelmében egyaránt. És a terekből áradó, beléjük festett szakralitás is közös. A különbség mégis nagy. És a táblaképeket szemlélve ezt, úgy hiszem, nem is kell magyarázni, ráadásul van ennél fontosabb.

Érdekes ellentét ködlik fel, miközben Kalmár Dorottya Gyes-ikonjait nézi az ember. Egy a fejünkben, a kollektív tudatunkban őrzött, korántsem pejoratíve értendő sztereotípiá, és a tudott, már-már közhelyszámba menő

valóság között. A sztereotípiá, hogy a család a társadalom alapja, léte, biztonsága alapvető fontosságú, kimondva: szent. A közhelyes valóság pedig, hogy korunkban a társadalom atomizálódik, az ép családok száma fogy, ergo mégse szent.

A befogottság, a monoton ismétlődő kismama-teendők zárt világa ez, ahol az emancipált nő általában kénytelen felfüggeszteni aktuális önmegevalósítási terveit, s tán emiatt is tolódi mind kijjebb a gyermekvállalás ideje, hiszen ez nem trendi. A művész mégis megtalálta a szabad alkotás lehetőségét, témára, mondandóra lelt ebben, és nem is akármilyenre. Aktuális és igen fontos ez. A megfogalmazás pedig költői, frappáns és cseppet sem erőltetett.

Gyes-ikonok, mert valóban azok. Nem pusztán ikonyszerűen megfestett belső terek, hanem a család, a gyereknevelés szakrális ábrázolásai, a keresztény mitológia elemei helyett a kisgyermekes családok hétköznapi holmijaival, látványvilágával. Személyes élményből fakadó, ám általános, bárki számára befogadható, érthetően kódolt alkotások.

Enteriőrök, emberek (egyáltalán: élőlények) nélkül. Ám ez a pusztaság látszat. A perspektívátlan (fordított perspektívájú) terekben látható tárgyak egytől egyig attribútumok, jelentésük az ember, aki használja őket, jelenléte annak a jelenléte. A mintegy széthagyott, otthonos rendtelenségben heverő játékok a velük játszó gyermekek szimbólumai, éppúgy, mint a „felnőtt” tárgyak a szülőkéi. De jobb mégis az attribútum kifejezésnél maradni, hiszen az előképként említett egyházi ikonokon szereplő szentek

is sok esetben jelennek meg a rájuk jellemző tárggyal, gyakorlatilag erről ismerni fél őket. Mintha csak ezt gondolta volna tovább és vitte volna el a módszert végfokáig a festő: maga az emberalak eltűnik, a táblán nem jelenik meg, csupán a tárgy, és ebben van jelen, a szemlélő asszociációjaként, az ő elméjében, lelkében, és ezzel lesz teljes a kép.

Érdeemes pár szót ejteni az eszközökről, amiket a művész felhasznált, legelsőként is gondolok a fordított perspektívára. Diplomadolgozatában írja Dorottya, hogy ez nem ellentéte a „normális”, enyészpontos perspektívának, hiszen, bár a vonalak kvázi a néző oldala felé tartanak össze, de korántsem egy pontba futnak. Mégis, és pont így adják azonban a csupán a reneszánsz óta elterjedt, ma is alapértelmezett, enyészpontos perspektíva által keltett belső érzet ellentétét.

A humanista-egoista egynézőpontúság helyett a szimbolikus értelmű többnézőpontúság van érvényben.

A Gyes-ikon sorozat háttéréiben az arany, illetve ezüst használata (különösen a későbbi, már kiforrottabb, „megtaláltabb” ikonokon) sem pusztaság díszítés, hanem csakúgy, mint a pravoszláv ikonoknál, a fényt, a nem anyagit jelenti. Nincsenek árnyékok, nincs megfestett fény a képeken, mégis mindent átjár, mindenütt jelen van. És mivel ikonok esetében a fény az istenit is jelenti, így ezek a hátterek lesznek a szakralizáció elsődleges, legfontosabb eszközei, a lágy, pasztelles faközöldek és -kékek mögött, amelyek maguk is fénylők, világosak. A művész, bár helyenként ezüst háttérrel is használ, sajátosan ezek is valahogy aranyként viselkednek. Arany hátterek tehát, még sincs talmi csillogás, ezen ikonképek nem hivalkodóak, pontosan megfelelően annak a köznapokba oldott, cseppet sem látványos, mégis nagyszerű kismama-hivatásnak, amelyről szólni hivatottak. És szólnak is, nagy, bensőséges személyességgel, halkán, de nehezen felejtethetően.

Gyes-ikon XVII.